

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ**

На правах рукопису

ГРИШКО ВІКТОРІЯ ІВАНІВНА

УДК378. 016 : 340. 15 (043.3)

**ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ
ПРАВОВИЗНАВЦІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ**

13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

ДИСЕРТАЦІЯ
на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник:

Козяр Микола Миколайович

доктор педагогічних наук, професор

Рівне - 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПРАВознавців.....	14
1.1. Проблема формування базових компетентностей майбутніх правознавців у сучасній педагогічній науці.....	14
1.2. Змістові особливості базових компетентностей майбутніх правознавців.....	33
1.3. Формування базових компетентностей майбутніх юристів у сучасних ВНЗ.....	54
Висновки до першого розділу.....	70
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПРАВознавців у ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ.....	73
2.1. Методичні особливості формування базових компетентностей майбутніх правознавців у процесі вивчення історико-правових дисциплін.....	73
2.2. Компоненти, критерії та рівні сформованості розвитку базових компетентностей майбутніх правознавців у процесі вивчення історико-правових дисциплін.....	99
2.3. Організаційно-педагогічні умови формування базових компетентностей майбутніх правознавців.....	114
2.4. Структурно-функціональна модель формування базових компетентностей у процесі вивчення історико-правових дисциплін.....	125
Висновки до другого розділу.....	139
РОЗДІЛ 3. ЕСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПРАВознавців у ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІСТОРИКО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН.....	142
3.1. Мета, завдання та планування експериментальної роботи.....	142
3.2. Результати експерименту та їх аналіз.....	151

Висновки до третього розділу.....	164
ВИСНОВКИ.....	166
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	171
ДОДАТКИ.....	200
ДОДАТОК А. Робоча програма дисципліни «Історія держави і права України».....	200
ДОДАТОК Б. Робоча програма дисципліни «Основи римського приватного права».....	220
ДОДАТОК В. Програма архівної практики студентам спеціальності 081-право.....	238
ДОДАТОК Г. Анкета для визначення ставлення сучасних студентів до вивчення історико-правових дисциплін та значення історії для майбутніх правознавців.....	245
ДОДАТОК І. Практичне заняття-гра «Суд над М. Грушевським».....	246
ДОДАТОК Д. Копія закордонного паспорта (1920-х р.р.) жителя Західної України для використання на практичних заняттях з курсу «Історія держави і права України».....	253
ДОДАТОК Е. Фотографія, яку студентам пропонується аналізувати під час вивчення теми «Держава і право України в період перебудови» з курсу «Історія держави і права України».....	254
ДОДАТОК Є. Рівні сформованості базових компетентностей у майбутніх правознавців під час вивчення історико-правових дисциплін.....	255
ДОДАТОК Ж. Тести з дисципліни «Історія держави і права України»....	259
ДОДАТОК З. Тести з дисципліни «Основи римського приватного права».....	265
ДОДАТОК И. Результати ЗНО з предмету «Історія України» у студентів контрольних груп.....	273
ДОДАТОК І. Результати ЗНО з предмету «Історія України» у студентів експериментальних груп.....	275

ДОДАТОК І. Результати навчальних досягнень з курсу «Історія держави і права» в КГ	277
ДОДАТОК Й. Результати навчальних досягнень з курсу «Основи римського приватного права» в КГ	279
ДОДАТОК К. Результати навчальних досягнень з курсу «Історія держави і права України» в ЕГ	281
ДОДАТОК Л. Результати навчальних досягнень з курсу «Основи римського приватного права» в ЕГ	283
ДОДАТОК М. Показники рівнів сформованості мотиваційного компонента базових компетентностей у студентів КГ	285
ДОДАТОК Н. Показники рівнів сформованості мотиваційного компонента базових компетентностей у студентів ЕГ	287
ДОДАТОК О. Показники рівнів сформованості операційного компонента базових компетентностей у студентів КГ	289
ДОДАТОК П. Показники рівнів сформованості операційного компонента базових компетентностей у студентів ЕГ	291
ДОДАТОК Р. Показники рівнів сформованості рефлексивного компонента базових компетентностей у студентів КГ	293
ДОДАТОК С. Показники рівнів сформованості рефлексивного компонента базових компетентностей у студентів ЕГ	295

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ТЕРМІНІВ ТА СКОРОЧЕНЬ

ВНЗ – вищий навчальний заклад

ОКХ – освітньо-кваліфікаційна характеристика

ОПП – освітньо-професійна підготовка

ДСВО – державні стандарти вищої освіти

ПКЗН – педагогічні інформаційно-комунікаційні засоби навчання

НУ – національний університет

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Реалії сучасної вищої освіти, потреби вищої юридичної освіти вимагають підготовки майбутніх правознавців на міжнародному освітньому рівні, спираючись на законодавчу і нормативну базу: Національну доктрину розвитку освіти України у XXI столітті, Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту», документи ООН, Ради Європи, Міжнародної асоціації юристів, українські деонтологічні кодекси, нормативні акти, що регламентують діяльність правників.

У Національній доктрині розвитку освіти в Україні в XXI столітті одними із головних завдань держави є «розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості, підготовка кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукоємних та інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці» тощо. Як зазначено в Комюніке конференції Європейських міністрів вищої освіти «Болонський процес у період до 2020 року – Європейський простір вищої освіти у новому десятилітті (м. Льовен, м. Лювен-ля Ньов, 28-29 квітня 2009 року)», вища освіта на всіх її рівнях має ґрунтуватися на найсучасніших розробках у галузі дослідницької діяльності та розвитку, сприяючи посиленню інноваційних і креативних елементів у суспільстві. З огляду на це постає завдання активно застосовувати компетентнісний підхід у вищій юридичній освіті, нові методики і технології навчання.

Опрацювавши літературу, ознайомившись із досвідом науковців-практиків в Україні та за кордоном і на основі власного досвіду, пропонуємо основну увагу під час навчання майбутніх фахівців з права зосередити на базових компетентностях, які починають формувати з першого курсу в

процесі вивчення дисциплін різних циклів підготовки. Вважаємо, що формування базових компетентностей – це запорука успішного професійного становлення. Зважаючи на це, завданням вищої школи є створення належних педагогічних умов для формування базових компетентностей майбутніх правознавців.

Наші дослідження з проблеми формування базових компетентностей майбутніх правознавців, а також аналіз філософської, деонтологічної, психолого-педагогічної літератури з проблем професійної підготовки майбутнього правознавця, професійного становлення особистості, формування компетентностей свідчить, що різні аспекти задекларованої проблеми знайшли своє відображення в таких наукових розвідках:

- основи компетентнісної освіти і становлення особистості в умовах професійної діяльності (Н. Бібік, П. Біленчук, Н. Волкова, Н. Євдокимова, І. Єрмаков, І. Зимня, В. Калінін, Н. Кічук, С. Клепко, О. Овчарук, Л. Петровська, Дж. Равен, В. Стрельников, А. Хуторський та ін.);

- деонтологічні, культурологічні, морально-етичні, психологічні, порівняльно-правові, історичні аспекти юридичної діяльності (С. Алексєєв, І. Бенедик, П. Біленчук, В. Горшенєв, С. Гусарєв, А. Жалінський, А. Піголкина, О. Скакун, С. Сливка та ін.);

- структура і сутність поняття «компетентність» у галузі освіти (Н. Бібік, П. Борисов, В. Краєвський, Н. Кузьміна, Дж. Равен, А. Хуторський, С. Шишов, та ін.);

- компетентності юриста (А. Білоножко, Г. Бояринцева, Н. Івакіна, М. Ковальов, Н. Кожем'яко, М. Криськів, Е. Куцова, В. Рижиков, В. Савіщенко, В. Ситянін, А. Солодухіна, Й. Солодуха, О. Уваркіна та ін.);

- педагогічні, організаційні та дидактичні умови навчально-виховного процесу юридичного вищого навчального закладу (О. Василенко, М. Городиський, В. Рижиков, В. Тюріна, О. Тюрін та ін.).

Визначаючи актуальність виокремлених вище досліджень, необхідно відзначити недостатню розробленість теоретичних і методичних основ

формування базових компетентностей майбутніх правознавців у процесі фахової підготовки.

Проблему формування базових компетентностей майбутніх правознавців у процесі фахової підготовки у вищих навчальних закладах (ВНЗ) як самостійну в педагогічній науці не розглядали. У той же час, аналіз стану підготовки таких фахівців у ВНЗ дозволяє стверджувати, що питанням формування базових компетентностей майбутніх правознавців належної уваги не приділено.

Відсутність системних наукових досліджень, з одного боку, та стан реальної освітньої діяльності ВНЗ із іншого боку, загострюють *суперечності* між:

- потребою суспільства у фахівцях зі сформованими базовими компетентностями, здатних до сприйняття, підтримки і реалізації нововведень у професійній діяльності;

- стрімким ростом ролі інноваційних процесів у суспільстві та повільною реакцією професійної школи на необхідність підготовки фахівців із високим рівнем базових компетентностей;

- зростанням обсягу складності і креативності історико-правових знань і недостатньою розробленістю методів і засобів, які ефективно сприяли б засвоєнню цих знань і формуванню базових компетентностей у вищому навчальному закладі.

Актуальність проблеми, недостатній рівень її наукової розробленості та невизначеність шляхів подолання виявлених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження ***«Формування базових компетентностей майбутніх правознавців у процесі фахової підготовки»***.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проводили відповідно до плану науково-дослідної теми «Аксіологічний аспект наукових досліджень в моделях суспільних відносин» кафедри суспільних дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування (НУВГП) (РК № 01014U001365).

Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої Ради Національного університету водного господарства та природокористування (протокол № 2 від 13.02.2015 р.) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол № 5 від 23.07.2015 р.).

Об’єкт дослідження – базові компетентності майбутніх правознавців.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови формування базових компетентностей майбутніх правознавців у процесі вивчення історико-правових дисциплін.

Мета дослідження – науково обґрунтувати та експериментально перевірити організаційно-педагогічні умови ефективності формування базових компетентностей майбутніх правознавців.

Відповідно до мети визначено такі основні **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан дослідженості проблеми в сучасній педагогічній науці, визначити змістові особливості базових компетентностей майбутніх правознавців та особливості їх формування в сучасних ВНЗ.

2. Дослідити методичні особливості формування базових компетентностей майбутніх правознавців у процесі вивчення історико-правових дисциплін.

3. Удосконалити компоненти, визначити критерії, показники та рівні сформуваності базових компетентностей майбутніх правознавців у процесі вивчення історико-правових дисциплін.

4. Визначити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити організаційно-педагогічні умови формування базових компетентностей майбутніх правознавців.

5. Розробити структурно-функціональну модель формування базових компетентностей майбутніх правознавців у процесі вивчення історико-правових дисциплін в межах визначених організаційно-педагогічних умов.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань і досягнення мети використано комплекс взаємодоповнювальних методів дослідження:

теоретичні – вивчення й аналіз філософської, психолого-педагогічної та методичної літератури; аналіз результатів досліджень сучасних науковців із метою з'ясування стану досліджуваної проблеми; логіко-системний, порівняльний аналіз, класифікація, проектування, метод системно-структурного аналізу, узагальнення науково-теоретичних і практичних даних для виявлення та теоретичного обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування базових компетентностей майбутніх правознавців; наукове теоретичне моделювання – з метою розробки структурно-функціональної моделі формування базових компетентностей майбутніх правознавців; *емпіричні* – діагностичні (бесіди, опитування, анкетування, тестування) на пошуковому та діагностичному етапах для вивчення стану розвитку базових компетентностей майбутніх правознавців; *обсерваційні* – спостереження за навчальним процесом; *праксиметричні*: вивчення навчальної документації, навчальних планів, програм і результатів діяльності студентів; *експериментальні методи* – педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і контрольний етапи) з метою формування базових компетентностей майбутніх правознавців; *методи математичної статистики* з метою обробки результатів роботи для кількісного та якісного аналізу ефективності розробленої методики.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *вперше розроблено* структурно-функціональну модель формування базових компетентностей майбутніх правознавців у процесі вивчення історико-правових дисциплін;

– *теоретично обґрунтовано й експериментально підтверджено* ефективність організаційно-педагогічних умов формування базових компетентностей майбутніх правознавців у процесі вивчення історико-правових дисциплін (розробка і впровадження методики їх формування, удосконалення організації навчального процесу, розробка системи завдань з історико-правових дисциплін);

– *удосконалено методика* навчання майбутніх правознавців (поняття та структуру базових компетентностей, які вони повинні набути в процесі вивчення історико-правових дисциплін);

– *створено* навчально-методичні комплекси історико-правових дисциплін («Історія держави і права України», «Основи римського приватного права»), робочу програму «Архівної практики», підготовлено навчально-методичний посібник «Історія держави і права України: практикум для студентів напряму підготовки 6.030401 «Правознавство», де зібрано комплекс історико-правових документів різних історичних періодів, розроблено методичні вказівки до практичних занять і самостійної роботи з історико-правових дисциплін («Історія держави і права України», «Основи римського приватного права»), пам'ятку для студентів щодо роботи з історико-правовими документами;

– *уточнено* критерії та показники для встановлення рівнів (початковий, середній, достатній, високий) готовності майбутніх правознавців до формування базових компетентностей;

– *набули подальшого розвитку* методи та засоби формування базових компетентностей у майбутніх правознавців в процесі вивчення історико-правових дисциплін.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у створенні навчально-методичних комплексів історико-правових дисциплін («Історія держави і права України», «Основи римського приватного права»), робочої програми «Архівної практики», підготовці навчально-методичного посібника «Історія держави і права України: практикум для студентів напряму підготовки 6.030401 «Правознавство»», де зібрано комплекс історико-правових документів різних історичних періодів; розробці методичних вказівок до практичних занять і самостійної роботи з історико-правових дисциплін («Історія держави і права України», «Основи римського приватного права»), пам'ятки для студентів щодо роботи з історико-правовими документами.

Матеріали дисертації можуть бути використані у навчальному процесі під час формування базових компетентностей майбутніх правознавців, для написання навчальних програм, методичних рекомендацій, посібників, а також у процесі підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників.

Обґрунтовані в дослідженні результати **впроваджено** в процес професійної підготовки майбутніх правознавців Національного університету водного господарства та природокористування (довідка № 001-172 від 28.01.2016 р.), Національного університету «Острозька академія» (довідка № 29 від 18.05.2015 р.), Національного університету біоресурсів та природокористування (довідка № 9 від 29.10.2015 р.), Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-29/02/3563 від 03.11.2015 р.).

Особистий внесок здобувача в спільних публікаціях: [5] – охарактеризовано історичні причини, рушійні сили як поштовхи, що дають початок становленню національної свідомості українського народу; узагальнено етапи їх формування; [16] – обґрунтовано ефективність впливу засобів навчання (історична карта, фотографія, схема, таблиця, архівні документи, нормативно-правові акти, кодекси, закони тощо) на формування базових компетентностей майбутніх правознавців; розроблено завдання з дисципліни «Історія держави і права України» з використанням запропонованих засобів навчання.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження висвітлено в доповідях на науково-практичних конференціях і науково-методичних семінарах різних рівнів: *міжнародних* – «Science and Education – Our Future» (ОАЕ Дубай, 2014 р.), «Нове у педагогіці та психології сучасного світу» (Львів, 2014 р.), «Driven to Discover: International scientific-practical congress of pedagogues, psychologists and medics» (Geneva (Switzerland), 2015 р.), «Вплив досягнень психологічних і педагогічних наук на розвиток сучасного суспільства» (Харків, 2015 р.), «Наука. Інновації. Соціально-економічний розвиток» (Чернівці, 2015 р.);

всеукраїнських – «Гетьман Мазепа і державотворення в Україні у контексті гуманітарної освіти» (Рівне, 2009 р.), «Тарас Шевченко в культурному просторі України та світу» (Рівне, 2014 р.), «Сучасна наука: теорія і практика» (Запоріжжя, 2014 р.); *регіональних* – XII Подільська історико-краєзнавча конференція (Кам'янець-Подільський, 2007 р.), «Наукові дослідження молоді» (Дубно, 2014 р.), а також обговорено на науково-методичних семінарах кафедри суспільних дисциплін Національного університету водного господарства та природокористування впродовж 2010-2016 рр.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження відображено у 26 друкованих працях, із яких 24 одноосібних: 7 статей у наукових фахових виданнях України, 4 статті у зарубіжних періодичних виданнях, 5 праць у збірниках матеріалів наукових конференцій, 7 в інших виданнях, 1 навчально-методичний посібник, 2 навчально-методичні вказівки.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертації становить 291 сторінка (основний текст – 194 сторінки). Список використаних джерел містить 257 найменувань, з них 8 іноземною мовою. Дисертація містить 13 таблиць на 15 сторінках і 9 рисунків на 9 сторінках

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПРАВознавців

1.1. Проблема формування базових компетентностей майбутніх правознавців у сучасній педагогічній науці

Глобалізація світової економіки та її загальна інформатизація зумовлюють формування нових, більш поліфункціональних вимог до компетентності сучасних фахівців, переосмислення процесу їх професійної підготовки та її відповідності реаліям сьогодення. Випускники вищих навчальних закладів мають не лише вміти використовувати власні знання, а й бути готовими змінюватися й адаптуватися до нових потреб ринку праці, активно діяти, швидко приймати рішення та навчатися протягом життя.

Якість сучасної вищої освіти є категорією, що за своєю сутністю відображає різні аспекти освітнього процесу – філософські, соціальні, педагогічні, політико-правові, демографічні, економічні тощо. Так, наприкінці ХХ століття найбільш розвинуті країни (Велика Британія, Канада, Нова Зеландія, деякі країни Східної Європи: Угорщина, Румунія, Молдова, Латвія та інші) ініціювали ґрунтовну дискусію, яку було продовжено на міжнародному рівні щодо того, як озброїти майбутнього фахівця необхідними вміннями й знаннями для забезпечення гармонійної взаємодії з технологічним суспільством, що швидко розвивається [77, с. 32]. У зв'язку з цим тепер відбувається переорієнтація оцінювання результатів освіти з понять «підготовленість», «освіченість», «загальна культура», «вихованість» на поняття «компетентність».

Це поняття введено експертами Міжнародної організації праці наприкінці 80-х років минулого століття згідно з вимогами ринку праці щодо якостей, якими мають володіти випускники освітніх установ. З того часу, як показує досвід зарубіжних країн (США, Німеччина, Польща), одним із шляхів оновлення вищої юридичної освіти, узгодження її із сучасними потребами є перенесення акцентів з процесу навчання на його результати й орієнтація змісту навчання на компетентнісний підхід та створення ефективних механізмів його запровадження [185, с. 3].

В Україні активні дослідження, пов'язані із поняттям компетентності, були розгорнуті на початку ХХІ століття. Тепер стратегічні завдання та вимоги до рівня професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах компетентнісного підходу в Україні визначені у Законах України «Про освіту»[94], «Про вищу освіту» [92], Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті [194] та основних засадах розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій») [192], Проекті Стандарту освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня галузі знань 08 – право, спеціальності 081 – правознавство, підготованого за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні та оприлюдненого 09 листопада 2015 року, де зазначається, що більшість складових професійної компетентності майбутнього фахівця формуються і розвиваються в процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі [71].

Безпосередньо в юридичній освіті компетентність виступає як певний зв'язок двох видів діяльності студента: сьогодишньої – освітньої та майбутньої – практичної і потребує доповнення традиційного змісту освіти елементами, що забезпечать здатність студента ефективно діяти за межами навчальних ситуацій, продуктивно розв'язувати в повсякденності реальні проблеми.

Поняття компетентності нині широко досліджується багатьма педагогами, методистами. Зокрема, С. Шишов і В. Кальней вважають, що компетентність – це загальна здатність, яка ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, нахилах, які набуваються завдяки навчанню[243, с. 262].

На думку І. Галяміної, компетентність – це здатність і готовність застосовувати знання і уміння під час розв’язання професійних завдань в різноманітних областях –у конкретній області знань та в областях, недостатньо прив’язаних до конкретних об’єктів, тобто це здатність і готовність проявляти гнучкість у мінливих умовах ринку праці [37].

З позиції С. Бондар, компетентність – це здатність розв’язувати проблеми, що забезпечуються не лише володінням готовою інформацією, а й інтенсивною участю розуму, досвіду, творчих здібностей учнів; це здатність особистості діяти. Але жодна людина не діятиме, якщо вона особисто не зацікавлена. Природа компетентності така, що вона може проявлятися лише в органічній єдності з цінностями людини, тобто в умовах глибокої особистісної зацікавленості в цьому виді діяльності. Отже, цінності є основою будь-яких компетенцій [23, с. 9].

На думку К. Баханова, компетентністю є якість особистості, що включає в себе складні уміння та досвід, що дозволяє ефективно здійснювати діяльність або певну функцію[10, с.112].

Компетентність поняття широке та багатогранне. О. Пометун визначає компетентність як спроможність особистості сприймати та відповідати на індивідуальні й соціальні потреби, кваліфіковано здійснювати діяльність у будь-якому напрямі, виконувати завдання або роботу [189, с.5].

На думку О. Пометун, системою компетентностей повинен володіти випускник вищого навчального закладу. Вона пропонує виділяти:

- надпредметні (міжпредметні, ключові, базові) компетентності – здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культурно доцільні види діяльності, ефективно розв’язуючи відповідні завдання. З точки зору вимог до рівня підготовки випускників такі

компетентності є інтегральними характеристиками якості підготовки студентів, пов'язані з їх здатністю до цілеспрямованого осмисленого застосування комплексу знань, умінь, навичок, ставлень щодо певного міждисциплінарного кола проблем;

- галузеві компетентності – набуваються впродовж засвоєння змісту тієї чи іншої освітньої галузі;

- предметні компетентності – набуваються впродовж вивчення того чи іншого навчального предмету [185, с. 4].

- Російський науковець А. Хуторський класифікує компетентності на:

- ключові (базові, міжпредметні) – компетентності, що формують здібності в студента знаходити і застосовувати потрібну інформацію; працювати в команді; бути готовим до постійного навчання і переучування;

- загальнопредметні – такі, що відносяться до певного кола навчальних предметів. Формують здібності в студента вирішувати проблеми на основі відомих фактів, понять з різних освітніх областей;

- предметні – мають конкретний опис і можливість формування в рамках навчальних предметів. Формують у студента здібності застосовувати для вирішення проблем знання, уміння і навички конкретного навчального предмету [231, с. 58].

Згідно з визначенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performance and Instruction (IBSTPI)) поняття компетентності визначається як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу. При цьому поняття компетентності містить набір знань, навичок та відношень, що дають змогу особистості ефективно здійснювати діяльність або виконувати певні функції, що підлягають досягненню певних стандартів у галузі професії або виду діяльності [256, с. 1].

На нашу думку із наведених класифікацій при професійній підготовці майбутніх правознавців важливе місце посідають базові (ключові, універсальні, метапредметні, міждисциплінарні) компетентності особистості,

яким відведено провідну роль у вирішенні різнопланових особистісних і професійних проблем.

Необхідність формування базових компетентностей у майбутніх правознавців визначається тим, що ці компетентності, проявляючись у будь-яких умовах і на різних рівнях професійної діяльності, пов'язані з успіхом особистості в сучасному світі, характеризуючи професійну мобільність фахівця, який не лише володіє виключно теоретичними знаннями, але й здатний гнучко перебудовувати напрям, зміст, форми та види власної професійної діяльності. Це особистість, яка наполегливо працює над власним розвитком, підвищенням освітнього й культурного рівнів, уміє самостійно набувати необхідних для професійної діяльності знань, умінь і навичок, критично мислити, здатна активно й творчо діяти. Їй притаманна стійка система мотивів і потреб щодо соціалізації, гнучкої адаптації до мінливих умов професійної діяльності. Такий фахівець повинен уміти сам та навчити інших творчо засвоювати знання й застосовувати їх у конкретних навчальних та життєвих ситуаціях, критично осмислювати здобуту інформацію, оволодіти вміннями й навичками саморозвитку, самоаналізу, самоконтролю та самооцінки.

Отже, сучасна професійна підготовка майбутніх правознавців, які мають уміти організовувати ефективне функціонування юридичної системи, здійснювати оптимальне керування процесами узгодженої взаємодії усіх видів судового процесу чи слідства, потребує підвищення рівня сформованості базових компетентностей.

Поняття «базові компетентності правознавців» нині широко досліджується як в Україні, так і за кордоном. Так, у рамках Федерального статистичного департаменту Швейцарії та Національного центру освітньої статистики США й Канади було започатковано програму «Визначення та відбір компетентностей: теоретичні та концептуальні засади» зі скороченою назвою "*DeSeCo*" (1997 р.), яку започаткувала група експертів з різних галузей – освіти, бізнесу, праці, здоров'я, представники міжнародних,

національних освітніх інституцій тощо. Програма *"DeSeCo"* наразі робить спробу систематизувати й узагальнити досвід багатьох країн у визначенні та відборі базових компетентностей [251].

Поняття базових компетентностей застосовується для визначення компетентностей, що дають можливість особистості ефективно брати участь у багатьох соціальних сферах і які роблять внесок у розвиток якості суспільства та особистого успіху, що може бути застосовано до багатьох життєвих сфер. Базові компетентності становлять основний набір найзагальніших понять, які мають бути деталізовані в комплекс знань, умінь, навичок, цінностей та відносин за навчальними галузями та життєвими сферами.

Одним із найважливіших теоретичних узагальнень дискусії щодо поняття базових компетентностей стало визначення представниками трьох категорій ключових компетентностей як концептуальної бази [251, с. 23]. Ними стали: автономна діяльність; інтерактивне використання засобів; уміння функціонувати в соціально гетерогенних групах. Отже, процес, що відбувався завдяки програмі *"DeSeCo"*, дав можливість країнам-учасникам (понад 18 країн) визначитись з переліком базових компетентностей для кожної з них.

Значною розробкою загальноєвропейського рівня є результати робочих засідань представників країн Євросоюзу з визначення нових базових компетентностей (Лісабон 2001р.). Так, за результатами звіту, представленого на Європейській раді в Стокгольмі, робоча група експертів висунула думку про те, що базові компетентності для навчання впродовж життя мають містити такі вісім основних галузей базових компетентностей у навчанні: (фундаментальні) навички рахування та письма; базові компетентності в галузях математики, природничих наук та технологій; іноземні мови; ІКТ-навички та використання технологій; вміння навчатись; соціальні навички; підприємницькі навички; загальна культура [254, с. 23].]

За визначенням багатьох міжнародних організацій, поняття базових

компетентностей належить до сфери узагальнених понять, що містять комплекс різних компонентів – знань, умінь, навичок, взаємовідносин, цінностей та інших чинників, що становлять особистісні та суспільні аспекти життя й діяльності людини і від яких залежить особистий та суспільний прогрес.

Українська освіта тільки починає оперувати поняттям компетентності в тому сенсі, який пропонують європейські країни. І хоча в проекті нових освітніх стандартів є спроби закласти досягнення компетентностей в основу освітніх галузей, на сьогодні ще немає системного та взаємоузгодженого підходу до систематизації поняття компетентності та базових компетентностей, що необхідно для забезпечення інтеграції української освіти до загальносвітових процесів.

Основні концептуальні особливості базових компетентностей нині визнають так:

- базові компетентності – це поняття ключових компетентностей, що відображають реалії професійного і соціального життя;
- базові компетентності, пов'язані з усіма сферами життєдіяльності людини. Від базових компетентностей залежить не тільки професійна діяльність людини, а також і участь у політичному житті, громадських організаціях, сімейне життя;
- базові компетентності відносять до розумової діяльності найвищого ступеня складності [5, с. 29].

Одним із перших, хто ввів поняття «базові компетенції» в науково-педагогічну літературу, є російський науковець А. Хуторський. Він пропонує трактувати їх як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задаються відносно до певного кола предметів й процесів, необхідних для якості продуктивної діяльності стосовно них [231, с. 60].

Науковець М. Ільзова визначає суть компетентності як потенційної активності, готовності і прагнення майбутнього фахівця до певного виду

діяльності. Базовими компетентностями на її думку називаються загальнопрофесійні знання, вміння, навички, здібності, а також готовність актуалізувати їх у сфері певної групи професій [103, с. 43].

Уточнюючи запропоноване визначення, можна звернутися до твердження О. Бобієнко, на думку якої, базові компетентності – це здатність фахівця вирішувати завдання, які виникають перед ним у процесі професійної діяльності, але не мають прямої зумовленості ситуативними факторами діяльності [17, с. 18].

Вчений В. Байденко декларує універсальний характер базових компетентностей і стверджує, що вони охоплюють надпрофесійні, пересічні і вимірювані цілі. Більше того, саме базові компетентності описують реформування професійної освіти, актуалізуючи такі поняття, як «ключовий простір освіти» «навчання, засноване на компетенціях», «ядерні компетенції» [8, с. 11].

Окремі вчені (Е. Зеєр, Е. Симашок) використовують поняття «базові компетентності» у значенні «міжгалузевих, знань, умінь і здібностей». Одні й ті ж компетентності, на їхню думку, забезпечують продуктивність різних видів діяльності, визначають соціально-професійну мобільність фахівців, дозволяють адаптуватися в різних соціальних і професійних спільнотах. Е. Зеєр пропонує систему, освітніх конструктів, де перший рівень закріплений за професійними кваліфікаціями, другий рівень – за ключовими кваліфікаціями, а третій – за базовими компетентностями [97, с. 39].

Таку ж загальну інтерпретацію базових компетентностей пропонує К. Левітан у монографії «Юридична педагогіка». Він характеризує базові компетентності правознавців, як компетентності широкого спектру використання, що забезпечують продуктивність різних видів діяльності і універсальність фахівця. Важливим компонентом компетентності є досвід-інтеграція в єдине ціле засвоєних людиною окремих дій, способів і прийомів вирішення професійних завдань [107, с. 31].

Досить неординарний підхід до визначення базових компетентностей правознавців знаходимо у В. Девісілова, який пропонує диференціювати компетентності на обов'язкові і доцільні. Обов'язкові – це такі, без володіння якими не можна вважати випускника підготовленим до професійної діяльності в обраній предметній галузі. До них можна зарахувати більшість професійних і загальнонаукових компетентностей [76, с. 18]. Суть обов'язковості подібного роду компетентностей можна ілюструвати, користуючись ієрархією, запропонованою А. Хуторським. Незважаючи на її віднесеність до системи загальної освіти, закладений у ній принцип має вагомий практичний інтерес. Основою є рівневий поділ змісту освіти. Перший рівень – метапредметний (базові компетентності); другий рівень – міжпредметний (загальнопредметні компетентності); третій рівень – предметний (предметні компетентності) [231, с. 61]. Верховенство базових компетентностей у цій ієрархії наявне. Базові компетентності домінують над іншими та мають характер узагальненості й універсальності.

У контексті проведеного дослідження базових компетентностей правознавців інтерес представляє позиція Е. Боярського і С. Коломійця. Дослідники, окреслюючи «перспективи компетентнісного підходу у вищій освіті, пишуть, що етап розуміння компетентностей як узагальнюючих характеристик особистості змінився етапом диференціації - появою новіших і більш вузьких компетентностей. Однак такий «компетентнісний феодалізм» ускладнює рух на шляху реалізації компетентнісного підходу, і настає час для «укрупнення, інтеграції та структурування компетентностей» [26, с. 11].

На основі аналізу різних підходів до поняття «базові компетентності» О. Пометун, Д. Демченко пропонують виділяти основні ознаки базових компетентностей:

- поліфункціональність (компетентності допомагають розв'язати різноманітні проблеми у різних сферах особистого й суспільного життя);

- надпредметність (компетентності включають знання, розумові процеси, інтелектуальні, навчальні й практичні уміння, творчі відкриття, стратегії, технології, процедури, емоції, оцінки тощо);

- спроможність забезпечувати широку сферу розвитку особистості, її логічного, творчого та критичного мислення, саморефлексії, самовизначення, самооцінки, самовиховання тощо[; 77, с. 27].

Важливим моментом в плані обґрунтування сутності базових компетентностей є, на наш погляд, виділення в проектах нового покоління стандартів такого освітнього блоку, як «ядро спеціальності». Вченими він «вбудовується» у вимоги до обов'язкового мінімуму змісту освіти з основного модуля професійного теоретичного блоку [191, с. 111]. Можна стверджувати, що по відношенню до будь-якого з можливих переліків компетентностей, базові повинні стати своєрідним стрижнем, інваріантом, як зазначено вище.

Отже, базові компетентності відповідають специфічним (тобто пов'язаним з тією чи іншою професійною сферою) умовам реалізації, характеризуються універсальністю та охоплюють надпрофесійні і пересічні результати освіти. Незважаючи на обумовленість професійною сферою, базові компетентності інваріантні відносно внутрішніх спеціалізацій, зокрема до діяльності юристконсульта, адвоката, судді, прокурора і т.д. На нашу думку, базові компетентності – це комплекс освітніх досягнень майбутнього правознавця, яка характеризується стійкістю позитивних мотивів професійного саморозвитку і заснована на досвіді професійно орієнтованої діяльності.

Загалом місце базових компетентностей правознавців в структурі основної освітньої програми їхньої підготовки може бути представлено так (рис. 1.1.1.).

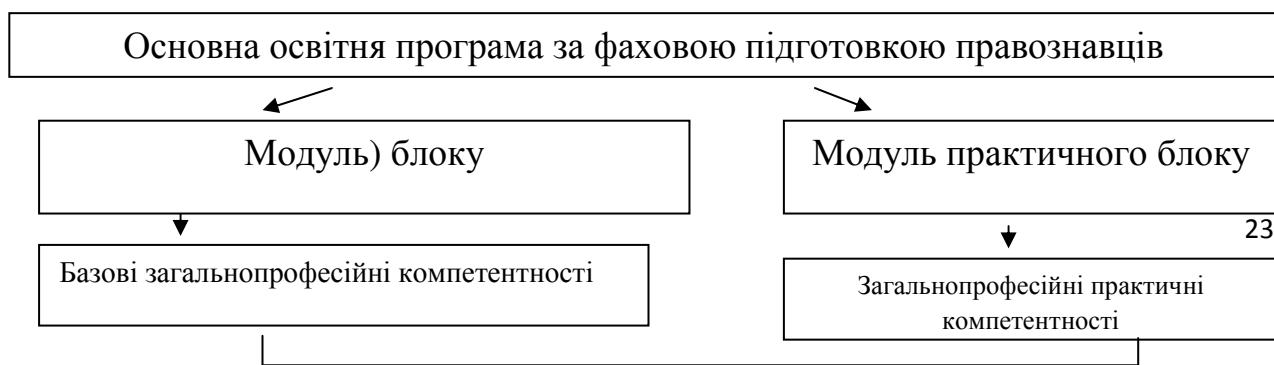

Рис. 1.1.1. Базові компетентності правознавців в структурі освітньої програми підготовки юристів

Оскільки впровадження стандартів вищої освіти третього покоління – питання хоч і найближчого, але все-таки майбутнього, будемо використовувати отримане визначення базових компетентностей правознавців без посилань на структуру основних освітніх програм їхньої підготовки у сучасних ВНЗ.

Рисунок 1.1.1. лише підкреслює наше розуміння базових компетентностей правознавців як універсального теоретико-практичного освітнього результату майбутніх фахівців.

Отже, *базові компетентності правознавців* – це знання та вміння, що дозволяють студенту розуміти ситуацію та досягати результатів у особистому та професійному становленні в умовах зростаючого динамізму сучасного суспільства.

Базові компетентності правознавців мають свою класифікацію. Для того, щоб її визначити та охарактеризувати необхідно проаналізувати базові існуючі у педагогіці класифікації базових компетентностей в цілому. Так, Рада Європи визначила такі базові компетентності, якими повинен володіти кожен студент:

- політичні та соціальні компетентності – здатність брати на себе відповідальність, брати участь у прийнятті групових рішень, вирішувати конфлікти, брати участь у підтримці демократичних інститутів.

- компетентності, пов'язані з життям у багатокультурному суспільстві, або міжкультурні компетенції – це толерантність, повага до інших, здатність жити з представниками інших культур, мов і релігій.

- компетентності, що відносяться до володіння усною і письмовою комунікацією, які особливо важливі для роботи і соціального становлення (у цьому ж контексті особливе значення набуває володіння більш ніж однією мовою).

- компетентності, пов'язані з розвитком інформатизації суспільства - володіння інформаційними технологіями, розуміння їх застосування, здатності до критичного аналізу інформації.

- здатність вчитися протягом життя, як основа неперервного навчання в контексті особистого професійного і соціального життя [258, с. 11].

Вважаємо, що найбільш вдала класифікація серед дослідників компетентностей представлена в роботах А. Хуторського:

- засоби світоглядної орієнтування (ціннісно-смилова компетенція);
- знання і вміння в певній сфері (навчально-пізнавальна, інформаційна, комунікативна, соціально-трудова компетенції);
- коло питань, якими повинні бути обізнані студенти (загальнокультурна компетенція);
- підстава для освоєння способів фізичного, духовного й інтелектуального саморозвитку (компетенція особистісного самовдосконалення) [232, с. 7].

Російський вчений Г. Сергєєв виділяє чотири базових компетентності: інформаційну (відбір інформації і передача інформації); комунікативну (мовну); рольову (трудова, соціальна, політична); самовдосконалення (інтелектуального, духовного, фізичного, емоційного розвитку) [209, с. 31].

Вчені АПН України (К. Баханов, О. Пошетун) визначили сім наскрізних для всіх рівнів освіти базових компетентностей: навчальна, культурна, здоров'язберігаюча, інформаційно-комунікативна, соціальна, громадянська, підприємницька. Такий перелік компетентностей, за словами О. Пошетун, є вмотивованим, адже він співвідноситься з тими вимогами, які ставляться до

сучасної освіти у європейських країнах. Дослідниця пропонує зміст цих компетентностей й визначати так:

- навчальна – здатність особи до інтелектуального розвитку і навчання протягом життя як основи безперервного навчання в контексті як особистого професійного, так і соціального життя, до самостійної пізнавальної діяльності, що заснована на засвоєнні способів здобуття знань із різних джерел інформації, до організації власного навчального процесу, вибору і застосування ефективних стратегій навчання;

- культурна – здатність людини обирати шляхи і способи використання вільного часу, що культурно і духовно збагачують особистість, жити та взаємодіяти з іншими в умовах полікультурного суспільства, керуючись національними і загальнолюдськими духовними цінностями;

- підприємницька – здатність людини ефективно організувати особисту та колективну трудову і підприємницьку діяльність, аналізувати ситуацію на ринку праці, оцінювати власні професійні можливості;

- соціальна – здатність особистості орієнтуватися в нормах й етиці відносин, взаємодіяти з різними соціальними інститутами суспільства, вибудовувати ефективні комунікації;

- громадянська – здатність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права й обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства;

- здоров'язберігаюча – здатність людини раціонально організувати своє повсякденне життя, включаючи аспекти власного здоров'я, сімейного буття тощо;

- інформаційно-комунікативна – здатність людини використовувати інформаційно-комунікативні технології, розуміння слабких і сильних сторін їх застосування, здатність до критичного судження відносно інформації, що надають мас-медіа і реклама [187, с. 4].

Науковець Ю. Білова узагальнила існуючі класифікації базових компетенцій та пропонує використовувати таку зведену таблицю:

Таблиця 1.1.1.

Класифікації базових компетентностей

Класифікація ОЕСР	Рада Європи	Європейська комісія	Класифікація в рамках проєкту «TUNING»	Класифікація українських педагогів
Автономна дія	Політичні та соціальні компетент- ності	Громадянська компетентність	Системні	Вміння вчитися
	Здатність вчитися протягом життя	Навчальна компетентність		Здоров'язбері- гаюча
				Громадянська
Інтерактивне використання засобів	Володіння усним та письмовим спілкува- нням	Підприємницька компетентність	Інструмен- тальні	Загально- культурна
	Компете- нтності, пов'язані зі зростанням інформа- тизації суспільства	Компетентність в галузі рідної мови		Підприєм- ницька компетен-тність
		Компетентність в сфері іноземних мов		Інформаційно- комунікаційна компетентність
		Інформаційна компетентність		
		Математична та фундаментальна природничо- наукова та технічна компетентність		
		Культурна компетентність		
Вміння функціону- вати в соціально- гетероген- них групах	Компете- нтності, пов'язані з життям у багато- культурному суспільстві	Міжособистісна, міжкультурна та соціальна компетентності	Міжособи- стісні	Соціальна компетен-тність

У європейських країнах (США, Польща, Данія) впровадження базових компетентностей майбутніх правознавців у зміст освіти та здійснення відповідного моніторингу відбувається поступово, супроводжується широким обговоренням у колі фахівців і педагогічної громадськості та

глибоким науково-дидактичним обґрунтуванням.

Так, у США вчені М. Шульц і Ш. Зедек визначили фактори досконалої роботи сучасного правознавця, які досягаються завдяки формуванню в них таких базових компетентностей: вирішення проблем, аналіз та мислення, вміння складати документи, пошук фактів, саморозвиток, вміння висловлювати свої думки [151, с. 215].

Американський науковець Д. Менінг запропонував такий список базових компетентностей: аналітичні навички, достатні юридичні знання, основні робочі навички, знання щодо організації роботи державних установ, розуміння існуючого неюридичного оточення, вміння робити правильні оцінки [250, с. 23-24].

Дослідниця особливостей юридичної освіти за кордоном І. Лапшина у своїх працях описує базові компетентності майбутніх правознавців, які передбачені державними стандартами Німеччини, а саме: розуміти та тлумачити законодавство, розробляти, опрацьовувати та аналізувати нормативно-правову документацію, приймати правові рішення, надавати кваліфікаційні юридичні консультації, встановлювати та вирішувати факти правопорушень тощо. Авторка наголошує, що формування цих компетентностей не можливе без відповідної юридичної практики [139].

Російський дослідник М. Погудін виділяє базові компетентності правознавця, без яких майбутніх фахівець-правник не зможе бути конкурентоспроможним на сучасному ринку праці [183, с. 40]. Автор дає своє трактування базових компетентностей юриста згідно державних стандартів Російської Федерації як складових структури професійної компетентності, узагальнивши їх у таблиці (таблиця 1.1.2.)

Таблиця 1.1.2.

**Базові компетентності майбутніх правознавців згідно ДСВО
Російської Федерації (за М. Погудіним)**

Базові компетентності правознавців	Складові базових компетентностей правознавців
---	--

здатність давати кваліфіковані юридичні поради, консультування з конкретних видів юридичної роботи	Постійне вдосконалення культури спілкування, навчання говорити переконливо, зрозуміло, доречно вживати різні терміни, працювати над виразністю своєї мови. Необхідно відзначити, що у людини підсвідомо виникає довіра при зовнішньому прояві юристом впевненості у сказаному, у виразі внутрішньої гармонійності особистості майбутнього правознавця. Розвиток досвіду невербального спілкування, не рефлексивного слухання – уважне слухання людини, при якому допустимо не перебивати його, а лише робити короткі зауваження і задавати питання, та емпатичного слухання – розуміння співрозмовника, співчуття і співпереживання йому
володіння навичками виготовлення юридичних документів (володіння юридичною технікою)	Володіння, крім уміння усного викладу, навичкою письмового викладу. Робота правознавця в більшості випадків зводиться не тільки до усної взаємодії, а до складання різноманітних правових документів, таких як заяви, клопотання, листи, запити, претензії, скарги, договори. Саме для того, щоб скласти вищевказані документи, необхідно застосовувати юридичну техніку
здатність кваліфіковано тлумачити нормативно-правові акти	Уміння інтерпретувати нормативно-правові акти відповідно до професійної ситуації. Здатність виявити конкретний зміст правових норми, що містяться в законі, для їх безпосереднього застосування в професійній діяльності. При цьому застосування інтерпретаційної юридичної техніки не повинно змінювати існуючі юридичні норми. Володіння способами юридичної інтерпретації: поясненням, роз'ясненням. Володіння прийомами тлумачення: логічним, граматичним, історико-політичним, систематичним, спеціально-юридичним. Знання юридичного значення результатів офіційного і неофіційного тлумачення
здатність правильно з точки зору права кваліфікувати факти і обставини (формувати правову позицію)	Здатність провести аналіз справи, виробити позицію у справі (сукупність фактичних та юридичних обставин, а також їх юридичні наслідки) і реалізувати її. Можливість визначення позиції у справі через аналіз фактичних обставин. Уміння розрізняти позиції сторін у справі: сторони звинувачення і захисту - у кримінальному процесі, боржника і кредитора - у цивільному праві, позивача і відповідача - в цивільному процесі. Знати фактори, що визначають позицію у справі: фактичні обставини, докази, процесуальну роль, процесуальну мету. Володіння технологіями формування позиції і кваліфікації фактів і обставин: складання позиції, утвердження окремих складових позиції - фактів і обставин, тестування позиції на реальність, пред'явлення позиції, доказування позиції, обґрунтування правової позиції
здатність виявлять, давати оцінку і сприяти присіканню корупційної поведінки	Розуміння сутності корупції, механізму відтворення корупційної поведінки. Уміння виявляти схильність до корупційної поведінки, а саме дефіцити особистості, що штовхають її до корупційної поведінки. До таких дефіцитів відносяться дефіцити емоційного контакту, сімейної інтеракції, визнання, психологічної безпеки, емоційного насичення, самоствердження

Оскільки поняття базових компетентностей правознавців досить багатогранне, його визначення й трактування є постійним предметом дискусій за кордоном і в Україні.

У сучасних вищих навчальних закладах України відбувається переорієнтація державних стандартів вищої освіти, навчально-методичних комплексів, методичних розробок і рекомендацій, підходів до навчання та виховання. Провідною ціллю навчання стає формування у студентів необхідних для майбутньої професійної діяльності базових компетентностей.

Формування і розвиток базових компетентностей майбутніх правознавців в Україні – питання відкрите та малодосліджене. Серед сучасних науковців цією проблемою займаються О. Калита, Н. Кожем'яко, М. Ценко, Г. Яворська, які досліджують комунікативну компетентність юристів. Вони вважають, що програма вдосконалення та модернізації української юридичної освіти містить положення про необхідність реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі, що передбачає формування у майбутніх правознавців базових і професійних компетентностей. Серед них значне місце займає комунікативна компетентність, адже йдеться не тільки про мовні та мовленнєві здатності майбутніх правознавців, а й про вміння встановлювати контакти, організовувати і здійснювати ефективне спілкування на оптимальному рівні вирішення професійних завдань. Таким чином, комунікативна компетентність є складним соціально-функціональним феноменом, що стає притаманним людині як результат цілеспрямованого навчання та виховання, а також саморозвитку особистості [234, с. 41].

У своїх дослідженнях І. Харченко виділяє термінологічну компетентність правознавців, що пов'язано це з тим, що сьогодні в процесі ознайомлення з нормативними актами в юридичній сфері привертає увагу непослідовне вживання термінологічних одиниць, порушення мовної цілісності текстів, калькування конструкцій з російської мови, невдала синонімія, відсутність адекватних юридичних понять, низький рівень

мовленнєвої культури, велика кількість русизмів, діалектизмів тощо. Ураховуючи, що професія правознавця багатогранна й охоплює такі важливі сфери, як законодавство і законотворення, державне управління, юстиція, нотаріат, правничі науки, правова інформація та ін., і що мова права – це складна, багаторівнева підсистема літературної мови зі своїми функціонально-стильовими різновидами та жанрами, з багатим запасом специфічних мовних засобів, цілком зрозуміло, що лінгвістична підготовка юриста сьогодні – це досить складний за своїм предметом і змістом, систематично-послідовний, творчий навчальний процес, який потребує концентрації зусиль і науковця, і студента. Основою для формування професійного мовлення в майбутніх правознавців є фахова лексика, зокрема юридична термінологія, оволодіння якою поглиблює не лише знання з мови, а й якість підготовки фахівців [229, с. 176].

Вчена О. Гомзякова досліджує формування та розвиток полікультурної компетентності майбутнього правознавця. Вона стверджує, що така компетентність – це цілісне, інтегративне, багаторівнєве, особистісне новоутворення, що є результатом професійної підготовки особи у вищому навчальному закладі, успішність якої зумовлена сукупністю сформованих у фахівця компетенцій, які сприяють соціалізації особистості, формуванню в неї світоглядних і науково-професійних поглядів, формуванню педагогічної творчості та майстерності, визначають успішність професійної педагогічної діяльності, здатність до самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення впродовж життя [44, с. 471].

Деонтологічну компетентність правознавців виділяє та досліджує В. Савіщенко. Він стверджує, що деонтологічна компетентність є інтегративним особистісним утворенням теоретичних знань, практичних умінь, професійно значущих якостей та досвіду, що зумовлює готовність особистості до вирішення перш за все моральних питань юридичної практики, забезпечує високий рівень професійної культури. Деонтологічна компетентність правознавця не має вузько професійних меж, оскільки від

нього вимагається постійне осмислення розмаїття правових, соціальних, педагогічних, психологічних та інших проблем. Слід також зазначити, що компетентність правника потребує постійного розвитку, є динамічним особистісним утворенням, оскільки його змістовне наповнення і якісний рівень залежать від багатьох чинників: життєвого досвіду особистості, розвитку права, моралі, освіти, культури тощо [205, с. 2.].

Науковець О. Федорчук досліджує фахово-інформатичну компетентність майбутніх правознавців та розглядає її як здатність успішно діяти, як якісну характеристику професійної діяльності, сукупність можливостей, певний рівень знань і ступінь удосконалення фахівця. Під час формування фахово-інформатичної компетентності пріоритетними є цінності освіти та професії. Основу такої компетентності майбутнього правознавця складають його усвідомлені і сформовані інформатичні потреби. При цьому в змістовому аспекті означена компетентність розуміється автором як сукупність знань про джерела інформації та різні форми інформатичної діяльності, умінь і навичок використання інформаційно-пошукових систем для вирішення професійних завдань. О. Федорчук вважає, що означена компетентність – це інтегративна властивість особистості, яка є результатом процесів добору, засвоєння, переробки, трансформації та генерування інформації в особливий тип предметно-специфічних знань, що є основою для прогнозування, вироблення, прийняття і реалізації оптимальних рішень у різних сферах діяльності[225, с. 230].

Вважаємо за доцільне провести комплексний аналіз базових компетентностей майбутніх правознавців та на основі запропонованих класифікацій виділити ті, які найбільш доцільні для становлення професіонала-правознавця, а саме: навчальну, комунікативну, соціальну, етичну, інформаційну. Аргументацію цієї позиції будемо проводити у наступному параграфі дослідження.

Отже, адаптовуючи набутий вітчизняний і зарубіжний досвід щодо визначення поняття «базових компетентностей» пропонуємо його трактувати

так: базові компетенції майбутніх правознавців – це комплекс освітніх досягнень майбутнього спеціаліста, які він набуває в процесі навчання з метою подальшого розвитку й імплементації у професійній діяльності, що характеризується стійкістю позитивних мотивів професійного саморозвитку і заснований на досвіді професійно орієнтованої діяльності.

1.2. Змістові особливості базових компетентностей майбутніх правознавців

Згідно структури нашого дослідження базові компетентності майбутніх правознавців розглядаємо в аспектах загального значення – значущого для будь-якої професійної галузі та приватного – закріпленого за конкретною професією, а саме юридичною. Тому виникає потреба здійснити аналіз їхніх структурних та змістових особливостей.

Складові базових компетентностей правознавців, відмічені у дослідженнях різних авторів (І. Зимня, О. Калита, О. Кожем'яко, А. Хуторський,): особистий професійний значний досвід, вмотивованість на професійний саморозвиток, єдність теоретичної підготовки та практичних умінь, універсальність, надпредметний характер (рис. 1.2.1.).

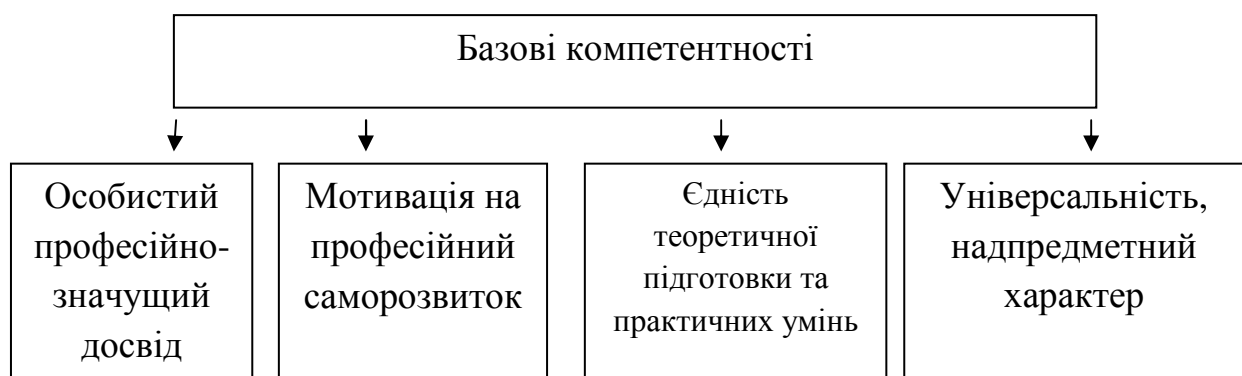

Рис. 1.2.1. Складові базових компетентностей майбутніх правознавців

Зазначені на рисунку 1.2.1. складові базових компетентностей майбутніх правознавців можна вважати основною складовою їх структури. Під структурою базових компетентностей розуміємо уявну модель, що характеризує їх як суб'єктно-діяльну освіту майбутнього фахівця. З наявних варіантів структурування компетентностей вважаємо за потрібне виділити ті, в яких автори спробували пов'язати компетентність з особливостями пізнавальної та трудової активності студентів.

Вагомий внесок у представлене твердження зроблено у дослідженнях І. Зимньої, яка, обґрунтовуючи єдину соціально-професійну компетентність, говорить про доцільність різниці чотирьох блоків її структури. Перші два блоки – базові, «передпосилкові»: інтелектуальний і особистісний; другі два блоки – власне компетентнісні: соціальний і професійний [98, с. 14]. Незважаючи на те, що зміст кожного блоку І. Зимня описує в категоріях «вміє» і «повинен» (наприклад, повинен вирішувати професійні завдання), у зазначеному варіанті нам важлива ідея включеності в структуру компетенції інтелектуально-психічних механізмів професійного становлення особистості.

У зв'язку з цим заслуговує на увагу думка О. Бобієнко, що від умінь компетентності відрізняються універсальністю, можливістю застосування до вирішення різного роду завдань, а від навичок – більшою усвідомленістю і переносимістю в нестандартні професійні ситуації. [17, с. 19].

Не зовсім послідовно, але, на нашу думку, теоретично глибоко визначає структуру базових компетентностей М. Ільзова. Посилаючись на Дж. Равена, М. Спенсера, М. Сайн, дослідниця згадує значущі, на її думку, елементи компетентності: мотиви, психо-фізичні якості, знання та навички. Також вона робить акцент на суміжності компетентності та професійної готовності майбутніх фахівців. Такий підхід дозволяє припустити в структурі компетентності рефлексивну, операційну і пізнавальну складові [103, с. 37].

Базові компетентності, по суті своїй, є проекцією найбільш важливих складових професійної підготовки на відповідний їй зміст професійної освіти. Це означає, що змістовна специфіка базових компетентностей

майбутніх правознавців повинна ґрунтуватися на тих чи інших особливостях юридичної діяльності. Специфіка юридичної професії детально описана у державних стандартах вищої освіти, зокрема в Освітньо-кваліфікаційній характеристиці спеціальності 081 – право ступеня «бакалавр». Наприклад, у названому документі, розробником якого є Національний університет водного господарства та природокористування наведено таку характеристику особливостей юридичної спеціальності: бакалавр з права повинен мати професійні знання, бути переконаним у їх соціальній доцільності й корисності, вміти застосовувати їх у своїй професійній діяльності. Професійні правові знання формуються із всебічних і глибоких знань системи права, її основних принципів і тенденцій розвитку, розуміння процесів реалізації, впевненості у необхідності всебічного розвитку цих знань у процесі здійснення своєї діяльності, майстерного уміння користуватися повним арсеналом юридичних засобів при розгляді будь-якої юридичної справи. Рівень професійно-правової культури визначається тенденцією на удосконалення[69, с. 14].

Бакалавр з права повинен мати відповідний рівень політичної, етичної та психологічної культури: чітко сформовані принципові засади світогляду як загального усвідомлення про навколишній світ і своє місце в ньому, про шлях реалізації в умовах реальної дійсності своїх життєвих програм; сформоване філософське, економічне, політичне мислення; розумітися в проблемах ринкової економіки, соціальних, національних, історичних та демографічних процесах розвитку суспільства; володіти питаннями розвитку стародавньої, нової, новітньої всесвітньої історії та історії України, засвоїти закономірності та особливості культурного розвитку людства; брати участь у громадському житті, формуванні правової свідомості та цивілізованих взаємовідносин всіх членів суспільства[69, с. 15].

Отже, з такого змісту ОКХ нам зрозуміло, що тут передбачено розвиток навчальної, комунікативної, інформаційної, соціальної та етичної компетентностей, що виражається з описаних у професійних вимогах їх

особливостей. В інтересах дослідження доцільно провести аналіз цих особливостей згідно з такими аспектами: феномен права в юридичній діяльності, соціальна місія професії юриста, комунікація як інструмент юридичної діяльності, етика майбутнього правознавця, роль інформації в юридичній діяльності.

Аналізуючи юридичну діяльність з позицій функціонування соціального інституту права, звернемося до суджень Т. Кашаніної, яка у своїх працях зазначає, що у зв'язку з проблемами постіндустріального суспільства, збереження миру і безпеки людей – необхідність кожного жителя тієї чи іншої території. Динаміка правової картини макросоціума стимулює збільшення числа суб'єктів, які мають приватну власність. Це загострює їх потребу в розвинених праві та юридичній техніці [113, с.5].

На утримання базових компетентностей майбутніх правознавців не може не позначатися факт недозволеного досі протистояння природного та юридичного аспектів у змісті правовідносини. Через їхню нетотожність виникли ідеологія і філософія права.

Феномен права змушує нас задатися питанням: «Закон або право потрібно викладати студентам юридичних факультетів?» І відповідає, що, звичайно, право [135, с. 8]. З одного боку, практика ставить вимогу готувати універсального правознавця, з гуманістичних позицій сприймає потреби суспільства. З іншого – все частіше зростає попит на вузьких фахівців у тій чи іншій сфері юридичної діяльності, оскільки роботодавці не можуть брати на роботу фахівця широкого профілю, хоч і якісно підготовленого. У зв'язку з цим, З. Незнамова, робить важливий висновок, що сьогодні потрібні фахівці, компетентні у вузькій сфері діяльності, але з фундаментальною юридичною підготовкою [162, с. 219].

Як бачимо, феномен права переважає над іншим складовим юридичної діяльності визначаючи її специфіку, виділяючи професію юриста серед інших професій у світі праці. Феномен права зумовлений соціальною

місією юридичної діяльності, що впливає на зміст базових компетентностей майбутніх юристів.

Звернемося до роботи В. Карташова «Юридична діяльність: поняття, структура, цінність», де юридична діяльність представлена як «відносно відособлені напрями гомогенного впливу на об'єктивну і суб'єктивну соціальну реальність, в яких виявляються і конкретизуються природа права». [111, с. 124] В умовах ринку зростає роль права в господарсько-економічних відносинах, управлінні суспільством та економікою. Нині основою забезпечення нормальної діяльності підприємств, організацій та установ усіх форм власності є законодавство: грамотні дії юристів є, свого роду, запобіжним механізмом, що захищає суб'єкти, державності від фінансових і економічних проблем.

Соціальна місія юридичної діяльності тісно перетинається з її комунікативною складовою. Показовий той факт, що спочатку юридична освіта давалося на базі філологічного факультету чи університету, а перший досвід професійної підготовки юристів представляв собою змагання студентів у красномовстві. У період близько 1200 року в юридичній школі одного з перших європейських університетів Болонії навчалося 105 тисяч чоловік, і основною формою навчальних занять були диспути [64, с. 33].

У професії юриста роль комунікації зумовлена, перш за все, соціальним статусом. Той, хто хоче зрозуміти іншого в його соціальній позиції повинен, за словами Г.Гадамера, вступити в зіткнення з тією традицією, яку несе інший колектив. Розуміння або непорозуміння є тут не тільки репродуктивним, але завжди продуктивним соціальним ставленням» [33, с. 349]

Формат і цілі нашої роботи не дозволяють охопити всього обсягу комунікативної практики в сфері юридичної діяльності, однак окремі її види принципово важливі для подальшого дослідження. Це різні контакти з суб'єктами правовідносин, правова пропаганда і письмова комунікація, що опосередкована в різних юридичних документах. У кожному виді комунікації юридична практика виступає як організуючий момент соціальної

практики, як її структурна ланка, що залучена в правову систему суспільства і процес правового регулювання. Можна стверджувати, що комунікація «сприяє інтеграційним процесам в правовій системі суспільства, пов'язуючи суб'єктивні права і юридичні обов'язки, нормативні приписи і прийняті на їх основі рішення» [174, с. 13]. Комунікативна складова більшості юридичних спеціальностей передбачає знання маніпулятивних технологій спілкування, лінгвістичного програмування; зобов'язує юриста мати хорошу риторичну підготовку, не кажучи вже про навички дотримання мовних норм у мовленні.

Комунікативна складова юридичної діяльності тісно пов'язана з її інформаційним забезпеченням. За твердженням Н. Гладченкової, обмін інформацією здійснюється в комунікації. Потужний інфопотік соціального досвіду стає предметом суб'єкт-об'єктних інфовзаємодій і, тим самим, інструментом виховання, освіти і навчання [42, с. 72]. Юристу доводиться мати справу зі значними масивами інформації нормативного характеру. Крім того, він потребує знань з психології, соціології та ін. Безумовно, основний обсяг інформації, що переробляється правознавцями, складають в закони та підзаконні акти, кодекси, службові приписи та інструкції. Створення попередніх умов для передачі інформації, продумування тактики інформаційного впливу здатні значно посилити ефект правових відносин з порушником закону [238, с. 121]. У своїх працях А. Коренєв відзначає, що правова інформація зобов'язує сучасного юриста володіти комп'ютерною, криміналістичною, спеціальною технікою. Юрист повинен знати законодавство та відомчі нормативні акти; систему і структуру органів внутрішніх справ; правовий статус, форми і методи адміністративно-правової, оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності [129, с. 63].

Отже, інформаційна складова юридичної діяльності, поряд із соціально-правовою та комунікативною, є джерелом змістового наповнення базових компетентностей майбутніх правознавців. Описані області специфікації юридичної діяльності дають нам право виділити в якості базових компетентностей правознавців навчальну,

інформаційну; комунікативну, соціальну, етичну компетентності. На рис. 1.2.2 представлено базові компетентності відповідно до охарактеризованої специфіки професійної діяльності правознавців.

Рис. 1.2.2. Базові компетентності відповідно до специфіки професійної діяльності правознавців

Очільне становище відводимо навчальній та соціальній компетентностям, які пов'язані з системним розглядом юридичних явищ, а саме, з точки зору семіотичної полярності категорії «право»: право як догма і право як висловлювання свободи людини. Соціальна дійсність реалізує обидва концепти права і зобов'язує майбутнього правознавця не просто володіти правовим знанням, але і створювати ситуації, що сприяють осмисленню прав, буття, ситуації, неможливі без глибоких системних знань і здібностей майбутніх правознавців до методологічно грамотному аналізу і синтезу.

Етична компетентність орієнтує на підвищену відповідальність юриста за наслідки своїх соціальних дій. Суспільство потребує, щоб утилітарні пріоритети юридичної діяльності гармонували з пріоритетом моральності, совісті, а вся професійно орієнтована практика підпорядковувалася б існуючим у суспільстві моральним нормам, що становить основу етичної культури правознавця (систему моральних принципів і норм, які сформувалися як результат почуттів, знань, потреб, переконань, що виражають у моральній поведінці правника гармонію внутрішніх переконань і їх зовнішніх проявів. Формування у майбутніх правознавців етичної компетентності передбачає закономірне дотримання ними узвичаєних норм і принципів моралі в процесі виконання службових обов'язків, їхнього впровадження в юридичну практику, подолання помилок морально-фахових деформацій. Основне етичне правило правознавця, як зазначає Г. Яворська, — робити для клієнта все, що не заборонено законом, щоб він би був у змозі зробити для себе сам, маючи для цього необхідні знання і навички, властиві юристу-спеціалісту. Дослідниця виділяє такі рівні прояву етичної культури правознавців: ставлення майбутнього правознавця до своєї професійної діяльності та її результатів (як особи-професіонала); стосунки з колегами по роботі (як члена робочої групи); стосунки з клієнтом, підсудним, підслідним та іншими людьми в процесі вирішення юридичної справи (як представника влади) [244, с. 254].

Діяльність майбутнього правознавця характеризується щоденним спілкуванням із різними людьми, які залежать від нього, а тому потребують від нього дбайливого, коректного ставлення. Саме тому одне з основних місць відведено формуванню комунікативної компетентності.

Комунікативна компетентність розглядається нами як форма соціальної практики правознавців, яка сприяє вирішенню соціальних конфліктів, стабілізації правовідносин, становленню громадянського суспільства. Праця юристів більшості спеціальностей пов'язана з постійним спілкуванням: в усній або письмовій словесній формі знаходять своє вираження норми права.

Важливим чинником, що визначає успішне спілкування з клієнтом, є достатня риторична підготовка (в тому числі, володіння невербальними прийомами комунікації), впевнене використання майбутніми правознавцями маніпулятивних комунікативних прийомів, а також обізнаність студентів в психічних аспектах комунікації.

Як зауважує українська дослідниця О. Калита, важливу роль у комунікативній ситуації «правознавець – клієнт» відіграють і вербальні, і невербальні засоби спілкування. Під час розмови лише 7% інформації передається словами, а решта – 93% – мовою жестів. Професійна діяльність майбутнього правознавця передбачає різні види комунікативних ситуацій: безпосереднє спілкування з клієнтом і спілкування по телефону. У безпосередньому спілкуванні визначальними серед невербальних засобів є міміка, жести, інтонація, а в консультуванні по телефону – лише інтонація. Безперечно, майбутній правознавець повинен пам'ятати, що вплив на клієнта здійснюється не тільки за допомогою тлумачення змісту законодавчих документів, але й за рахунок особистих якостей, що забезпечить йому довіру й повагу. У зв'язку з цим інтонація ведення діалогу повинна бути доброзичливою, рівномірною. Консультант із питань законодавства повинен уважно поставитися до сутності проблеми, через яку ідентифікується інша особистість, сенс її багатогранного буття[109].

Інформаційна компетентність, в нашому розумінні, відображає сучасний стан соціуму, в якому належить працювати майбутньому юристу. Правознавці повинні прагнути до забезпечення оптимальних умов для повного задоволення інформаційно-правових потреб державних і суспільних структур, підприємств, організацій, установ і громадян на основі ефективної організації та використання інформаційних ресурсів із застосуванням прогресивних технологій.

Інформаційна компетентність майбутніх правознавців формується в процесі інформаційної діяльності, а саме – в дях, спрямованих на одержання правової інформації стосовно певної юридичної ситуації шляхом здійснення

комплексу інформаційно-правових, інформаційно-пошукових, інформаційно-комунікативних і інформаційно-аналітичних заходів та уникнення дезінформації з метою об'єктивного неупередженого розгляду справи, встановлення істини та документального оформлення прийнятих процесуальних рішень у вигляді, придатному для розгляду справи у суді [241, с.47].

Робота майбутнього правознавця з інформацією зводиться до її одержання, використання, поширення та зберігання. Така інформація має назву правової. Відповідно до ст.22. Закону України «Про інформацію» правова інформація – це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення, боротьбу з ними та їх профілактику тощо[93]. Джерелами правової інформації є Конституція України, інші законодавчі і підзаконні нормативні правові акти, міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідо- млення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформа- ції з правових питань[215, с. 17].

Таким чином, зміст базових компетентностей є основою для вироблення критеріальних параметрів, під якими, звичайно, розуміють конкретні, лаконічні описи, зручні для використання в різного роду документах і практиці моніторингу. Чималу цінність у виконанні дослідницької задачі представляють вербальні зразки опису компетентностей, запропоновані Ю.Г Татуром [217, с. 14]. Користуючись ними, ми пропонуємо зміст базових компетентностей розглядати так (табл. 1.2.1.):

Таблиця 1.2.1.

Зміст базових компетентностей майбутніх правознавців

Базові компетентності майбутніх правознавців	Зміст базових компетентностей майбутніх правознавців
Навчальна компетентність	студент прагне до забезпечення навчального фундаменту своїх професійних дій, володіє досвідом правотворчої діяльності,

	у нього вироблено критичний стиль правового мислення
Етична компетентність	студент розуміє значення майбутніх професійних функцій з позиції морально-етичних норм суспільного устрою, користується у своїй практичній діяльності нормами Кодексу юриста студент, прагне до балансу усіх функцій правовідносин
Комунікативна компетентність	студент орієнтується в основних прийомах і технологіях комунікації, володіє досвідом правоконсультавання, переконання, інтерв'ювання, нав'ювання, аналізує і коригує власні комунікативні контакти
Соціальна компетентність	студент розуміє значення власної соціальної позиції у професійній діяльності, володіє системою знань, умінь, ставлень, ціннісних орієнтацій та поведінкових компонентів у соціумі, знає, як самореалізувати себе у ньому
Інформаційна компетентність	студент відноситься до інформації як до основного джерела професійного розвитку, розуміє специфіку інформаційних потоків у діяльності правознавця володіє вміннями знаходити та налізувати необхідну інформацію, знає як її застосувати на практиці, уміє отримати, систематизувати і зберігати інформацію

Змістові особливості базових компетентностей майбутніх юристів впливають з організації діяльності студентів. Саме тому, необхідно зупинитися на деяких нюансах в розумінні діяльності, зокрема на можливості використовувати поняття діяльності в практиці навчання майбутніх правознавців.

В юридичній літературі виділяють види (аспекти) діяльності майбутнього правознавця, кожен яких відповідає за формування базових компетентностей, зокрема:

- соціальний — підкреслює соціальну значимість професії правознавця як організатора боротьби з правопорушеннями, захисника прав та законних інтересів громадян (соціальна компетентність);
- пошуковий – полягає в збиранні інформації необхідної для вирішення юридичної справи (інформаційна та навчальна компетентності);
- реконструктивний — являє собою заключний аналіз зібраної інформації по юридичній справі, висунення робочих гіпотез, розробка плану

діяльності з її подальшого розгляду і завершення (інформаційна компетентність);

- комунікативний – означає вміння спілкуватися з колегами, клієнтами, учасниками справи і всіма тими, хто має до неї відношення (етична та комунікативна компетентності);

- організаційний — полягає у вольових діях з перевірки робочих версій та їх реалізації (навчальна та інформаційна компетентності);

- засвідчувальний — полягає в умінні надавати отриманій інформації з юридичної справи передбачену законом форму письмових актів-документів (постанов, протоколів, вироків та ін.) (етична, інформаційна та комунікативна компетентності) [85].

У свою чергу, А. Новіков, пропонує розмежовувати репродуктивну та продуктивну діяльності. Перша є зліпком, копією з діяльності іншої людини, або копією своєї власної діяльності; друга спрямована на отримання об'єктивно чи суб'єктивно нового результату. Продуктивна діяльність, на відміну від репродуктивної, потребує організації, тобто у внутрішній впорядкованості, взаємозв'язку її частин, в усвідомленості засобів діяльності (інструментарію діяльності) [165, с. 6].

Ми поділяємо позицію А. Новікова, оскільки в освітньому середовищі майбутніх правознавців є місце як для перетворення навколишньої реальності дій, так і для дій репродуктивних, до яких важко застосовувати інше слово, ніж «діяльність». У загальному вигляді, під діяльністю можна розуміти відмічену активність людини, спрямовану на отримання передбаченого результату. Таке трактування діяльності, на нашу думку, ближче до логіки компетентнісного підходу і сутності професійних компетенцій.

Важливим моментом у нашому дослідженні є розмежування здійснюваної студентами діяльності на навчальну, навчально-професійну і квазіпрофесійну. Дана диференціація запропонована А. Вербицьким, який стверджує, що для досягнення цілей формування особистості фахівця у ВНЗ

необхідно організувати таке навчання, яке забезпечує перехід (трансформацію) одного типу діяльності (пізнавальної) в інший (професійний) з відповідною зміною мотивів, цілей, дій, а також засобів, предметів і результатів. Перехідними формами активності студентів, є лабораторно-практичні заняття, імітаційне моделювання, аналіз ситуацій, розігрування ролей, спецкурси і спецсемінари. Це становить, на відміну від навчальної діяльності академічного типу, зміст квазіпрофесійної діяльності студентів. У зміст навчально-професійної діяльності А. Вербицький закладає виробничу практику і переддипломне проектування [31, с. 124].

Дещо інакше підходить до диференціації діяльності студентів М. Ільязова [103, с. 27]. Вона вказує на відмінності навчальної і професійної діяльності студентів. На підставі запропонованого М. Ільязовою варіанту, ми конкретизували окремі складові діяльності майбутніх правознавців у процесі формування базових компетентностей (табл. 1.2.2.).

Таблиця 1.2.2.

**Відмінності навчальної та навчально-професійної діяльності
майбутніх правознавців**

Структурні елементи діяльності	Навчальна діяльність	Професійно-орієнтована діяльність
Потреба	В навчанні, інтелектуальному розвитку	У професійній праці, спеціальних навичках
Мотив	Пізнання нового, отримання юридичної та пов'язаної з нею інформації	Реалізація знань та вмінь, набуття практичного досвіду
Ціль	Отримання освіти	Саморозвиток, соціальне визнання юриста, громадська служба на поприщі суспільного правопорядку
Дії	Пізнавальні	Практичні
Предмет	Правова інформація як знакова система	Правові явища соціальної дійсності, правовідносини
Результат	Знання, уміння, цінності, мотиви	Самооцінка себе як майбутнього професіонала, професійний ріст

Згідно таблиці 1.2.2, у навчальній діяльності майбутній правознавець мало усвідомлює себе як професіонал. Його активність спрямована на

пізнання нового, тобто на накопичення інформації. Однак, вже на цьому етапі можлива така організація діяльності, яка викликає необхідну динаміку мотиваційно-сміслових установок професійного розвитку студентів.

У цьому зв'язку інтерес представляє аналіз навчальної діяльності майбутніх правознавців, здійснений Ю. Дмитрієвим [83, с. 37], спираючись на який, ми отримали комплекс видів діяльності, відповідний сутності і структурі базових компетентностей майбутніх юристів (таблиця 1.2.3.).

Таблиця 1.2.3.

Види професійноорієнтованої діяльності майбутніх правознавців у процесі формування базових компетентностей

Перелік базових компетентностей	Види професійноорієнтованої діяльності майбутніх правознавців
Навчальна компетентність	Активність у діалогових формах навчання, участь в диспутах, дискусіях; виконання курсових та дипломних робіт, дослідних проєктів; написання доповідей, рефератів, наукових статей
Етична компетентність	Участь в обговоренні проблем, що виносяться на виховні години, організація бесід та виступів на практичних заняттях, опрацювання та аналіз відповідної літератури, дослідження та доповнення положень Етичного кодексу юриста; написання індивідуальних чи колективних творів з питань юридичної етики, випуск стінгазет; участь у проведенні анкетування, тестових формах самооцінки, задіяність в анкетуванні, тестових формах самооцінки
Комунікативна компетентність	Зустрічі з відомими юристами-професіоналами, спілкування з суб'єктами правоохоронної діяльності та клієнтами; творче ставлення до курсів «Риторика», участь у спеціальних тематичних тренінгах; цілеспрямована самооцінка ефективності комунікативних дій, що реалізуються в процесі навчання
Соціальна компетентність	Вміння взаємодіяти з різними соціальними групами, соціальними інститутами; здатність орієнтуватися у різних життєвих ситуаціях, жити й ефективно працювати у суспільстві з ринковою економікою на основі сучасної базової методологічної, світоглядної, духовної, моральної, інформаційної культури; вміння використовувати набутий соціальний досвід та використання його у соціальній практиці
Інформаційна компетентність	Зацікавленість у високому рівні засвоєння інформації, потреба в удосконаленні інформаційних технологій; використання правових пошукових систем і класифікаторів та укладання власних; підготовка рекомендацій з інформаційної самоосвіти для молодших курсів (на основі власного досвіду)

Акцентуючи увагу на питанні динаміки ціннісно-сміслових установок майбутніх правознавців під час переходу від навчального до професійного

типу діяльності, відзначимо той факт, що традиційна педагогіка, включаючи мотиви і установки в структуру діяльності недостатньо відображала проблему управління ними. Розвиток особистості в освітньому середовищі розглядався без його взаємозв'язку з розвитком мотиваційно-сміслової основи навчальної діяльності. За словами А. Новікова, навчальний план як загальноосвітньої, так і вищої школи передбачав освоєння студентами та учнями майже всіх видів діяльності, але вони були «розчленовані по предметах і циклах навчання» [165, с. 144]. Очевидно, що таке «об'єднання» різних видів діяльності може бути здійснено, якщо цілеспрямовано і системно розвинені її мотиваційно-сміслові механізми, впроваджуючи в навчальний процес спеціалізовані модулі, спрямовані на те, щоб навчали молоду людину корегувати власний досвід, виробляти індивідуальну свідомість.

Зазначена проблема, будучи перенесеною в сферу нашого дослідження, загострює протиріччя між діяльнісною моделлю спеціаліста, що задається компетентнісним підходом, і реальним станом справ в юридичній освіті, де поки ще домінує нормативний підхід до підготовки студентів. Він вимагає від студента, насамперед, засвоєння і точного відтворення значного обсягу правових актів, норм тощо. В контексті нормативного підходу для викладання майбутнім правознавцям тих чи інших галузей права залучаються фахівці-законники, що не мають педагогічної освіти. Найчастіше їх лекції перетворюються на «начитування» законів, що не сприяє істинному правовому розвитку та фундаменталізації юридичної освіти. На думку вченого А. Новікова, нормативний підхід у навчанні правознавців – це окремий випадок тенденцій педагогіки, тому потрібна гуманітаризація юридичної освіти [165, с. 229].

Дослідницький досвід показує, що у вирішенні зазначених проблем слід звернутися до положень герменевтичного підходу в освіті, значення якого вчені (Л. Брудний, А. Синіцина та ін.) бачать у культивуванні предметів, що впливають на духовне буття людини в соціальному просторі.

Ключовою ідеєю герменевтичного підходу, є ідея, розуміння (у найширшому сенсі цього слова: світ як поле розуміння (Л. Брудний)). В такому розумінні пересікаються когнітивні та аксіологічні ресурси особистості, де основною метою є пошук значення, а основним принципом – взаємодія частин і цілого [27, с. 175].

На думку Н. Сатохіної, герменевтика права постає як сукупність досить різноманітних за спрямуванням типів осмислення розуміння, серед яких: вузькі (орієнтовані на розуміння правових норм, зафіксованих у текстах) та широкі (спрямовані на осмислення правової реальності в цілому) герменевтичні концепції; методологічний (що дозволяє прояснити методи практичної інтерпретаційної роботи) та онтологічний (спрямований на експлікацію умов можливості розуміння) напрями; «герменевтика довіри» (яка не задається питанням про основи інтерпретаційних традицій, а прагне продовжити їх), «герменевтика підозри» (що виходить з методологічної позиції недовіри до об'єктів розуміння та виявити внутрішні конфлікти традиції) та «критична герменевтика» (як результат діалектичної взаємодії попередніх двох напрямків) тощо. Загалом, герменевтика права відображає основні тенденції осмислення проблеми розуміння в сучасній філософській герменевтиці, серед яких: актуалізація праксеологічного виміру дослідження як засобу подолання розриву між онтологічною і методологічною герменевтикою, аксіологізація герменевтичної проблематики та регіоналізація герменевтичних досліджень [207, с. 78].

На наше переконання, нейтралізація нормативного підходу герменевтичним надає процесу формування базових компетентностей майбутніх правознавців як мінімум два положення: роль духовної діяльності, духовного досвіду в професійному розвитку юристів; статус текстів у змісті юридичної освіти. Перше положення ми співвідносимо з історичними коренями «духовно-інтелектуальних форм освячення права» (Е. Леві) і формуванням філософії права, як особливої науки. Не без підстав,

юриспруденція вважається «вінцем науки», припускаючи, що «від законів космічних до законів юридичних – один крок» [140, с.6].

Духовна діяльність – неодмінна умова отримання фундаментальної юридичної підготовки. За період навчання майбутні правознавці повинні виробити свій духовний стрижень і прийняти духовну діяльність, як професійно значиму цінність. Дух тут рівний розуму, одночасно досягає «гуманітарні закономірності» і «закономірності природи». Є всі підстави погоджуватися з Г. Гадамером, що «юридична герменевтика здатна повернути історичній герменевтиці колишню єдність, де юрист і теолог зустрічаються з філологом» [33, с. 75].

Друге положення, що диктується герменевтичним підходом, тісно пов'язане з інтерпретаційною технікою в діяльності правника. Будь-який правознавець, що працює в законодавчих або виконавчих органах, юрист-доктринер, юрист-практик, суддя, адвокат і т.д. часто повинен займатися роз'ясненням правових норм і фактів, тому розвиток інтерпретаційної техніки – один зі ступенів професійної підготовки майбутніх правознавців. На базі різного роду текстів студент вчиться знаходити точний зміст правового явища, робити ясним і очевидним те, що здається нечітким, двозначним, встановлювати і пояснювати зв'язки і взаємини між фактами. Все це посилює значимість мовної підготовки майбутніх юристів і виправдовує думку А. Черданцева, що «без мови немає і не може бути правового регулювання» [235, с. 26].

Увага до інтерпретаційної техніки майбутніх правознавців як проекції герменевтического підходу дозволяє розглядати інформаційну та комунікативну компетенції інструментальними стосовно етичної та навчальної. Ми вважаємо, що герменевтична основа роботи з текстами (реальна, а не формально заявлена) сприяє формуванню інформаційної та комунікативної компетентності і допомагає реалізувати під час навчання правознавців специфічні цілі їх професійного розвитку.

У загальній складності, послідовне впровадження герменевтичного підходу в організацію навчальної та навчально-професійної діяльності майбутніх правознавців задає процесу формування базових компетентностей необхідний формат педагогічного впливу на мотиваційно-сміслові установки студентів. Ефект герменевтичного підходу до підготовки правознавців, однак не знімає відповідальності за його зважене і продумане використання, зберігає важливість утилітарної функції юридичної освіти.

На думку Б. Топорніна, майбутній правознавець повинен мати широку ерудицію, знати філософські основи права, співвідносити його з іншими цінностями людського життя, але мова в юридичній освіті йде все-таки «не про підготовку філософів або культурологів, а про підготовку фахівців з права» [221, с. 14].

Розглядаючи майбутнього правознавця, насамперед, фахівцем в галузі права, ми зобов'язані розуміти, що його професійне «я» повинне мати в основі розвинену правосвідомість як «природне вмістилище уявлень про цінність права» [235, с. 125]. Через призму права необхідно роздивлятися ті ресурси юридичної освіти, які розвивають у студентах особливі мотиваційно-сміслові установки, неактуальні і невідворювані в інших освітніх середовищах.

Найбільш характерним, у зазначеному зв'язку, є ресурс практики. Під практикою ми розуміємо сукупність дій майбутніх юристів, здійснюваних у ході їх педагогічно організованої квазіпрофесійної діяльності, що передбачають діагностуючий освітній результат. На сьогоднішній день система підготовки майбутніх правознавців передбачає три види практики: навчальну, виробничу та переддипломну. Будучи досить стійким, цей комплекс входить в освітні програми всіх юридичних ВНЗ і факультетів.

Ідея практичного спрямування підготовки юридичних кадрів не нова. Але, проблема професійного розвитку майбутніх правознавців у процесі практики досі відкрита. Пояснено це недостатньою розробленістю питань, пов'язаних з педагогічним впливом на майбутнього правознавця, як суб'єкта

діяльності. Правомірно, на наш погляд, привести наприклад окремі труднощі подібного роду, котрі визначив В. Томілов. Це: закономірності оптимізації формування психологічної системи діяльності; механізм поєднання вимог професії з особливостями людей; проблеми професійної придатності людей[220, с. 38].

Розуміючи працю основою професійно орієнтованої діяльності, скористаємось визначенням А. Жалінського, який називає працю «реально виконуваними видами робіт»[85, с. 62]. Праця забезпечує студенту професійний досвід, саме в праці закладається суб'єктно-діяльнісна складова компетенцій, а трудова ситуація є провідною ланкою процесу їх формування.

Трудовою ситуацією слід вважати сукупність елементів соціально-професійної дійсності, в яких майбутній правознавець реалізує себе як суб'єкт праці. У нього розвивається психофізична активність, що допомагає йому усвідомити мотиви діяльності, конкретизувати завдання подальшого професійного розвитку, освоїти необхідні засоби праці, заглибитися в предмет. Дидактичними «оболонками» для цих ситуацій можуть стати лабораторно-практичні заняття, рольові та імітаційні ігри, кейс-стаді, тренінги, спецсеминари та ін. Власне працює такі дії, як відбір та аналіз правової інформації; інтерпретація правових норм чи приписів; переклад юридичного сенсу в вербалізоване судження; здійснення тих чи інших комунікативних актів. Домінувати у всьому цьому буде внутрішній (індивідуальний) рівень діяльності.

У навчальній професійній праці істотно змінюється баланс внутрішнього і зовнішнього рівнів діяльності. Активізується її інституційний зміст, оскільки виконання трудових операцій майбутніми юристами тісніше пов'язується з соціальною реальністю. Принциповим стає використання правових аргументів у тих чи інших діях. Зростає ступінь самостійності в прогнозованих результатах діяльності. Праця починає носити прикладний характер і все більше залежить від механізмів самоорганізації особистості студентів-правознавців. Головна увага тут, так само як і в загальному ході

процесу формування базових компетентностей майбутніх правознавців, має бути зосереджена навколо зміни мотивів їх діяльності.

Впливу на мотиваційні чинники формування базових компетентностей майбутніх правознавців найбільш повно, на нашу думку, відповідає діалоговий підхід. Розкриваючи його сенс і зміст, Е. Галіцьких виділила п'ять важливих для нас тенденцій:

- піднесення інтересу суспільства, філософії, науки до людини як суб'єкту пізнання;
- розширення термінологічного сенсу поняття «діалог» в контексті інтеграційних процесів у освіті;
- затребуваність вищою та загальноосвітньою школою діалогових форм навчання;
- сприйняття діалогу як способу пізнання життя;
- загального розуміння важкості формування духовного світу людини, що не мислимого без світоглядного діалогу [35, с. 76].

У контексті цих тенденцій діалог, як специфічний спосіб реалізації сутності людини, спосіб творчості, і як освітня технологія – будується на включенні в інтегровану взаємодію зі світом культури, науки, практики пізнання іншої людини. Діалог в юридичній освіті здатний активізувати професійну свідомість студентів під час викладання більшості дисциплін навчального плану. Для цього майбутнім правознавцям повинні бути зрозумілі мета навчальної дисципліни, її логіка, місце в системі юридичного знання. Через зміст навчальної дисципліни викладач може впливати на глибинні спонукання студента, приводячи в рух мотиви його професійного саморозвитку [83, с. 15]. Можна говорити також, що діалог зумовлений сутністю базових компетентностей майбутніх правознавців, оскільки виховує в студентів здатність до вибору, моральної дії, розвитку науково-теоретичного мислення, сприяє формуванню ціннісних орієнтацій. Діалог надає професійному мисленню студентів системного характеру, розвиваючи в них здатність до «біосоціальної механіки».

Взагалі, проблема виховання мотивів професійного саморозвитку майбутніх правознавців співзвучна позиції тих дослідників, які, у зв'язку з реалізацією компетентнісної моделі професійної підготовки студентів, особливо виділяють виховні цілі. Так, В. Девісілов, аналізуючи сучасний етап компетентнісного підходу, стверджує, що окрім власне професійних компетенцій (обов'язкових), випускнику ВНЗ необхідні і доцільні компетентності, що мають соціальну значимість і сприяють розвитку особистості. Вкрай важливо, щоб професійна готовність випускника передбачала складові, закладені в професіограми тих чи інших спеціальностей, але, в силу тенденцій освіти, залишаються за межами педагогічної практики[83, с. 17].

Не можна заперечувати, що проблема виховання актуальна сьогодні для всієї системи освіти, проте щодо майбутніх правознавців вона ускладнюється тим, що їх треба виховувати як потенційних провідних знавців права. Важаємо, що цих цілей можна досягти засобами:

- своєчасного інформування студентів про динаміку розвитку законодавства, прогалини, наявні в законах, можливі шляхи їх усунення;
- доведення до студентів інформації про типові порушення законів і мотиви порушень;
- демонстрації позитивних прикладів точного і неухильного виконання законів юридичними та фізичними особами;
- акцентування досягнень у законодавчій системі і демонстрація відповідних досягнень в інших країнах;
- розгляду причин невисокої правосвідомості у більшості українців;
- практичного залучення студентів до діяльності з правової пропаганди та агітації.

Цінний досвід, який можна використовувати в рішенні виховних цілей процесу формування базових компетентностей майбутніх правознавців, пропонує В. Сластьонін. Вчений акцентує увагу на таких педагогічних діях:

- збагачення ціннісно-естетичного кругозору студентів, їхніх духовних потреб та інтересів;
- формування громадянського морально-естетичного кредо студентів;
- розвиток у студентів чуйності, емпатичних здібностей;
- збагачення змісту та організації світського життя студентів;
- включення студентів у художню творчість;
- моделювання естетичного вигляду студентів, залучення їх до естетизації середовища свого буття [213, с.73].

У загальній складності, опора на виховні завдання в процесі формування базових компетентностей майбутніх правознавців дозволяє охопити педагогічним впливом всі сторони особистості студента. Рішення виховних завдань компенсує нормативні тенденції навчання студентів і сприяє розвитку позитивних мотивів праці і професійного самовдосконалення.

Отже, аналіз змістово-структурних особливостей базових компетентностей підкреслює важливість формування у майбутніх правознавців саме комунікативної, соціальної, навчальної, інформаційної та етичної компетентностей, що зумовлено їх особливостями та вимогами до юридичної професії, передбаченими у державних стандартах вищої освіти, зокрема в ОКХ.

1.3. Формування базових компетентностей майбутніх юристів у сучасних ВНЗ

З метою аналізу особливостей формування базових компетентностей майбутніх правознавців у сучасних ВНЗ необхідно, перш за все, з'ясувати характерні ознаки тих документів, які регулюють надання освітніх послуг зі спеціальності 081 – право (напрямок підготовки 6.030401 «Правознавство»), а саме: провідні тенденції розвитку професійної підготовки правознавців в Україні; проект державного стандарту вищої освіти; навчальні плани

спеціальності 081 – право (напрямок підготовки 6.030401 «Правознавство») тих ВНЗ України, у яких проводилася експериментальна перевірка результатів дисертаційного дослідження; робочі програми основоположних навчальних юридичних дисциплін (Історія держави і права України, Основи римського приватного права, архівна практика); умови щодо формування базових компетентностей майбутніх правознавців у сучасних ВНЗ.

Реформування вищої юридичної освіти в Україні призвело до зміни її філософської парадигми. Для юридичної освіти тепер характерно прагнення подолати професійну замкнутість та культурну обмеженість, пошуки демократичних і результативних систем професійної підготовки, орієнтація на різноманітну, висококультурну, творчу і гармонійну особистість.

Спроби модернізації вищої юридичної освіти призвели до освітньої парадигми, спрямованої на перегляд орієнтирів і пріоритетів. Нова освітня парадигма в якості пріоритету розглядає орієнтацію на інтереси особистості, адекватні тенденціям суспільного розвитку. У зв'язку з цим, демократизація, гуманізація і гуманітаризація вищої освіти стають його провідними тенденціями.

Пошук вищими навчальними закладами шляхів вирішення цих проблем ведеться щодо оптимізації та інтенсифікації викладання навчальних дисциплін, під час розробки гнучких систем навчання, що враховують індивідуальні пізнавальні особливості студентів, їх інтереси і схильності. Сьогодні вже можна говорити про такі стійкі напрями гуманізації вищої юридичної освіти: інтеграція професійної і загальнокультурної підготовки в єдності з розвитком особистісних якостей студентів; впровадження в навчальний процес відкритих систем навчання, що дозволяють організувати навчання студентів за індивідуальними програмами, надаючи можливість кожному побудувати ту освітню траєкторію, яка найбільш повно відповідає його освітнім і професійним здібностям.

Освіта XXI століття покликана бути освітою для всіх. Нова освітня політика – це політика рівних можливостей доступу громадян до здобуття

освіти, як необхідна умова соціального та особистісного розвитку. Тому утиск права на освіту несумісний зі стійким розвитком суспільства і веде до деградації особистості, до витіснення її за межі умов життя, гідних людини. В якості основних напрямів політики доступності освіти в нашій країні можна назвати: багаторівневий характер вищої освіти; диверсифікація форм вищої освіти та її додаткових освітніх послуг; підтримка не захищених груп населення[194].

Темп появи нових знань зріс настільки, що їх початкова освіта може застаріти вже через 2-3 роки. Тому необхідність переходу до нової освітньої концепції, в основі якої лежить ідея фундаменталізації освіти – актуальна задача теорії і практики педагогіки професійної освіти. Це передбачає якісно нові цілі професійної освіти, нові принципи відбору змісту та систематизації навчального матеріалу; створення інтегрованих міждисциплінарних курсів для досягнення нової якості освіченості особистості і суспільства.

Від освіти на все життя до освіти через все життя – ця ідея також стає пріоритетною для нової освітньої політики. Освіта набуває тотального характеру. Причому саме система вищої освіти є базою для реалізації ідеї безперервної освіти [145]. Очевидно, що зазначені тенденції визначають сучасне становище юридичної освіти в Україні.

9 листопада 2015 року Координатор проектів ОБСЄ в Україні та Міністерство освіти і науки України презентували проект освітньо-професійної програми першого бакалаврського рівня вищої освіти галузі знань 08 – право, спеціальності 081 - право. Презентація була проведена також за підтримки проекту USAID «Справедливе правосуддя». Стандарт визначає мінімальні вимоги до змісту навчальних курсів для студентів-правознавців для отримання диплому бакалавра. Стандарт визначає компетенції, вміння та навчальні результати, які повинні отримати студенти, а також окреслює критерії для оцінки знань, засвоєних студентами [71].

Серед спікерів на конференції виступали Вайдотас Верба, Координатор проектів ОБСЄ в Україні, Інна Совсун, перший заступник Міністра освіти і

науки України, Андрій Бойко, член Вищої ради юстиції України, національні та міжнародні експерти, які брали участь у розробці стандарту або надали професійні рекомендації до нього.

У 2 розділі Стандарту «Перелік компетентностей фахівця зі спеціальності «Право»» йдеться про те, що освітній процес за першим (бакалаврським) рівнем охоплює базову підготовку для подальшої правничої професійної діяльності на засадах дотримання справедливості, неупередженості, співпереживання та високих етичних стандартів. Необхідною складовою освітнього процесу зі спеціальності «Право» за першим (бакалаврським) рівнем є забезпечення широкої професійної ерудованості, поваги до професійних цінностей та норм етики, базових професійних компетентностей, вмінь та навичок, а також усвідомлення здобувачами освітнього рівня важливості взаємодії права з іншими галузями знань. Освітній процес зі спеціальності «Право» за першим (бакалаврським) рівнем повинен включати широкий спектр теоретичних і прикладних знань, умінь та навичок про сутність і призначення права, принципи окремих галузей права і зміст їх норм, а також про процес створення і застосування цих норм. У процесі навчання за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти за спеціальністю «Право» необхідно розвивати аналітичне, критичне і творче мислення, яке необхідне правнику для розуміння ролі і змісту права, критичного оцінювання різних концепцій і позицій, належного застосування правових норм у стандартних та окремих нестандартних ситуаціях, правильної підготовки і оформлення відповідних процесуальних документів.

Професійна діяльність правника передбачає вміння правильно і грамотно формулювати та висловлювати свої правові позиції чи рішення, належним чином їх аргументувати, брати участь в аргументованій професійній дискусії (листування, переговори, промови, дебати тощо), а також дотримуватись неупередженості, розуміти інтереси і мотиви поведінки інших осіб, примирювати сторони з протилежними інтересами. Освітній процес за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти повинен формувати

уміння та навички самостійної роботи – уміння планувати, організовувати і контролювати індивідуальну діяльність, а також працювати у команді, розподіляти і координувати завдання, контролювати їх виконання.

Важливою є підготовка здобувача освітнього ступеня до подальшого навчання за освітньою програмою другого (магістерського) рівня вищої освіти, а також формування у нього переконаності у необхідності навчання протягом усього життя, вмінню адаптувати і у подальшому використовувати отримані знання[71, с. 4-5].

В освітньо-професійних програмах першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності «Право» повинні бути відображені такі елементи змісту цієї спеціальності:

- теоретична підготовка, яка передбачає знання: про основи поведінки індивідів і соціальних груп; творення права, його тлумачення та застосування; про принципи, а також зміст правових інститутів базових галузей права; про етичні стандарти правничої професії;

- методологія професії, яка включає в себе правову оцінку поведінки чи діяльності індивідів і соціальних груп, ідентифікацію правової проблеми чи конфлікту і його вирішення на основі правових норм, і з використанням нових знань у сфері права;

- практична підготовка, яка включає в себе отримання базових первинних практичних навичок і умінь, у тому числі навичок до критичного юридичного мислення;

- формування професійного світогляду, що включає етичні і моральні стандарти професійної поведінки, принципи верховенства права, законності, справедливості і захисту прав людини та основоположних свобод[71, с. 6].

Таким чином, оскільки освітній процес першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності «Право» забезпечує формування базових (універсальних) знань, умінь та практичних навичок для подальшого навчання за освітніми програмами другого (магістерського) рівня вищої

освіти, то аргументованим є спрямованість нашого дослідження на аналіз та вивчення особливостей підготовки бакалаврів з права.

Поки Стандарт ще не вступив у свою юридичну силу, ВНЗ користуються власними державними стандартами вищої юридичної освіти, де передбачено формування у студентів компетентностей, проте акценту саме на базових компетентностях немає. Вважаємо за доцільне розглянути, які ж саме компетентності передбачені ГСВО Національного університету водного господарства та природокористування та НУ «Острозька академія». У ГСВО Національного університету водного господарства та природокористування зроблено акцент на формування таких компетентностей майбутніх правознавців:

- соціально-особистісні компетентності – формування світогляду, адекватного сприйняття сучасних проблем розвитку суспільства, людського буття, духовної культури, креативності, толерантності, здатності до критики та самокритики;

- загальнонаукові – постійне підвищення наукового рівня, розвиток загальнонаукового мислення, розширення знань з психології педагогіки, філософії та їх використання в професійній діяльності;

- інструментальні – організація особистої діяльності як складової колективної діяльності, здатність до письмової й усної комунікації рідною мовою;

- загально-професійні – формування здатності до безперервної професійної освіти, оволодіння методами спостереження та опису;

- спеціально-професійні – постійне удосконалення спеціально-професійних навичок інноваційного характеру[69, с. 16].

Певні зрушення щодо вдосконалення навчального процесу з урахуванням компетентнісного підходу вже простежується, проте необхідно посилити увагу розробників ГСВО до формування саме базових компетентностей.

Використовуючи метод зіставлення, ми звернулися до проекту стандартів нового покоління НУ «Острозька академія», в основу якого покладена компетентнісна модель. Відзначимо такі характерні особливості:

- розділ «Загальна характеристика напряму підготовки» складається з підрозділів, послідовність і формулювання яких взаємопов'язані з ідеями компетентного підходу. Передбачений блок цілей навчання і виховання особистості; окремими блоками дані «кваліфікаційні характеристики випускників» і «загальні та спеціальні компетенції випускників».

- Розділ «Загальні вимоги до освітніх програм передбачають матрицю розподілу видів освітніх програм, де перетинаються блоки дисциплін і компетенції за рівнями підготовки.

- Розділ «Вимоги до результатів навчання (у вигляді компетенцій), до обов'язкового мінімуму змісту та термінів освоєння освітніх програм». Вимоги структуруються по розділах, які мають компетентнісну спрямованість («загальні компетенції», «спеціальні професійні компетенції» і тощо).

- У розділі «Вимоги до розробки та умовам реалізації основної освітньої програми» вказується, що навчальний заклад має право формувати програми дисциплін, що входять в модулі освітніх програм, об'єднувати дисципліни в міждисциплінарні курси за умови забезпечення даним модулем необхідних компетенцій, установлених держстандартами.

- У розділі «Вимоги до підсумкової державної атестації» зазначено, що дипломна робота повинна забезпечувати закріплення загальних і професійних компетенцій, академічної культури, а також необхідну сукупність методологічних уявлень та методичних навичок випускника [70, с. 19].

У результаті зіставлення Стандартів ми зробили висновок про протиріччя між посиленням тенденцій компетентного підходу у вищій професійній освіті і слабкою готовністю ВНЗ до впровадження компетентностної моделі підготовки фахівців. Цей висновок підкреслив

актуальність проектування змісту базових компетентностей майбутніх правознавців і пов'язаних з ним інноваційних педагогічних процесів у системі підготовки юристів у сучасному ВНЗ.

Наступним етапом дослідження був аналіз навчальних планів спеціальності 081-право (напряму підготовки 6.030401 «Правознавство»). За останній період Міністерством освіти і науки України були внесені зміни щодо корегування годин навчального навантаження, пов'язаних зі зменшенням кредитів з 36 до 30. У зв'язку з цим академічні години на вивчення дисциплін було дещо скорочено. Більше часу пропонується саме на організацію самостійної роботи студентів.

За основу аналізу було обрано навчальні плани Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки, Національного університету водного господарства та природокористування, Національного університету біоресурсів та природокористування[66; 68; 110].

У кожному з цих планів до нормативних дисциплін, які повинні вивчати майбутні правознавці на першому курсі віднесено «Історію держави і права України» та «Історію держави і права зарубіжних країн» з формою контролю – іспит.

Дисципліна «Основи римського права» згідно з навчальним планом НУВГП відноситься до вибіркових, вивчається на другому курсі та називається «Основи римського приватного права», форма контролю – іспит. У навчальному плані НУБіП ця дисципліна теж відноситься до вибіркових, вивчається на першому курсі, закріплена назва – «Основи римського права», форма контролю – іспит. У Східноєвропейському національному університеті ім. Лесі Українки дисципліна «Основи римського цивільного права» – нормативна дисципліна, вивчається на першому курсі, форма контролю – залік.

Співвідношення годин, запропонованих на вивчення цих дисциплін у різних ВНЗ представимо у таблиці.

Таблиця 1.3.1.

Співвідношення годин на вивчення дисциплін історико-правового спрямування згідно навчальних планів різних ВНЗ

Дисципліна ВНЗ	Історія держави і права України	Історія держави і права зарубіжних країн	Основи римського приватного права
НУВГП	180 год.	180 год.	108 год.
НУБіП	216 год.	216 год.	90 год.
Східноєвропейський національний університет ім.. Лесі Українки	150 год.	180 год.	120 год.

Аналізуючи навчальні плани, ми, насамперед, планували оцінити їх на предмет наближеності до вимог, пов'язаних з впровадженням нового покоління Стандартів, а також у плані розподілу окремих навчальних дисциплін за термінами і періодами навчання та формами контролю. За першим напрямком, ми відзначили:

- навчальні плани (з наданих нам для аналізу) не мають структури, заданої компетентнісною моделлю вищої освіти, плани відрізняються між собою за структурою, визначенням нормативних навчальних дисциплін, встановленими формами контролю та годинами;

- у зазначених навчальних планах ніяк не відображена система залікових одиниць і, відповідно, в залікових одиницях не можна оцінити статус такої складової підготовки правознавців як, наприклад, виробнича практика. За другим напрямком, ми могли констатувати достатню мобільність структури навчального плану, в рамках якої можна здійснювати експериментальні дії, тобто планувати виділення тих чи інших дисциплін адресного використання на їх базі методів і прийомів роботи з майбутніми правознавцями.

Така різниця у навчальних планах зумовлена, перш за все, відсутністю єдиних державних стандартів вищої юридичної освіти. Відповідно до цього і зміст навчальних дисциплін історико-правового спрямування буде між собою

дещо відрізнятися. З метою визначення, які з базових компетентностей повинні формуватися у майбутніх правознавців під час вивчення дисциплін історико-правового спрямування вважаємо доречним провести порівняльний аналіз вимог до знань та вмінь визначених у робочих програмах курсів «Історія держави і права України»[додаток А], «Основи римського приватного права»[додаток Б] обраних ВНЗ.

Так, вивчення курсу «Історія держави і права України» є, на нашу думку, обов'язковим у всіх вищих юридичних закладах і факультетах нашої країни. Вивчення історико-правової спадщини минулих поколінь дає можливість глибше зрозуміти сучасні процеси державно-правового будівництва, усвідомити загальні закономірності, головні напрями і перспективи розвитку державно-правових інститутів у майбутньому. Мета дисципліни «Історія держави і права України»—ознайомити студентів з державно-правовим розвитком українського народу з найдавніших часів до сьогодення, зокрема з історичними типами і формами держави і права, політичними установами та правовими інститутами в їх історичному розвитку, розглядає також роль держави і права у житті суспільства. Узагальнивши досвід сучасних ВНЗ, пропонуємо такі вимоги до знань та умінь студентів із дисципліни «Історія держави і права України»:

- знати основні закономірності розвитку держави і права України; стан основних проблем науки історії держави і права України; предмет і метод навчальної дисципліни та науки історії держави і права України; суспільний лад на різних етапах становлення української державності; систему органів влади й управління, суду на території сучасної України, починаючи з VI століття і до наших днів; джерела права України; перешкоди і проблеми, які виникають на шляху будівництва української державності; історію кодифікації права України.

- уміти використовувати історичний досвід української держави і права у практичній професійній діяльності; використовувати принцип історизму в аналізі суспільних та державно-правових процесів, що

відбуваються в Україні, а також у враховувати історичні аспекти при аналізі та використанні правових актів; самостійно робити науково-обґрунтовані прогнози розвитку суспільно-політичного та державно-правового життя України на основі історико-правових знань[47, с. 6].

Під час розробки програми з курсу «Історія держави і права України» посилили її введенням нових тем для вивчення, що стосуються роботи з історико-правовими джерелами, оскільки під час опанування основними темами студенти користуються різними документами минулих років, досліджують їх особливості, порівнюють, роблять висновки. За допомогою таких документів майбутні правознавці вчаться розв'язувати ситуативні задачі, готують сценарії занять-судів або їх елементів, характеризують право періоду, що вивчається. У зв'язку з цим, з метою формування у майбутніх правознавців базових компетентностей, вироблення у них практичних навичків щодо пошуку, аналізу та систематизації історико-правової інформації пропонуємо у навчальний план ввести двотижневу архівну практику після закінчення другого семестру. Нами розроблено робочу програму запропонованої практики[додаток В].

Отже, архівна практика для студентів-правознавців є доречною та ефективною у формуванні базових компетентностей майбутніх правознавців під час вивчення історико-правових дисциплін, адже її посилююча роль виражається у методиці роботи як історичними так і з юридичними документами сучасності та минулих років.

Наступним кроком у виявленні особливостей формування базових компетентностей у сучасних ВНЗ було проведення аналізу спеціальних умов, що створюються нині на юридичних факультетах. У ВНЗ, де готують юристів прийнято створювати спеціалізовані аудиторії для проведення практичних занять. Чинним законодавством України регулюється діяльність при університетах чи інститутах юридичних клінік. Юридична клініка – це структурний підрозділ ВНЗ, що має на меті здійснювати керівництво науково-дослідницькою і навчально-методичною діяльністю студентів щодо

розширення їх правосвідомості й вдосконалення механізмів отримання навиків правозастосування, правозахисної і правопросвітньої діяльності навчальних занять. На сьогодні, у багатьох навчальних закладах функціонують юридичні клініки, як окремий структурний підрозділ [150, с.10]. Тут студенти під керівництвом викладача надають безкоштовні юридичні консультації всім категоріям населенням.

Прийом громадян ведеться відповідно до графіку та реєструється у спеціальному журналі. Таким чином, студент може практично реалізувати набуті теоретичні знання. У юридичній клініці повинні бути всі необхідні документи, а саме: кодекси, Конституція України, зразки документів, тощо. Перспектива широка – дитина вчиться складати процесуальні документи, опановує уміннями орієнтуватися у чинному законодавстві, розвиває своє мислення, комунікативні здібності, інтелект. Викладач може оцінити її практичні задатки, сприяти всебічному розвитку особистості.

Робота в юридичній клініці сприяє розвитку та формуванню комунікативної компетентності через постійне спілкування з відвідувачами; навчальної – через удосконалення теоретичних знань у зв'язку з опрацюванням нормативно-правової література та посилення практичної діяльності; інформаційної – через постійну роботу з різною інформацією, комп'ютерними інформаційними базами даних (Ліга-Закон, IPlex); соціальної – через вироблення власної соціальної позиції; етичної– через прояв моральної та професійної культури.

При університетах створюють криміналістичні лабораторії, що мають на меті формувати та розвивати у студентів практичні навички щодо розкриття злочинів різних видів, виявлення слідів скоєння злочину, поводження з криміналістичною технікою та науково-криміналістичними засобами, які застосовуються при проведенні лекційних та практичних занять. Під час роботи у криміналістичній лабораторії студенти мають змогу навчитися працювати з фото та відеотехнікою, вивчають різні види фіксації матеріальних об'єктів, що мають значення речових доказів для розкриття

злочинів, сучасні технічні засоби складання портрету за зовнішніми ознаками опису людини, складати загальні і допоміжні дактилоскопічні формули по 10-ти пальцевій системі обліку і т.п.

Криміналістичні лабораторії повинні бути оснащені сучасною технікою, а саме: проектором та екраном для перегляду відеороликів чи документальних фільмів щодо ведення слідства та розкриття злочинів різних видів; комп'ютерами, під'єднаними до мережі Інтернет та зі встановленими програмами інформаційно-пошукової системи «Образ» – комп'ютерний фоторобот, електронної інформаційно-довідкової програми з вогнепальної і холодної зброї, експертно-криміналістичної системи «Дактомат», експертними довідниками, чемоданом слідчого, мікроскопамитою.

Практикують, також, створення у криміналістичній лабораторії так-званих таємних кімнат. У таких кімнатах організовують місце скоєння злочину (крадіжки, вбивства і та ін.). Їх значення полягає у тому, що окремі студенти групи під час практичного заняття займаються «розслідуванням скоєного», а решта студентів через вмонтовану у таємній кімнаті веб-камеру та USB-кабель, який підключений до комп'ютера за допомогою проектора, що виводить зображення на екран можуть слідкувати за діями колег та аналізувати їх дії.

Таким чином, ведеться залучення до практичного навчання усіх студентів групи, в них проявляється інтерес, захоплення, зацікавленість, що забезпечують розвиток усіх пізнавальних можливостей та професійних компетенцій, стимулюють їх до діяльності та до навчання.

Діяльність криміналістичних лабораторій повинна бути тісно пов'язана із діяльністю сучасно обладнаних фотолабораторій, експертних лабораторій, комп'ютерних залів та криміналістичних полігонів. Зокрема у окремих ВНЗ заняття з криміналістики відпрацьовуються у комп'ютерних класах: судова фотографія, дактилоскопія, ідентифікація людини за ознаками зовнішності, судова балістика.

У роботі в криміналістичній лабораторії формуються:

- навчальна компетентність – через постійне удосконалення теоретичних знань, опанування новими методиками щодо розслідування та кваліфікації злочинів;

- комунікативна компетентність – через діалог між колегами, через допит уявних свідків, тощо;

- інформаційна – через роботу над укладанням протоколів, з джерелами злочину, архівну роботу з документами тощо;

- соціальна компетентність – через прояв соціальних мотивів у власній поведінці;

- етична компетентність – через гуманне ставлення до колег, прояв культури спілкування.

Доречним буде створення кімнат-музеїв, де необхідно представити різні види зброї, фототехніки, предмети схову злочинної продукції, експонати за матеріалами реальних справ, речових доказів, що дозволяє наочно сприймати особливості вчинення та розкриття різних видів злочинів. У студентів формується навчальна компетентність через сприйняття та осмислення нового матеріалу, комунікативна – через розповіді та бесіди про побачене і почуте, інформаційна – під час аналізу історико-правових цінностей минулих років, соціальна – через усвідомлення особливостей культури та менталітету свого та іншого народів, етична – під час прояву духовної культури.

Для проведення практичних занять з метою формування всіх базових компетентностей створюють тренінг-лабораторії, наприклад «Зал судових засідань», де здійснюється підготовка фахівців-юристів в умовах, наближених до реальних судових процесів. Проведення рольових процесуальних ігор у залі судового засідання розвиває навички роботи з процесуальною документацією. Студенти мають змогу детально вивчати особливості окремих стадій судочинства, розгляду і вирішення окремих категорій судових справ. У майбутніх юристів розвиваються навички судової

риторики, вони вчаться представляти інтереси різних сторін справи в суді, публічно виступати, логічно мислити, робити висновки та ін.

У тренінг-лабораторії «Зал судових засідань» в результатів самостійної підготовки студентів під керівництвом викладачів необхідно проводити інсценовані судові процеси щодо слухання кримінальних, цивільних, адміністративних і господарських справ. До практичних занять у навчальному залі судових засідань залучаються працівники органів прокуратури, адвокатури, судів (судді, консультанти, секретарі судових засідань), співробітники органів внутрішніх справ та інші практикуючі фахівці.

Важливе місце у формуванні базових компетентностей, зокрема комунікативної, займає створення при юридичних факультетах чи навчально-наукових інститутах спецаудиторії «Прес-центр». Це пов'язано із появою спеціалізації «Юридична журналістика», яка на цьому етапі тільки починає вводитися у навчальні плани спеціальності 8.03040101 «Правознавство». Робота на практичних заняттях у «Прес-центрі» сприятиме формуванню та розвитку культури усної судової мови, активізації процесу думок, уміння вести публічну суперечку, встановити контакт зі слухачем, тощо.

Прийнято також проводити виїзdnі заняття. Наприклад, викладач може пропонувати студентам брати участь у відкритому судовому засіданні з метою набуття практичних навичок роботи судді. Після такого заняття студент повинен подати викладачу аналіз судового засідання, скритикувати чи схвалити тактику ведення процесу, роботи в ньому представників різних сторін, судді, потерпілого чи підсудного.

Практикують викладачі і участь студентів у роботі координаційної ради молодих юристів, діяльність якого контролюється Міністерством юстиції України (Положення про Координаційну раду молодих юристів України від 27.09.2007 № 835/5)[184].

Згідно з цим положенням Координаційна рада виконує такі завдання:

- надає пропозиції Міністерству юстиції України щодо вдосконалення організації право освітнього та правовиховного процесу, теоретичної і практичної підготовки студентів вищих навчальних закладів;

- здійснює заходи щодо підвищення рівня правових знань населення.

Координаційна рада відповідно до покладених на неї завдань:

- організовує конференції, «круглі столи», форуми, семінари, тренінги, зустрічі, спрямовані на підвищення рівня правових знань громадян;

- розробляє та поширює правоосвітні методичні матеріали: посібники, буклети, пам'ятки тощо;

- розробляє сценарії рольових ігор, вікторин тощо з правової тематики для подальшого використання в правоосвітній діяльності;

- підтримує правоосвітні програми та проекти молодіжних громадських організацій, зокрема проекти, спрямовані на підвищення

правової культури дітей, підлітків та молоді;

- бере участь в розробці спеціальних освітніх програм, проектів для учнівської та студентської молоді з метою підвищення рівня їх правової обізнаності;

- сприяє участі молодих юристів та студентів у процесі розроблення проектів нормативно-правових актів, у тому числі у сферах освіти, культури, праці, соціального становлення та розвитку молоді;

- сприяє участі молодих юристів та студентів в обговоренні проектів нормативно-правових актів для підготовки відповідних висновків та пропозицій;

- аналізує стан підготовки юридичних кадрів вищими навчальними закладами, а також існуючий міжнародний досвід цієї роботи;

- розробляє пропозиції щодо вдосконалення навчального процесу у вищих навчальних закладах;

- вивчає та поширює позитивний досвід організації навчального процесу із застосуванням інтерактивних методів навчання у вищих навчальних закладах;

- спрямовує зусилля на модернізацію процесу проходження виробничої та переддипломної практики студентів;

- підтримує ініціативу розширення мережі юридичних клінік при вищих навчальних закладах юридичного спрямування як базових структур для проходження курсів з практичного права;

- підтримує ініціативу створення постійно діючих правових студентських диспут-клубів під егідою Координаційної ради [184].

Як бачимо, участь студентів у Координаційній раді – запорука формування в них базових компетентностей. Викладач повинен залучати до такої роботи якомога більше студентів з групи, задаючи їм вивчати додаткові матеріали, презентувати їх доробки та здобутки на заняттях та уміти представляти та доводити свою думку не лише колегам одногрупникам, а й відомим фахівцям у галузі права. Це сприятиме розвитку комунікативної, навчальної, соціальної, інформаційної, етичної компетентностей.

Отже, у сучасних ВНЗ створюють безліч умов до проведення занять майбутнім правознавцям з метою їх становлення та розвитку як професіоналів своєї справи та формування у них базових компетентностей. Сучасній вищій школі необхідно лише розробити єдині державні стандарти, де буде передбачено комплексний підхід до процесу формування компетентностей у правників з позиції чіткої їх класифікації, рівнів сформованості та методики навчання. Відповідно до цього буде переглянуто навчальний план та робочі програми дисциплін, а викладачі конкретно знатимуть на що спрямовувати свою наукову та педагогічну діяльність.

Висновки до першого розділу

Вивчення наукових студій із проблеми дослідження дало змогу констатувати, що поняття «компетентність» активно досліджують науковці різних напрямків: як здатність вирішувати складні проблеми (О. Бабієнко, С. Бондар, І. Галяміна, О. Пометун), як здатність кваліфіковано здійснювати професійну діяльність (В. Байденко, М. Ільязова, В. Кальней, С. Шишов) тощо. Визначено, що існує ряд підходів до класифікацій компетентностей (І. Зимня, К. Левітан, О. Пометун, А. Хуторський, тощо), якими повинен володіти кожен сучасний фахівець, серед яких основне місце в підготовці правознавців відводять базовим компетентностям.

Системний аналіз наукових праць щодо проблем підготовки майбутніх правознавців до професійної діяльності дозволив констатувати, що базові компетенції майбутніх правознавців – це комплекс освітніх досягнень майбутнього спеціаліста, які набувають у процесі навчання з метою подальшого розвитку та імплементації у професійній діяльності та характеризується стійкістю позитивних мотивів професійного саморозвитку і заснований на досвіді професійно орієнтованої діяльності.

Узагальнення педагогічних джерел дало підстави зазначити, що формуванню та розвитку базових компетентностей майбутніх правознавців приділяють значну увагу дослідники: комунікативна компетентність (О. Калита, Н. Кожем'яко, О. Скакун, С. Сливка, М. Ценко, Г. Яворська); термінологічна компетентність (І. Харченко); полікультурна компетентність (О. Гомзякова); деонтологічна компетентність (В. Савіщенко) та ін.

Здійснені нами спостереження навчального процесу у НУВГП та практичної діяльності фахівців галузі права дозволяють визначити, що ця галузь багатогранна, інтегрована; студент стає повноцінним суб'єктом навчання, процес підготовки пов'язаний із роботою державних установ і посадових осіб різних рівнів; робота галузі безпосередньо спрямована на охорону інтересів держави та інтересів і прав громадян. У зв'язку з цим основним завданням сучасної вищої школи є забезпечення підготовки висококваліфікованого, грамотного, всебічно розвиненого фахівця з права,

здатного відповідно до закону креативно та мобільно вирішувати складні професійні ситуації. На основі цього твердження та згідно з існуючими класифікаціями базових компетентностей, вважаємо, що основними базовими компетентностями, якими повинен володіти майбутній правознавець є навчальні, комунікативні, соціальні, етичні, інформаційні, що доведено в процесі дисертаційного дослідження.

Змістовна специфіка базових компетентностей майбутніх правознавців повинна ґрунтуватися на певних особливостях юридичної діяльності: феномену права в юридичній діяльності; соціальної місії професії юриста; комунікації як інструменту юридичної діяльності; етики майбутнього правознавця; ролі інформації в юридичній діяльності. Зазначені аспекти описано в контексті юридичної діяльності в працях В. Афанасьєвої, А. Жалінського, В. Карташова, Т. Кашаніна та ін.

Аналіз документації (ГСВО, навчальний план, програма практики), що регулюють навчальний процес на юридичних факультетах, дав можливість з'ясувати, що рівень її розробки частково відповідає потребам компетентнісного підходу та потребує удосконалення. Нами проаналізовано педагогічні умови сучасних ВНЗ, на базі яких ми проводили експеримент. З'ясовано, що для вивчення спеціальних юридичних чи галузевих дисциплін база є достатньою, а для опанування дисциплін гуманітарного спрямування, зокрема історико-правових, – на методичному рівні недосконало продумано організацію навчальних занять.

Основні положення розділу висвітлено у публікаціях: 47; 48; 49; 50; 51; 52.

РОЗДІЛ 2.

МАЙБУТНІХ ПРАВОЗНАВЦІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

**2.1. Методичні особливості формування базових компетентностей
майбутніх правознавців у процесі вивчення історико-правових
дисциплін**

З метою формування базових компетентностей майбутніх правознавців у сучасних ВНЗ проводяться суттєві зміни у змісті навчання, впроваджуються нові та удосконалюються старі форми і методи організації навчального процесу, вносяться корективи до структури навчальних занять.

У процесі підготовки правознавців викладається близько 50 дисциплін юридично-правого напрямку. Також обов'язковим є вивчення іноземної мови, дисциплін економічного спрямування та циклу гуманітарних дисциплін для формування загальної підготовки сучасного фахівця-правознавця. Підготовка правознавців складається з гуманітарного, соціально-економічного, природничо-наукового, професійного і практичного циклів, а також практичного навчання.

Базові компетентності починають формуватися на першому курсі, де студенти опановують дисципліни усіх циклів навчального плану, що створює безліч проблем для адаптації першокурсників і стимулювання їх навчальної

діяльності. Студенти починають ставити безліч питань типу «А коли ми вже почнемо вчити право?», «А чому ми вчимо стільки непотрібних предметів?» тощо. Майбутніх правознавців у той момент навіть не усвідомлюють, що право починається з історії, оскільки фундаментальне значення у підготовці сучасного фахівця-правника має система знань історико-правового спрямування, складові якої забезпечують наукове підґрунтя, методологічну базу та фаховий інструментарій для вивчення галузевих і міжгалузевих напрямів юриспруденції та підготовки фахівця-правника. Саме суспільно-історична практика породжує об'єкт пізнання, висуває його на перший план для подальшого теоретичного осмислення, зокрема проблеми джерел права, діалектики правової діяльності та правових відносин, як форми і результату цього різновиду соціальної діяльності.

З метою визначення ставлення сучасних студентів до вивчення історико-правових дисциплін та значення історії для майбутніх правознавців проведено опитування у студентів I та II курсів навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування [Додаток Г]. Опитування показало, що 72 % студентів вважають історію фундаментальною наукою для правознавця, а вивчення історико-правових дисциплін є для них цікавою та пізнавальною справою. Особливо студенти відмітили заняття, що відбуваються у музеях або архівах та виявили побажання частіше аналізувати нормативно-правові акти минулих років, особливо в оригіналах. 21% опитаних студентів вважають, що історія – це не предмет обов'язкового вивчення, оскільки вони її вивчали у школі, а вивчати історико-правові дисципліни їм легше у вигляді перегляду та аналізу документальних фільмів, оскільки на слух таку велику кількість інформації їм важко сприймати та аналізувати. 7% опитаних студентів наголосили на тому, що історія для правознавців немає ніякого значення, оскільки ми живемо сьогодні, а «минуле тільки засмічує їм пам'ять». Вивчення історико-правових дисциплін для цих студентів – марна справа і їм однаково як, де і коли ці заняття проходять.

Проведене опитування свідчить про те, що більшість студентів віддають перевагу вивченню історії та усвідомлюють її значення для формування власної професійної позиції, проте є частина студентів, які не зацікавлені у вивченні цих предметів.

Саме тому статус історії серед інших наук останнім часом помітно зріс. Історія стала необхідною у справах наукового прогнозування майбутнього, методик транзитології та інтеграції тощо у зв'язку зі світовою демократизацією. У пошуку та формуванні світоглядних орієнтирів сучасної людини, її підготовленості до зваженого, конструктивного розв'язання суспільних суперечностей і конфліктів важливу роль відіграє досвід попередніх поколінь, оскільки минуле, сучасність та майбутнє є невіддільними компонентами історичного буття [38, с. 30].

Кожна подія, що вивчається майбутніми правознавцями, кожен закон, кожен відомий діяч – все це відбувалося в процесі історичного розвитку людства, саме тому історія – одна з найважливіших дисциплін у системі юридичної освіти. Викладання цього курсу є важливою складовою частиною підготовки висококваліфікованих правознавців, оскільки історичні дисципліни («Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Основи римського приватного права»), поряд з іншими суспільними науками, створюють широку методологічну та пізнавальну базу для вивчення і правильного розуміння всіх спеціальних правових наук. Вивчення цих дисциплін спрямоване на розвиток у студентів вмінь опрацьовувати інформацію з різних джерел, поводитися в соціумі згідно з етичними та моральними засадами суспільства, самостійно здобувати необхідні знання та застосовувати їх на практиці, що є основою у формуванні базових компетентностей.

Історія не лише акумулює досвід попередніх поколінь та є сформованим і випробуваним способом донесення культурних ресурсів нащадкам, але й виступає також у ролі «агента майбутнього», оскільки формує світовідчуття, світобачення, світорозуміння, спонукає до пошуку

сенсу власного буття. Історія одночасно досягає декількох цілей: вона тренує розум, виховує співчуття і дозволяє побачити багато злободенних проблем нашого часу в історичній перспективі [38, с. 31], що стає основною причиною формування та розвитку соціальної компетентності.

Виявлення закономірностей історичного розвитку, типів і форм держав не тільки пояснює студенту минуле, а й дає розуміння закономірностей розвитку держави в сьогоденні і майбутньому.

Отже, мета історико-правової освіти – це пізнання закономірностей еволюції держави і права України та країн світу, досвіду практичного застосування державно-правових інструментів та юридичних технологій, сформованих у минулому й історично обумовлених об'єктивними суспільними процесами, їхнє використання в сучасних державно-правових системах.

Розвиток світогляду та інших професійно-значущих особистісних якостей, знайомство з історико-правовими фактами, звичаями та культурними нормами свого та інших народів створює умови для формування у студентів готовності використовувати одержані знання в міжкультурній комунікації [104, с. 7].

Це твердження ще раз підкреслює важливість історико-правових дисциплін у підготовці майбутніх правознавців та доводить нам те, що в процесі їх опанування у студентів формуватимуться навчальна, соціальна, етична, інформаційна та комунікативна компетентності.

До основних завдань історико-правової освіти відносимо:

- сприяння широкій загальній підготовці студентів з питань і проблем історії держави і права України та країн світу і правових систем, виробленню в них правового світогляду, необхідного для засвоєння і застосування права у практичній діяльності (соціальна компетентність);

- створення передумов для якнайкращого засвоєння спеціально-правових знань загальнотеоретичного та галузевого циклів (навчальна компетентність);

- вміння формулювати та висловлювати власну думку, вміти її аргументувати та довести (комунікативна компетентність);
- формування наукового світогляду про державно-правові процеси, що відбуваються у світі і в Україні на основі опрацювання історико-правових джерел та різних систем і баз даних (інформаційна компетентність);
- ознайомлення з найкращими надбаннями законодавчого мистецтва і правотворчістю держав і народів, видатних діячів у різні історичні епохи (етична компетентність) [61, с. 44].

Під час вивчення історико-правових дисциплін бакалавр права з високим рівнем сформованості базових компетентностей повинні знати:

- основні історико-правові факти, дати, подій, імена діячів, основні джерела виникнення держави, права, масових соціальних рухів, чинники державо- та правотворення, соціального розвитку, типи та структури держав, соціальних організацій;
- умови формування правосвідомої особистості, її свободи, відповідальності за збереження життя, природи, культури, розуміти роль насильства та ненасильства у державо- та правотворчих процесах і людській поведінці, моральні зобов'язання людини по відношенню до себе та інших людей;
- права та свободи людини і громадянина;
- феномен культури та її роль в людській діяльності і державо- та правотворчих процесах;
- розуміти та характеризувати способи надбання, зберігання та передачі соціального досвіду, базисних цінностей культури;
- розуміти історичні процеси, що відбувалися в минулому і відбуваються нині в Україні, їхнього об'єктивного характеру, взаємозв'язку та взаємозалежності;
- використовувати, укладати нормативні та правові документи стосовно майбутньої діяльності;

- формувати вміння знаходити і критично аналізувати потрібну інформацію з різних джерел, застосовувати набуті знання для прогнозування суспільних процесів [104, с. 9].

Отже, при вивченні історико-правових дисциплін студентами-правознавцями відбувається формування базових компетентностей, оскільки кожна історико-правова дисципліна своїм змістовим наповненням відповідає освітньо-виховним потребам суспільства і тим завданням, які поставлено перед сучасними вищими навчальними закладами, де готують майбутніх правознавців. Оскільки кожне навчальне заняття з історико-правових дисциплін повинно розроблятися та проходити в умовах компетентнісного підходу, то ми вважаємо за необхідність проаналізувати за допомогою яких саме методів навчання відбувається формування базових компетентностей майбутніх правознавців.

Існує безліч класифікацій методів навчання. Найпоширенішою вважають класифікацію, де методи навчання розрізняють:

- за джерелом передачі та сприймання навчальної інформації – словесні, наочні, практичні (С. Петровський, Є. Голант);

- за характером пізнавальної діяльності студентів– пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладання, частково-пошукові, дослідницькі (І.Лернер, М.Скаткін);

- залежно від основної дидактичної мети і завдань – методи оволодіння новими знаннями, формування вмінь і навичок, перевірки та оцінювання знань, умінь і навичок (М. Данилов, Б. Єсіпов);

- методи усного викладу знань, закріплення навчального матеріалу, самостійної роботи учнів з осмислення й засвоєння нового матеріалу роботи із застосування знань на практиці та вироблення вмінь і навичок, перевірки та оцінювання знань, умінь і навичок (І. Харламов);

- класифікація з точки зору цілісного підходу до діяльності у процесі навчання – методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності; стимулювання й мотивація учіння, контролю, самоконтролю,

взаємоконтролю і корекції, самокорекції, взаємокорекції в навчанні (Ю. Бабанський, І.О. Бартенєва, І.М. Богданова, З.Н. Курлянд);

- залежно від участі студентів у навчальній діяльності – пасивні, активні та інтерактивні методи навчання (Є. Голант, О. Пометун, Г. Фрейман);

- евристичні методи навчання – метод «мозкової атаки», метод багатовимірних матриць, метод вільних асоціацій, метод інверсії, метод емпатії, метод синектики (І. Трайнів, В. Андрущенко, О. Пометун, Г. Фрейман).

В основі запропонованої класифікації методів лежить комплексний діяльнісно-процесуальний підхід, який враховує основні компоненти діяльності: мотиви, операції, дії, контроль та аналіз результатів. В цій класифікації за основу взято вирішення не одного дидактичного завдання, а вирішення всіх основних завдань освіти, виховання і розвитку особистості, тобто розвиток теоретичного й емпіричного мислення, навичок практичної діяльності, самостійної роботи, формування світогляду і базових компетентностей тощо.

У процесі реалізації методів і методики їх використання ми враховували функції, які сприяють їх ефективності. У педагогічному експерименті під час формуванні базових компетентностей у майбутніх правознавців ми вдосконалили словесні, практичні та наочні методи на прикладі навчальних дисциплін: «Історія держави і права України» та «Основи римського приватного права».

Ці методи за допомогою різних засобів навчання впроваджували під час лекційних та практичних занять. Враховуючи, що лекційний курс є особливістю освітньо-педагогічного процесу і практично використовується як педагогічне явище у вищій освіті, ми вважаємо за необхідне розкрити теоретичні моменти, які безпосередньо використано в нашому практичному дослідженні при формуванні базових компетентностей майбутніх правознавців.

Якісне проведення лекції має ряд переваг у її застосуванні: лекція озброює студента не лише знаннями, а й переконаннями; відкриває можливості прямого контакту лектора зі слухачами, формування їх наукового мислення; дає можливості щодо врахування новітніх наукових досягнень, дуже економна в часі, передує семінарам, консультаціям, самостійній та індивідуальній роботі і спрямовує всю подальшу роботу студентів; вона встановлює зв'язок з усіма видами навчальної роботи [233, с. 21].

Сучасні педагоги та дидакти розрізняють декілька видів лекційних занять, зокрема В. Андрущенко, І. Бех, І. Волощук, М. Євтух, Ю. Пелех наводять характеристики таким як вступна, інформаційна, заключна та оглядова. Вступна лекція знайомить студентів з метою і завданнями вивчення навчальної дисципліни, її значенням у професійній підготовці. Інформаційна лекція знайомить студентів з блоком логічно завершеної наукової інформації, що розкриває основний зміст конкретної теми. Заключна лекція є завершальною у циклі лекцій з конкретної теми чи розділу. Оглядова лекція стосується розкриття не нових знань, а систематизовану подачу раніше вивченого, своєрідне пригадування на підставі того, що збереглося у довготривалій пам'яті студентів, значного обсягу наукової інформації [176, с. 129-130].

Український науковець О. Пометун виділяє лекції залежно змісту і дидактичних задач: оглядові, які, у свою чергу бувають: вступні – з первинного ознайомлення студентів з основними проблемами тем і розділів курсу; повторювально-узагальнюючі для відновлення в пам'яті основних питань різних курсів історії; тематичні, що містять теоретичний матеріал і основні факти тієї чи іншої теми [186, с. 241].

Види лекційних занять, які варто впроваджувати у навчання майбутніх правознавців виділяє О. Галиця, а саме: популярна, навчальна, навчально-практична, вступна, оглядова та підсумкова лекції. Вона зазначає, що кожна лекція, яка читається правникам має свої особливості, а саме: в лекційному

викладі матеріалу обов'язково є посилання на закони та підзаконні акти; наводиться лектором ряд як позитивних, так і негативних прикладів із юридичної практики (вироки, рішення, ухвали, тощо), що забезпечує прищеплення студентам фахових навичок правознавця; виховання у студентів позитивних моральних якостей правознавця (гідності, честі, принциповості, порядності, тощо) [36, с. 158].

З метою формування базових компетентностей лекція не може бути просто оглядовою чи вступною, навчальною чи заключною. Вона повинна бути спрямованою на досягнення триєдиної мети навчання: навчити, виховати, розвинути, повинна нести чітко поставлені завдання, цілі та мету, поєднувати наукову, навчальну, практичну роботи студентів, щоб вони відчували себе повноцінними суб'єктами навчального процесу навіть тоді, коли просто слухають чи конспектують матеріал. Тому, ми пропонуємо власну більш чітку класифікацію лекцій для майбутніх правознавців:

- навчально-інформаційна лекція (її можна проводити як вступну, так і ознайомчу чи оглядову). Таку лекцію можна проводити у спеціалізованих аудиторіях (зал судових засідань, музей), які містять багато наочних матеріалів, створюють сприятливу атмосферу для стимулювання активної діяльності студентів, надихають студентів на запам'ятовування інформації через зорове сприйняття. Можна демонструвати студентам фрагменти документальних фільмів чи програм, використовувати закони та підзаконні акти різних історичних періодів, приклади рішень суду, ухвал, приклади укладених кримінальних чи цивільних справ, фотографії з місця злочинів, тощо. Варто використовувати електронну презентацію лекції, що допоможе студентам краще орієнтуватися у отримуваній інформації та вести ширший конспект;

- практично-розвивальна лекція. Таку лекцію можна проводити в аудиторіях чи на виїзних заняттях (у міських чи обласних музеях, біля історичних пам'яток (меморіалів, пам'ятників, могил, архітектурних споруд тощо). Це забезпечить набуття нових знань шляхом практичного вивчення

теми. Адже, як каже народна мудрість «краще один раз побачити, ніж сто разів почути». Також, під час практично-розвивальної лекції можна продемонструвати студентам тематичний документальний фільм. У процесі таких занять викладач коротко коментує основні проблемні питання, а студенти у формі бесіди чи дискусії їх обговорюють. Лекційний виклад матеріалу викладач може поєднувати із застосуванням різних розвивальних завдань (складання кросворду, таблиць, розв'язування ситуативних задач, ігрових ситуацій);

- комбінована лекція (поєднує у собі усі попередні види лекцій та дає більш широкий діапазон впливу на розвиток пізнавальних можливостей та базових компетентностей студентів). Вона може бути як підсумковою, так і заключною. Таке заняття можна проводити з поєднанням різних елементів, наприклад, усного викладу матеріалу з використанням певних документальних сюжетів.

Як приклад наведемо фрагмент практично-розвивальної лекції з дисципліни «Основи римського приватного права» на тему «Особа в римському приватному праві». Ця тема значна за обсягом, тому вона згідно з робочою програмою вивчається протягом 4-х академічних годин. Пропонуємо такий план:

- 1. Поняття особи. Правоздатність та дієздатність осіб*
- 2. Правове положення римських громадян*
- 3. Правове положення рабів*
- 4. Юридична особа в римському приватному праві*

Основні терміни та поняття: суб'єкт права, правоздатність, дієздатність, сімейний стан, стан свободи, стан громадянства, опіка, піклування, латини, перегріни, вільновідпущеники, колони, раби, корпорації, товариства.

Методи роботи на занятті: бесіда, ситуативні задачі, уявні ігри, складання таблиць, презентація дослідницьких робіт.

Обладнання: проектор, мультимедійна дошка,

ХІД ЗАНЯТТЯ

ВСТУПНЕ СЛОВО ВИКЛАДАЧА, де викладач розкриває особливості понять особи, правоздатності та дієздатності в римському праві – 10 хв.

ПРЕЗЕНТАЦІЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ РОБІТ. Студенти заздалегідь опрацьовували теми нового матеріалу, задані викладачем, та готували до них презентації. Прикладом такої теми може бути «Правове становище жінки в Стародавньому Римі» – 10 хв.

УЯВНА СИТУАЦІЯ. Викладач пропонує студентам уявити себе у ролі імператора та внести зміни до законів з метою регулювання правового становища жінки. Відповідь повинна бути аргументованою – 5 хв.

РОЗПОВІДЬ ВИКЛАДАЧА, де у формі порівняння подається матеріал щодо правового становища римських громадян та рабів – 15 хв.

БЕСІДА. (10 хв.) *Орієнтовні питання до бесіди:*

1. Хто такий суб'єкт права та від чого такий статус залежить?
2. Чи були раби суб'єктами цивільного права?
3. З чого складалася повна правоздатність, хто її мав та що він міг робити?
4. Якими саме цивільними правами могли бути наділені громадяни Римської держави?
5. З яких трьох статусів складалася повна цивільна правоздатність римського громадянина? Чи були в принципі можливими зміни у цих трьох статусах в бік підвищення? Пониження?
6. Як виникала та припинялася правоздатність?
7. Які особи визнавалися безчесними та обмежувалися у правах?
8. Що таке дієздатність? Як це питання трактувалося у римському приватному праві?
9. Чи мали жінки в Римі однакову право- і дієздатність з чоловіками? В чому полягала різниця?

10. Кому і у якому порядку призначалися опікуни? В чому полягали обов'язки опікунства?

11. Як набувалося і втрачалося громадянство Риму?

12. Чи дійсно громадяни Риму були рівні між собою у своїх цивільних правах? Назвіть приклади нерівності.

13. Хто такі перефіни? Якими правами вони користувалися? Чи могли перефіни стати фомадянами Риму?

14. Яким був юридичний статус рабів?

15. Що таке рабський пекулій та чому він виник?

16. Що могло стати підставою для відпуску раба на волю? Чи мав вільновідпущеник рівні права з вільнонародженими? Чим був зобов'язаний вільновідпущеник своєму колишньому господарю та його сім'ї?

17. Чи була можливість у Стародавньому Римі просування плебеїв по суспільній драбині?

РОЗВ'ЯЗУВАННЯ СИТУАТИВНИХ ЗАДАЧ – 5-7 хв. Орієнтовні задачі:

1. За правління імператора Андріана раби Марціана, яких жорстоко карав господар за найменшу провину, прибігли до статуї імператора, благаючи про допомогу. Чи матиме це якісь наслідки для власника рабів?

2. Під час військової кампанії Лонгін був захоплений у полон. Через два роки він був звільнений з полону і повернувся до Риму. Чи означає це те, що його два сини знову стануть його підвладними?

3. Римський громадянин призначив раба капітаном свого корабля, який повинен був доставляти в Рим зерно. В одному із рейсів було втрачено велику кількість зерна, купленого в Єгипті. По прибутті в Рим виникла суперечка між покупцем зерна і капітаном про невиконання зобов'язання. Хто повинен відповідати за знищений товар?

4. У Мілетія було 90 рабів. Скільки рабів за заповітом він міг відпустити на волю, якщо сам він жив у I ст. н. е.?

5.Павло вигнав свого раба Плавта, оскільки тон був старим і хворим, і не міг виконувати роботу по господарству. Плавта вилікувала знахарка, яка не пред'явила на нього ніяких прав. Чи може Павло повернути собі раба? Який статус матиме Плавт?

6.Якщо римляни сумнівалися у правовому статусі людини, то якою була загальна практика вирішення цієї ситуації: людина залишалася рабом чи їй надавалася свобода?

7.Відомо, що римський громадянин мав право у будь-який час переселитися до латинської колонії і стати колоном. Який статус матиме цей же громадянин, якщо він повернеться жити до Риму?

8.Раб Андронім був відказаний за заповітом і відпущений на волю ще за життя свого власника. Через деякий час він з власної необачності знову був обернений у рабство. Чи зможе Андронім довести свій статус і знову бути вільною людиною?

РОЗПОВІДЬ ВИКЛАДАЧА про діяльність юридичних осіб у Римі. (15 хв.) Студенти під час розповіді викладача укладають таблицю діяльності корпорацій та товариств у Римі.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ (додому) – 2 хв.:

1. Підготувати порівняльні таблиці становища усіх прошарків населення Риму у різні історичні періоди.
2. Скласти кросворд до теми.
3. З'ясувати історичні передумови виникнення рабства у Римі (доповідь).

ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ – 5-7 хв.

Невід'ємною формою навчання у вищих навчальних закладах, що передбачені навчальним планом, є проведення практичних занять, яке супроводжується використанням різних методів навчання. Метод навчання – це спосіб спільної, структурованої діяльності викладачів та студентів, спрямованої на досягнення цілей, означених галузевими стандартами підготовки фахівців [176, с. 124].

На практичних заняттях позитивний ефект формування базових компетентностей майбутніх правознавців був виявлений при впровадженні методів, що реалізовували за допомогою засобів навчання: ситуативні задачі, робота з історичними та правовими джерелами, ігри різного виду, складання та характеристика історичного портрету, схеми, таблиці та ін.

Ситуативні задачі (завдання) – інтелектуальні завдання, що містять запитання або мету діяльності, умови виконання діяльності та деякі вимоги до їх виконання. Виконання ситуативного завдання передбачає закріплення знань, реалізацію й формування навичок та вмінь у конкретній ситуації, змодельованій за допомогою словесного опису чи інших засобів навчання, і сприяє процесу пізнання через спостереження та сприймання [240, с. 11].

Використовувати ситуативні завдання на заняттях – це запорука того, що студент уже з перших курсів почне прагнути до практичної діяльності, адже розв’язання такого завдання вимагає знань основних положень законів, уміння їх застосовувати, висловлювати та доводити власну думку. Отже, ситуативні завдання сприяють якісному засвоєнню навчального матеріалу, формують комунікативні навички, аналітичне та критичне мислення, сприяють формуванню активної життєвої позиції, самостійному і відповідальному вибору способу поведінки та дій.

Наведемо приклад такого завдання з теми «Державно-правові інститути Галицько-Волинського князівства» навчальної дисципліни «Історія держави і права України». ***Завдання.** Портнов В. вдарив Кожем’якіна Р. в обличчя. Після заподіяної шкоди втік до свого господаря Сидорика В. у двір. Сидорик В. вирішив не видавати Портнова.*

***Запитання: 1.** Як кваліфікувати заподіяну Кожем’якіним Р. шкоду за Галицько-Волинським законодавством? Яку відповідальність буде нести Сидорик В. за Галицько- Волинським законодавством?*

Майбутньому правознавцю, щоб виконати таке завдання необхідно добре володіти навчальним матеріалом, вміти працювати із законодавством

тих часів, аналізувати його, співвідносити злочин зі статтею, аргументувати власну думку.

Робота з історичними та правовими джерелами – один з основних методів, що сприяє формуванню базових компетентностей майбутніх правознавців під час вивчення історико-правових дисциплін. Робота з документами буде супроводжувати правника протягом усієї професійної діяльності. Аналіз розвитку сучасної юридичної освіти показує, що така форма роботи на заняттях у вищій школі рідко практикується. У студентів відсутній будь-який інтерес до роботи з джерелами. Готуючись до занять з історико-правових дисциплін, викладач повинен заздалегідь відібрати необхідні для роботи джерела, попередньо опрацювавши архівну базу та представлені уривки документів у підручниках чи посібниках. Основним завданням педагога є навчити студентів на основі цих документів досліджувати, умови, причини, наслідки та період їх створення, порівнювати документи різних історичних періодів тощо. Ми пропонуємо такий алгоритм роботи на заняттях з історико-правовим документом:

- 1. Хто автор цього документу? Чиї інтереси він захищає?*
- 2. Про що розповідається в документі? Яка сторона події чи явища замовчується?*
- 3. Коли написаний цей документ? Як могли вплинути на нього автори, історичні події чи загальна ситуація в цей період?*
- 4. Де відбувалася подія, про яку йдеться в документі?*
- 5. Якими мотивами керувався автор документу?*
- 6. Як цей документ кореспондується з іншими свідченнями про ці факти, подію, явище чи процес?*
- 7. Чи актуальним на той час був зміст цього документу? Чи втратив він свою актуальність на сьогоднішній час?*
- 8. Які положення документу ви вважаєте найважливішими? Чому?*
- 9. Яку галузь права регулює даний документ? Як регулювалася дана галузь права до його появи, а як після?*

10. Які положення документу Ви б змінили? Як? Чому?

Робота з джерелами на заняттях принесе у навчальний процес динамічності та активізує роботу студентів. Роботу з аналізом історико-правового джерела можна поєднувати з роботою в архіві, де студент сам вчиться відбирати необхідні йому дані та аналізувати, що сприятиме розвитку дослідницько-пошукових умінь, ерудиції та мислення, формуватиме навчальну, соціальну та інформаційну компетентності.

Складання та характеристика історичного портрету. Як відомо, історія держави і права твориться людьми, видатними діячами свого часу. І саме від усвідомлення студентами особливостей цієї діяльності та її наслідків студенти зможуть зрозуміти її вплив на процес становлення та розвитку державності й права, зуміють робити власні висновки, аналізувати, критикувати та пропонувати власні вирішення тих чи інших проблем. Це сприятиме розвитку інтересу до обраної спеціальності, умінь знаходити правильні відповіді, робити висновки. Робота зі складанням історичного портрету – це вид завдань, що забезпечує розвиток умінь аналізувати і критикувати діяльність історичних постатей, вміння робити висновки про їх вплив і внесок у зовнішній та внутрішній розвиток країни, виділяти позитивне і негативне у їх правлінні тощо. Складання історичного портрету можна поєднати з використанням комп'ютерної програми «Фоторобот». *Наприклад, укласти фоторобот М. Грушевського за описами його сучасників та здійснити аналіз його політико-правової діяльності за схемою:*

- 1. Як відбувалося становлення М. Грушевського як політичного діяча?*
- 2. Охарактеризуйте основні справи його життя.*
- 3. Яка провідна мета його політичної діяльності?*
- 4. Який внесок зробив Грушевський в розвиток української державності?*
- 5. Які його праці цінні для галузі права? Чому?*
- 6. Якими були наслідки його діяльності: а) для сучасників; б) для нащадків?*

7. Яке ваше особисте ставлення до М. Грушевського? Обґрунтуйте свою позицію тощо.

Таке завдання зацікавить студентів своєю неординарністю, активізує роботу студентів, бесіда на такому занятті може плавно перейти в дискусію, а це є позитивним мотивом навчальної діяльності. У студентів за допомогою такого методу відбувається формування всіх базових компетентностей, адже вони і навчаються, і працюють з інформаційними ресурсами. У студентів розвивається комунікаційний потенціал та виховуються морально-етичні цінності, виробляється соціальна позиція.

Круглий стіл. Впровадження такого методу полягає у тому, що під час обговорення студенти мають можливість виявити сутність подій, що вивчаються, і таким чином прийти до загального висновку. Кожен учасник круглого столу має однакове право на висловлювання власної думки, а обов'язковою умовою участі у круглому столі є необхідність аргументації особистої точки зору кожним учасником. Недоліком круглого столу є те, що в обговоренні зазвичай беруть участь студенти з більш розвиненими пізнавальними можливостями, а студенти з низьким рівнем навчальних досягнень часто залишаються поза увагою.

Круглий стіл проводиться за такою схемою:

1. Виявлення позиції окремих осіб або мікрогруп, отримання завдань для створення проблемної ситуації та ймовірні варіанти обговорення теми.
2. Означення виявлених позицій та формування мікрогрупи.
3. Виступи представників мікрогрупи.
4. Обговорення проблем усіма студентами за визначеним регламентом.
5. Підбиття підсумків: визначення ступеня виконання мети й завдання дискусії, характеристика діяльності мікрогрупи й найбільш яскравих представників формулювання єдиної позиції, сприйнятої всіма студентами, визначення позицій, що були відкинуті під час обговорення, студенти орієнтуються на вивчення тих питань, які з певних причин не були достатньо-розглянуті [29, с. 82]. *Наприклад, після завершення вивчення*

навчальної дисципліни «Історія держави і права України» можна провести круглий стіл на тему «Історичний досвід конституційних засад становлення правової держави в Україні», де студенти повинні розкрити особливості творення конституцій України в контексті історичного розвитку держави, провести порівняльні характеристики, виділити основні положення тощо. В процесі такого заняття студенти проявляють набуті теоретичні знання, ґрунтовно та аргументовано висловлюють свої думки, дотримують свою позицію, опрацьовують багато різних джерел щодо трактування того чи іншого положення, у них формується моральність, духовність, тощо.

Важливою у роботі викладача є *гра*. Серед її багатьох різновидів найчастіше практикується у підготовці правознавців проведення занять-судів. Заняття-суд – це моделювання судового процесу на основі вивченого матеріалу з метою закріплення набутих знань на практиці. Суд використовується для вивчення двох різних поглядів на певну проблему з метою встановлення істини. Ученими доведено що в суперечці інтенсивно розвивається мислення (Д. Болдуїн, Е. Ріньяно, Ж. Піаже та ін.), тому ця гра застосовується в педагогічному процесі. Заняття-суд розвиває логічне мислення; формує вміння ставити питання.

Обговорення на такому занятті проходить у вигляді слухання справи за участю сторони, що обвинувачується, суду та захисту. Сутність методу полягає в тому, щоб розглянути якусь проблему не тільки з позиції сучасної людини, а й з позиції «учасників» подій. Сукупність точок зору минулого й сьогодення робить цю дискусію дуже своєрідною. Недоліком такого виду розвивального завдання є додаткова підготовча робота (розподіл ролей, можливі репетиції, додаткове обладнання тощо).

Існує декілька варіантів організації судового засідання. Наприклад, О. Пометун та Л. Пироженко пропонують такий спосіб: учитель відкриває слухання й ділить всю групу на три підгрупи: «прокурори», «адвокати», «судді». Групи отримують інструктаж і час на підготовку виступів. На початку слухання судді сідають у різних кутках аудиторії і, коли до кожного

з них підійде один прокурор та один адвокат, розпочинають розгляд справи. Прокурор викладає аргументи і його опитує суддя. Адвокат виголошує промову – його опитує суддя. Процес обговорюється та виноситься рішення [188, с. 47].*З метою формування базових компетентностей майбутніх правознавців ми пропонуємо децю іншу схему проведення суду, де учасниками цілісного судового процесу будуть усі студенти групи. Одні виконуватимуть роль прокурора, інші – судді, хтось буде адвокатом, а решта групи – свідками*[додаток Г].

Будь-яке судове засідання повинне організовуватися згідно зі сталою схемою, а саме:

1. На організаційному етапі визначається суддя, адвокат, прокурор, обвинувачений та свідки, визначається тема, обсяг необхідної інформації (статистичні дані, документи, додаткова література та ін.).

2. Готується приміщення таким чином, щоб воно нагадувало зал судових засідань (зараз в університетах практикують створення спецаудиторій).

3. Початок засідання, оголошення теми, знайомство з головними учасниками.

4. Виступи головних осіб. Пропонуючи свої аргументи, вислуховуючи свідків, вони звертаються один до одного з питаннями.

5. Підбиття підсумків дискусії [29, с. 93].

На занятті у вигляді судового процесу студент може відчувати себе у ролі фахівця з обраної професії. У майбутніх правознавців розвивається професійне мовлення, логічне мислення, вміння оперувати необхідними документами тощо. Таке заняття пропонуємо проводити у спеціалізованих тренінг-аудиторіях, наприклад залі судового засідання.

Формуванню базових компетентностей у майбутніх правознавців пропонуємо впроваджувати *метод проектів*. Такий метод сприяє розвитку у студентів здатності до досліджень, умінь самостійно відбирати необхідну інформацію та її опрацьовувати; формує комунікативні здібності

ініціативність, наполегливість, ерудованість, толерантність і вміння працювати в команді.

Проекти бувають різними, зокрема: ігрові, логічні, інформаційні, дослідницькі. Метод проектів ґрунтується на колективній діяльності студентів, під час якої вони вчаться спілкуватися, формулювати і відстоювати власну думку, вести дискусію, робити висновки, бути толерантним, поважати думку товариша, реалізовувати себе в колективі, розвивати самооцінку, набувати соціальну та громадську зрілість.

Наприклад, під час іспиту з «Основ римського приватного права» використовували форму – захист проектної роботи. До роботи були такі вимоги: великий обсяг програмового матеріалу; підвищена складність; зміст роботи виходив за межі навчальної програми; застосування історичних знань.

Опоненти під керівництвом викладача готували відгук, а роботу студент віддавав для написання рецензії викладачу дисципліни «Основи римського приватного права», члену «Вченої ради» на іспиті. Студент-розробник проходив передзахист на «Вченій раді», де виступали й опоненти. На іспит було представлено роботу й відгук опонентів. Після виступу студента слово надавали викладачу-рецензенту й основному викладачу, який оцінював не лише проектну роботу, але й роботу студента за весь період навчання. Розробка проектної теми мобілізувала знання студентів на вирішення проблеми, допомагала в цікавій формі долучати до наукової роботи інших. Студентські роботи були цікавими, змістовніми, їх приємно й легко сприймали слухачі, після виступу до відповідачів задавались питання типу. У студентських роботах було використано порівняння свідчень різних істориків щодо процесу державотворення в Римі, проаналізовані такі історичні джерела як «Закони XII таблиць» та кодекс Юстиніана, зроблено порівняльний аналіз діяльності римських юристів Гая та Цицерона у контексті історичної епохи тощо, що сприяє розвитку у майбутніх

правознавців навчальної, інформаційної, соціальної та етичної компетентностей.

Впровадження методів навчання з метою формування базових компетентностей майбутніх правознавців під час вивчення історико-правових дисциплін супроводжується використанням різних засобів навчання. Вважаємо, що до таких засобів слід віднести історичну карту, фотографію, схему, таблицю, архівні документи, нормативно-правові акти, кодекси, закони тощо.

Так, *карта* поєднує часові і просторові параметри події, вказує на статистичні складові історико-правового процесу, пов'язує образи й уявлення, які виникають унаслідок роботи з навчальним текстом, з просторовим сприйняттям певної реальності. Часто студенту історико-правові наслідкові зв'язки стають набагато зрозумілішими, адже карта відображає ще й текстовий матеріал візуальними засобами [80, с. 18-20]. Наприклад, студент, опановуючи, *тему «Становлення державності й розвиток права України в ході національно-визвольної боротьби (XVII-XVIII ст.)»*, коментуючи історичну карту розкриває проблему становлення органів державної влади й управління в період Національно-визвольної війни 1648-1657 р.р.. Для цього майбутній правознавець повинен:

- встановити основні етапи національно-визвольної війни, її причини;
- проаналізувати устрій держави за гетьмана Б. Хмельницького;
- з'ясувати кордони Гетьманської України;
- території, що були прилучені до держави Б. Хмельницького;
- охарактеризувати політичний та адміністративний устрій інших держав, тощо.

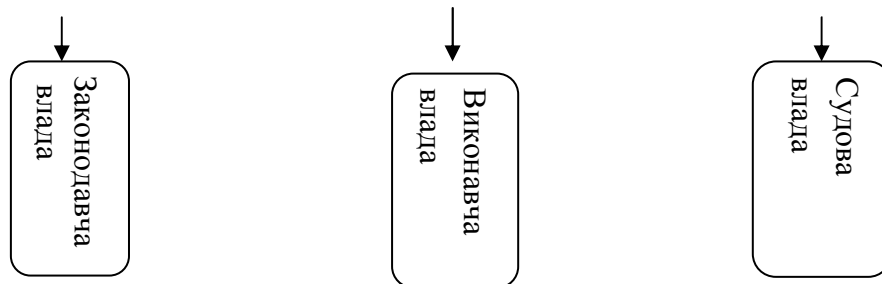
Важливим у роботі майбутнього правознавця є *архівні документи*, нормативно-правові акти, кодекси, закони, адже вміння їх знайти, аналізувати та застосовувати на практиці – першочергове завдання кожного правознавця. На заняттях викладач може організувати роботу з цим видом наочності так, щоб студенти порівнювали, узагальнювали коментували

документи різних років. Наприклад, використавши копіювзятого із сімейного архіву старого закордонного паспорта (1920-х р.р.) жителя Західної України, який навідував Польщу [додаток Д], викладач може продемонструвати студентам, як змінилася процедура митного контролю, які особливості пересікання кордону були тоді, а які тепер, як відрізняється оплата за послуги пасажироперевезення. Студенти ж мають проаналізувати, які події в той час розгорталися на теренах Західної України, під владою якої держави вона знаходилася, який правовий статус мала тощо. Таке завдання сприяє розвитку комунікативної, соціальної, інформаційної та навчальної компетентностей.

Схеми і таблиці допомагають виділити головне, вони «зачинають» інформацію в єдиний простір. При складанні схем і таблиць студент здійснює логічні операції: аналіз, синтез, порівняння, вміння перетворювати і узагальнювати матеріал, приводити його в систему і графічно зображати. Однак, при всій схожості схем і таблиць, вони мають чітко виражені відмінності. Дуже зручно застосовувати таблиці та схеми при вивченні причин і наслідків подій та явищ. Вони допомагають виявити причинно-наслідкові зв'язки.

Застосування таблиць та схем допомагає вирішувати такі завдання: активізувати увагу майбутніх правознавців, підвищувати інтерес до предмета, економити, розвивати логічні судження, тому відповіді супроводжуються поясненнями і власними висновками. Одним з наслідків роботи зі схемами є те, що в студентів з'являється звичка досліджуваний матеріал представляти в систематизованому вигляді, що спрощує завдання розуміння, запам'ятовування і застосування [236, с. 237]. Наведемо приклад використання схеми, під час вивчення теми «Державно-правові інститути на українських землях в період російської революції, наступної реакції і першої світової війни». Так, викладач пропонує студентам доповнити схему «Органи влади Тимчасового уряду»:

Органи влади

В процесі вивчення теми «Державно-правові інститути Галицько-Волинського князівства» можна запропонувати студентам укласти порівняльну таблицю державного ладу Галицько-Волинського князівства та Київської Русі, визначити спільні та відмінні риси:

<i>Державний лад</i>	<i>Київської Русі</i>	<i>Галицько-Волинського князівства</i>
<i>Органи влади</i>		
<i>Основна форма правління</i>		
<i>Боярська рада</i>		
<i>Віче</i>		
<i>Суд</i>		

Фотографія в роботі майбутніх правознавців – основне джерело роботи. Наприклад, слідчий, під час розслідування злочину повинен вміти уважно та детально вивчати, аналізувати та робити висновки із зображення, адже кожна деталь може мати вагоме значення у справі. Саме тому у процесі вивчення історико-правових дисциплін слід приділяти більше уваги аналізу старих фотографій, де у студентів виробляються вміння інтерпретувати факти та явища[154, с. 27]. Пропонуємо під час вивчення теми «Держава і право України в період перебудови» використати такий алгоритм прочитання фотокграфії, де зображені люди у формі з чемоданом слідчого, які ніби-то щось розслідують[додаток Е]:

- 1) Що, на вашу думку, зображено на цій фотографії?
- 2) Хто ці люди? Чим вони займаються?
- 3) Приблизно укажіть, коли, на вашу думку, був зроблений знімок (рік? період? подія?)

4)) Назвіть будь-які інші джерела, що могли б вам допомогти перевірити достовірність ваших висновків щодо цієї фотографії.

5) Що ви знаєте про події, відтворені на фото?

8) Чи відповідає ця фотографія на питання, на які ви хотіли б отримати відповідь?

9) Як ви вважаєте, який статус мали ці особистості? З чого це видно?

10) Який політико-правовий статус тоді мала Україна? Як це вплинуло на причину знімку?

Аналізуючи фотографію, студентам слід проявити зосередженість та логіку. Майбутні правознавці повинні охарактеризувати фон, на якому зроблено фото, одяг людей, їх поведінку, посади, яким вони відповідають, припустиму подію, що розслідується, визначити рік, коли це фото було зроблено. Під час такої роботи у студентів формується навчальна (застосування набутих знань), інформаційна (узагальнення та обґрунтування інформації), етична (виявлення професійно-етичної позиції людей на зображенні), соціальна (здатність адекватно оцінювати навколишню дійсність на основі отриманих знань про неї, що дають змогу зрозуміти основну закономірність соціальної ситуації; уміння знаходити інформацію в невизначеній ситуації та будувати свою поведінку для досягнення балансу між своїми потребами, очікуванням, сенсом життя і вимогами соціальної дійсності;), комунікативна (аргументація та доведення власної думки).

Інструментом психологічної розрядки на практичних заняттях, що одночасно слугує і повноцінним джерелом інформації є *анектот*. Студенти такий вид діяльності як аналіз анекдотів сприймають досить серйозно і, одночасно, їм цікава така робота своєю неординарністю. Практика роботи з анекдотами показує, що майбутнім правознавцям цікаво шукати анекдоти, складати їх самим та аналізувати з колегами. Майже за кожним відомими в історії розвитку держави діячем закріплено ряд анекдотів, що відображають реакцію суспільства на його діяльність. Важливим є анекдот і для розуміння

культурної атмосфери певного історичного періоду, для відтінення історичних перспектив, для порівняння певних явищ, фактів або подій. Умовно анекдоти можна поділити на біографічні, політичні, соціально-економічні, культурно-психологічні. Анекдот виступає своєрідним мотиватором студентів до навчальної діяльності [79, с.34.].

Наприклад, під час вивчення теми «Державно-правові інститути Радянської України у 1917-1920-х р.р.» пропонуємо використати загальновідомий анекдот:

При вступі до компартії запитують кандидата:

- Чи брали раніше участь у бандах?
- Ні! Ні! Це я вперше...

Запитання: Як ви вважаєте, коли виник цей анекдот? Хто міг бути його автором? Що могло спровокувати виникнення такого анекдоту? Чому? Які риси організації партії стали об'єктом гумору? Які історичні факти зумовили порівняння комуністичної партії з бандою? Чи погоджуєтесь Ви з таким порівнянням? Чому?

Під час такої роботи у майбутніх правознавців формується інтерес до теми, підвищується мотивація до навчання, формується навчальна та інформаційна компетентності.

Нормативно-правові акти, закони – основні джерела права у професійній діяльності майбутніх правознавців. Саме їх аналіз та порівняння повинен вміти проводити кожен студент. Вивчення історико-правових дисциплін супроводжується розглядом найважливіших документів у контексті їх історичної епохи. Пропонуємо виділяти п'ять послідовних етапів їх аналізу: постановка проблеми дослідження; вибір об'єктів історико-правового порівняння; збір і вивчення письмових джерел, пов'язаних з проблемою дослідження; проведення порівняльного аналізу; оцінка отриманих результатів. Наприклад, пропонуємо здійснити аналіз «Руської правди» за таким алгоритмом:

- 1) охарактеризувати її структуру;

- 2) проаналізувати особливості кримінального права та процесу;
- 3) охарактеризувати судовий процес;
- 4) дослідити регулювання цивільних правовідносин;
- 5) дати характеристики зобов'язальному праву.

За цими положеннями укласти таблицю та навести приклади.

Майбутні правознавці, працюючи з джерелом, досліджують всі особливості державо- та правотворчого процесу в Київській Русі. Таку роботу можна використати як елемент самостійної роботи на лекційному, практичному заняттях та як завдання для самостійного опрацювання вдома. У студентів формуються навчальна, інформаційна, соціальна компетентності, адже студент за допомогою обробки інформації аналізує соціальні мотиви і переконання минулих років.

Застосування педагогічних інформаційно-комунікаційних засобів навчання (ПКЗН) (комп'ютера, проектора, мультимедійної дошки) дозволяє активізувати увагу студентів, підвищити їхній інтерес до інформації, створити умови для розвитку як чуттєвої, так і розумової сфери особистості, забезпечити образність у пізнанні історії, економію часу. Цікавими для перегляду студентів є фільми з історії стародавнього світу, часів Середньовіччя, доби Козаччини, оскільки ці епохи залишилися поза нашим кругозором, а сприйняття матеріалу з книжки у сучасних дітей великої зацікавленості, на жаль, не викликає. Саме тому необхідно пропонувати студентам перегляд документальних фільмів з подальшим їх аналізом та порівнянням з текстом книги.

Яскравість і емоційність вражень, створюваних за допомогою аудіовізуальних засобів, стимулює мислення, творчу уяву, інтереси студентів. Особлива виразність аудіовізуальної інформації відкриває широкі можливості для виховного впливу на студентів. Застосування ПКЗН, крім того, обумовлене інтенсифікацією сучасного процесу вивчення історії: значно зростає обсяг історичної інформації при скороченні годин на вивчення гуманітарних дисциплін. Використання ПКЗН дозволяє

представити студентам навчальний історичний матеріал у найбільш компактному і зручному для сприйняття, економному за часом вигляді.

Отже, впровадження методів та ПКЗН під час вивчення історико-правових дисциплін з метою формування базових компетентностей у майбутніх правознавців сприяє глибокому розумінню поставленої проблеми, виробленню самостійної позиції, оперуванню аргументами, сприяють розвитку критичного мислення, вмінню зважати на думки інших, визначати вдалі аргументи, сприяють уточненню власних переконань і формуванню власного світогляду. Вдало підібрані та впроваджені методи і засоби навчання допомагають реалізувати освітню мету (скласти уявлення про процес чи подію, поглибити зміст вивченого матеріалу, використати на практиці набуті теоретичні знання, уміти орієнтуватися у різної складності ситуаціях); виховну мету (виховувати культуру поведінки міжособистісних відносин, повагу та любов до Батьківщини, національну свідомість); розвивальну мету (формувати та розвивати предметно-історичні компетенції та пізнавальні можливості студентів). З їх допомогою майбутні правознавці вчаться знаходити, обробляти та аналізувати інформацію, працювати з джерелами (інформаційна компетентність); робити висновки, правильно формулювати власну думку, вміти її висловлювати, використовуючи професійну лексику (комунікативна компетентність); розуміти сутність проблемної ситуації, різних соціальних інститутів, володіти навичками міжособистісних стосунків (соціальна компетентність); проявляти моральні та культурні якості, знання традицій, ритуалів, етикету, берегти історичні цінності; (етична компетентність). А формування цих компетентностей реалізують розвиток навчальної, адже всі пізнавальні процеси відбуваються під час навчання.

2.2. Компоненти, критерії та рівні сформованості розвитку базових компетентностей майбутніх правознавців у процесі вивчення історико-правових дисциплін

З метою оптимізації процесу формування базових компетентностей і розробки критеріїв його ефективності, доцільно проаналізувати найбільш значущі компоненти базових компетентностей майбутніх правознавців. Результати досліджень показали, що не всі з виділених компонентів ефективно спрацювали у формуванні базових компетентностей майбутніх правознавців у процесі вивчення історико-правових дисциплін.

Професійно-орієнтована діяльність майбутніх правознавців у межах ВНЗ повинна виступати засобом мобілізації інтелектуально-психологічних ресурсів студента, його знань і умінь. Важливо пам'ятати, що майбутній правознавець як суб'єкт діяльності потенційно виступає носієм тієї чи іншої базової компетентності, і необхідна розробка таких організаційних механізмів, які, активізуючи предметний зміст діяльності, забезпечать його взаємодію з мотиваційно-ціннісними характеристиками особистості студента і стимулюватимуть їх подальшу динаміку.

Мотиваційна і операційна сфера діяльності розглядаються нами як початкова для структурування базових компетентностей майбутніх правознавців і опису діяльності, де запропоновані інформаційний, проектувальний і оцінний компоненти. За виключенням інформаційного компонента (він надлишковий, оскільки дублює параметри академічної підготовки студентів), зазначений варіант вважаємо достатньо обґрунтованим. Він співзвучний з підходом М. Ільязової, що називає 5компонентів базових компетентностей майбутніх правознавців: аксіологічний, когнітивний, конатативний (вміння, досвід), емоційно-вольовий і мотиваційний [103, с. 61]. Цей підхід, так само, як і попередній, має такий недолік як надмірність, хоча і підкреслює системну сутність компетентностей. Вважаємо, що в цілях подальшої оптимізації процесу формування базових компетентностей майбутніх правознавців, а саме розробки критеріїв його ефективності, доцільно обмежитися найбільш значущими компонентами. На нашу думку, це мотиваційний, операційний і

рефлексивний компоненти. При цьому мотиваційний компонент підпорядковує собі аксіологічний (оскільки мотиви відображають ціннісні установки особистості), а операційний компонент об'єднує когнітивний, конатативний і вольовий (якщо розуміти операцію як реально виконувану студентом дію в навчальній чи професійній ситуації).

Аргументом на користь виділення в структурі базових компетентностей мотиваційного, операційного і рефлексивного компонентів буде взятий до уваги всіма дослідниками компетентнісного підходу принцип обумовленості сформованих компетентностей специфікою тієї чи іншої професійної сфери. Цей принцип дозволяє перенести окремі компоненти професійної готовності майбутніх правознавців на структуру базових компетентностей.

Мотиваційний компонент передбачає оволодіння цілісним змістом діяльності способом формування перспективних, внутрішньо вмотивованих ліній, дій, соціальних установок, інтересів, потреб, мотивів, які спонукають до сформованості базових компетентностей майбутніх правознавців. Мотиваційний компонент є ключовим мотивом професійного саморозвитку майбутніх правознавців, зумовлений бажанням успіху на сучасному ринку праці. Такий стимул домінує у відношенні майбутніх правознавців до власної кар'єри. Важливою обставиною є інформаційна насиченість юридичної освіти, що сприяє більш ретельному відбору мотивів і цілей навчання.

Мотиваційний компонент вимагає від викладача повідомляти майбутніх правознавців навіщо і для чого їм необхідно знати певний розділ програми, яким є основне завдання цієї роботи. Умовно це можна розділити на три навчальні дії:

- створення проблемної ситуації, яка має ввести студентів у зміст теми (постановка завдань, обгрунтування теоретичної та практичної значущості теми, аналіз історичних етапів науки, де зазначається як проблема розв'язувалася в контексті різних епох та періодів);

- ознайомлення із проблемною ситуацією, початковий аналіз якої повинен привести до формування основного навчального завдання;
- розгляд питань самоконтролю та самооцінки можливостей студентів щодо вивчення теми, після постановки завдань обговорюється план роботи, тобто створюється установка на необхідність підготовки до вивчення матеріалу [219, с. 24].

Операційний компонент являє систему дій до розв'язання освітніх задач, здатності майбутніх правознавців аналізувати, узагальнювати, класифікувати необхідну інформацію, вміння висловлювати власну думку. Цей компонент демонструє ефективність і продуктивність інтелектуалізації діяльності, готовність практичного застосування знань та вмінь, які професійно направлені на формування базових компетентностей. У своїй новизні цей компонент посиляється на розвиток юридичної техніки, на удосконалення інструментарію юридичних дій.

Роль мотиваційного компонента полягає у створенні та підтриманні мотивації до навчальної діяльності. Його ефективність залежатиме від того, наскільки зрозуміла студентам необхідність певної інформації та наскільки зрозумілий їм навчальний матеріал. Суттєвий вплив на виникнення правильного ставлення до навчальної діяльності на цьому етапі можуть мати позитивні емоції.

Рефлексивний компонент здійснює вплив на діяльність майбутніх правознавців через інноваційні педагогічні впливи. Як відмітив В. Байденко, компетентність – це контекстно-діяльнісні самоорганізація, самоуправління, самооцінка, саморегулювання і самокорекція. Враховуючи, що будь-який з перерахованих вченим актів рефлексувань у майбутніх правознавців пов'язаний з правовим змістом, рефлексивний компонент базових компетентностей варто розглядати як особливий об'єкт педагогічної інноватики в юридичній освіті.

На цьому етапі аналізується зроблене, зіставляється досягнуте з поставленою метою та оцінкою роботи. Рефлексивний компонент

забезпечує своєрідне підкріплення навчальної мотивації, що призводить до її сталості.

Отже мотиваційна складова відображає усвідомлення студентом змісту професійної діяльності, її цінності і значущості, а рефлексивна складова вказує на важливість самооцінки студента як майбутнього професіонала. Центральне положення буде займати операційна складова професійної підготовки, що безпосередньо пов'язана з предметним рівнем майбутнього правознавця. Формування базових компетентностей майбутніх правознавців, відбувається у поєднанні таких складових компонентів, як мотиви професійно-орієнтованої діяльності, володіння операційними прийомами, а також досвід самооцінки професійного розвитку у процесі навчальної діяльності. Закономірно так склалося у світі, що будь-яка навчальна діяльність особи має свою ціль та спрямована на досягнення певних результатів. Основною роботою викладача ВНЗ є формування розумного, інтелектуального, комунікативного, всебічно розвиненого студента, майбутнього фахівця в галузі права.

Досягнення таких цілей можливе лише за умови ефективно організованого навчального процесу, забезпечення умов для самостійної роботи студентів, умінь втілювати в життя науково-практичні рішення, вміло поєднувати теорію навчання з практикою та застосовувати набуті знання у майбутній діяльності. Все це дасть результат тільки тоді, коли у студентів за період активного навчання відбудеться процес розвитку та становлення пізнавальних можливостей і базових компетентностей. Забезпечити цей процес може лише наполеглива праця педагога із застосування різних методів навчання.

Процес формування базових компетентностей майбутніх правознавців на належному рівні вимагає від студентів результативного та плідного розвитку всіх пізнавальних можливостей. Пізнавальна діяльність юристів, її особливості на сучасному етапі досліджуються такими відомими

юридичними психологами як Н. Кожем'яко, Д. Александровим, О. Коноваловою, В. Шепітько та ін.

Проблема дослідження і розвитку пізнавальних можливостей студентів набула останнім часом особливої актуальності, що спричинено гуманізацією педагогічного процесу. Їй притаманні: адаптація освітнього процесу до запитів і потреб особистості; орієнтація навчання на особистість, що навчається, забезпечення можливостей її саморозкриття, саморозвитку, самоактуалізації; орієнтація на активне освоєння людиною способів пізнавальної діяльності [187, с. 84].

Розвиток пізнавальних можливостей студентів враховується викладачем під час визначення рівня складності матеріалу, розробки завдань до практичних занять, самостійної та індивідуальної роботи, при формуванні завдань для контролю знань. Без аналізу пізнавальних можливостей не можливо сформулювати розвивальні цілі навчання, які вказують на можливість ускладнення чи спрощення матеріалу, на те, рівнем якої складності його посилювати, враховуючи індивідуальні особливості кожного студента.

Від рівня розвитку пізнавальних можливостей залежить також вибір форм і методів, прийомів і засобів навчання, моделі навчального процесу, спільні й індивідуальні результати навчання.

Пізнавальні здібності майбутнього правознавця, високий рівень його інтелектуального розвитку забезпечується такими психічними якостями: високим інтелектом, аналітико-синтетичним складом розуму, здатністю до абстрагування, рефлексії; глибиною, оперативністю, широтою, самостійністю, продуктивністю, гнучкістю, критичністю, прогностичністю мислення; широким кругозором, ерудованістю, різнобічною культурою; розвиненою уявою, спостережливістю, проникливістю, інтуїцією; пам'яттю, здатністю до швидкої актуалізації необхідної інформації; до зосередження, високою концентрацією уваги і швидкого переключення з одного об'єкта на інший; точним сприйняттям; високою розумовою працездатністю [120, с. 99.]

На сучасному етапі розвитку юридичної освіти психологами (В. Брусиловський, О. Ратінов, В. Бедь) було проведено ряд професіографічних аналізів. До категорій осіб, які стали об'єктами досліджень відносяться працівники прокуратури, судів, слідчих органів. У ході роботи на основі експериментальної роботи над професійно значущими якостями правознавців було встановлено п'ять основних чинників професійної придатності: високий рівень соціалізації особистості юриста, емоційно-вольова стійкість особистості юриста, пізнавальні здібності юриста, високий рівень інтелектуального розвитку, комунікативна компетентність правознавця, організаторські здібності. Ми вважаємо за потрібне проаналізувати пізнавальні здібності правознавця, високий рівень його інтелектуального розвитку, а тому:

- кожен майбутній правознавець повинен володіти розвиненими інтелектуальними здібностями, мати аналітичний склад розуму, бути здатним до абстрагування та рефлексії. У зв'язку з цим студент повинен під час заняття із розслідування справи проявляти кмітливість, не боятися експериментувати, співставляти факти і події та аналізувати причинно-наслідкові дії скоєного, вибудовувати власну позицію у справі, опираючись на досвід видатних історичних діячів, підшукувати в архівах, документах чи підручниках схожі випадки та проводити паралелі (сформовані інформаційна та навчальна компетентності);

- майбутній правознавець повинен володіти глибоким, оперативним, продуктивним, критичним і прогностичним мисленням. Аналізуючи мотив, місце та склад злочину з'ясувати кому вигідно було його вчинити, вміти продумувати наперед можливі версії скоєного та їх наслідки, вміти зберігати інтригу власної позиції до справи (сформовані комунікативна та соціальна компетентність);

- фахівець-правознавець повинен мати широкий кругозір та ерудованість. Без недостатньо розвинених особистих якостей, без великого багажу знань та практичного досвіду, здобутого в процесі навчання успіху

досягти практично не можливо (сформовані навчальна та етична компетентності);

- розвинена уява, спостережливість, проникливість, інтуїція – невід’ємні риси майбутнього правознавця під час вибору тактики ведення справи, а також пам’ять, здатність до швидкої актуалізації необхідної інформації допоможуть вирішити все швидко та якісно (сформована інформацій компетентність);

- студент повинен мати здатність до зосередження, високої концентрації уваги та її швидкому переключенню з одного об’єкта на інший, розвинене смислове сприйняття (розвинені соціальна, комунікативна та навчальна компетентності).

Отже, пізнавальні можливості студентів – це об’єкт постійного удосконалення, і комплекс пізнавальних процесів, необхідних для успішного навчання й особливості сприйняття, уяви, пам’яті, мислення студентів, характер їхньої навчальної мотивації, одночасно – це досягнутий на момент навчання рівень компетенцій, що забезпечують певний результат оволодіння навчальним матеріалом. Таким чином, розвиток пізнавальних можливостей студентів у процесі навчання забезпечує формування та розвиток базових компетентностей майбутніх правознавців.

У процесі аналізу державних стандартів вищої освіти спеціальності 081 – право (напряму підготовки 6.030401 «Правознавство») ВНЗ України, було встановлено, що основними критеріями, які характеризують рівень компетентності майбутнього правознавця, є такі:

- виконання всіх видів навчальної роботи, що передбачені робочою програмою навчальної дисципліни;
- глибина і характер знань навчального матеріалу за змістом навчальної дисципліни, що міститься в основних та додаткових рекомендованих літературних джерелах;
- вміння аналізувати явища, що вивчаються, в їх взаємозв’язку і розвитку;

- характер відповідей на поставлені питання (чіткість, лаконічність, логічність, послідовність тощо);
- вміння застосовувати теоретичні положення під час розв'язання практичних задач;
- вміння оцінювати достовірність одержаних результатів.

Гармонійний розвиток пізнавальних можливостей майбутніх правознавців посилює компоненти, критерії та рівні формування їх базових компетентностей.

Важливим компонентом змісту формування базових компетентностей у студентів в системі вищої юридичної освіти є вибір основних критеріїв, за якими можна судити про стан сформованості базових компетентностей майбутнього правознавця. У результаті аналізу психолого-педагогічної та юридичної літератури та опитування студентів ми зробили висновки, що провідними критеріями сформованості базових компетентностей є мотиваційно-ціннісний, когнітивний, практичний і особистісний критерії.

Мотиваційно-ціннісний критерій відображає рівень сформованості базових компетентностей на основі оцінки внутрішнього спонукання особистості до професійної діяльності, до засвоєння знань, умінь концентрувати увагу на поставлених завданнях і можливості їх вирішення, професійній юридичній спрямованості. Вважається доречним виділити такі показники мотиваційно-ціннісного критерію базових компетентностей майбутніх правознавців: наявність інтересу до формування базових компетентностей з точки зору професійної необхідності; наявність ціннісної мотивації вивчення історичної складової в контексті майбутньої юридичної професії; присутність професійно-пізнавальних потреб для формування базових компетентностей; орієнтованість у професійних та історичних цінностях; ступінь входження студента в професійну діяльність.

Когнітивний критерій включає в якості показників знання теоретичних основ юридичної діяльності на сучасному етапі та в конкретний історичний період, становлення ролі і місця правознавця в соціумі від древнього світу до

сьогодення; розуміння необхідності історико-правових знань для вирішення завдань у процесі професійної юридичної діяльності. Юридична діяльність не може бути успішна без знання відомих в історії гучних справ кримінального чи цивільного характеру, без особливостей розшуку злочинця в різні історичні періоди, психології злочинної поведінки і особистості злочинця.

Практичний критерій включає оцінку ступеня володіння історико-правовими методами, технікою становлення міжособистісних контактів і дотримання етичного такту в процесі спілкування з різними категоріями громадян, у тому числі і в конфліктних ситуаціях; освоєння форм, методів і прийомів впливу на співрозмовника в процесі професійної діяльності; застосування етико-правової культури особистості під час спілкування з громадянами; вміння використовувати в необхідних випадках немовні засоби спілкування; використовувати прийоми мовної культури з метою грамотного викладу нормативно-правового матеріалу громадянам, які не мають спеціальних юридичних знань; ораторські, виконавські та організаторські вміння.

Особистісний критерій являє сформованість важливих особистісних якостей, готовність працювати в групі, образ позитивної «Я концепції». У структурі базових компетентностей важлива сукупність необхідних для реалізації професійної діяльності особистісних властивостей людини [96, с. 94]. До особистісних якостей майбутнього правознавця можна віднести: відповідальність за юридичні наслідки прийнятих рішень, організованість, комунікабельність, терпимість, тактовність, делікатність, чесність. На основі перерахованих особистісних якостей складаються такі інтегральні вміння правознавця, як здатність працювати в команді, вміння досягати бажаного результату, бути лідером.

Процес формування базових компетентностей в процесі вивчення історико-правових дисциплін має рівневий характер і на кожному з них відбуваються зміни. З метою виявлення рівня сформованості базових компетентностей у студентів-правознавців під час вивчення історико-

правових дисциплін нами було здійснено педагогічне дослідження. Воно проводилося серед студентів II курсу спеціальності 081 – право (напрямку підготовки 6.030401 «Правознавство») навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування, оскільки студенти цього курсу завершують вивчення предметів, що мають прямі міжпредметні зв'язки з історією. Активність пізнавальних процесів, мотивація професійного самовизначення та інтерес до навчання значно посилюються саме на II курсі, коли студенти після вивчення історико-правових дисциплін (Історія держави і права України, Історія держави і права України, Основи римського приватного права тощо) переходять до опанування спеціальними юридичними (Криміналістика, Кримінологія, Нотаріат, Адвокатура тощо) та галузевими дисциплінами (Кримінальне право, Кримінальний процес, Цивільне право, Цивільний процес, Адміністративне право тощо). В основу дослідження було покладено аналіз студентських робіт з дисциплін «Історія держави і права України» та «Історія держави і права зарубіжних країн» двох груп II курсу ПР-21 та ПР-22.

Моніторинг, яким було охоплено 50 студентів, проводився у другій половині травня 2014 - 2015 н.р. Під час відповідей у студентів не було ні підручників, ні конспектів, оскільки про анкетування їх заздалегідь не попереджали. У більшості випадків заповнення анкет і написання творів відбувалося за відсутності викладача. Це давало можливість студентам бути більш розкутими у свої відповідях.

Під час перевірки відповідей ми користувалися основними функціями оцінювання навчальних досягнень, а саме: контролюючою, що визначає рівень досягнень кожного студента; навчальною, що сприяє повторенню, уточненню й поглибленню знань; діагностико-коригувальною, що з'ясовує причини труднощів, які виникають у студентів; стимулювально-мотиваційною, що формує позитивні мотиви навчання; виховною, що сприяє формуванню умінь відповідально й зосереджено працювати, застосовувати прийоми контролю й самоконтролю, рефлексії навчальної діяльності. При

оцінюванні робіт студентів враховувалися: характеристики відповіді студентів: правильність, логічність, обґрунтованість, цілісність; якість знань: повнота, глибина, гнучкість, системність, міцність; сформованість загальнонавчальних та предметних умінь і навичок; рівень володіння розумовими операціями: вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, абстрагувати, класифікувати, узагальнювати, робити висновки тощо; досвід творчої діяльності (вміння виявляти проблеми та розв'язувати їх, формулювати гіпотези); самостійність оцінних суджень.

Таким чином, нами було визначено чотири рівні сформованості базових компетентностей, що дало можливість встановити критерії оцінювання студентських робіт [додаток Є].

Анкетування здійснювалося за допомогою використання типологічних завдань різного рівня складності із курсів «Історія держави і права України» та «Історія держави і права зарубіжних країн». Майбутнім правознавцям було запропоновано десять запитань, кожне з яких спрямовувалося на виявлення складних умінь і досвіду, набутого на навчальних заняттях, тобто базових компетентностей. Написання студентами творів на тему: «Світове політико-правове становище на початку ХХ ст.» мало на меті виявити рівень сформованості базових компетентностей в умовах, що давали ширші можливості для творчості, ніж анкета.

Перші два питання («Назвіть періоди відродження української національної держави», «Встановіть хронологічну послідовність міжнародних договорів першої половини ХХ століття») вимагали від студентів орієнтування в часі, що сприяє формуванню навчальної компетентності. Із першим завданням у них проблем, як правило, не виникало. Переважна більшість майбутніх правознавців (39%) правильно визначили дати утворення УНР, Центральної ради, прийняття Універсалів тощо. 24% помилися при визначенні точної дати (не повна дата, помилка при визначенні числа або місяця), 22% вказували повністю дату, проте окремих об'єктів вивчення, а 15% лише рік. Щодо другого питання, то тут виникали

труднощі синхроністичного характеру. У творах теж простежувалося невміння синхронізувати події з вітчизняної і всесвітньої історії.

Два наступні питання були розраховані на виявлення сформованості навчальної компетентності щодо орієнтації студентів в історичному просторі. Перше з них – «Визначити кордони Галицько-Волинського князівства». Було декілька випадків коли студенти плутали назви держав-сусідів, але, загалом, це завдання не було надто важким. Друге завдання дещо складніше – «Охарактеризувати за допомогою карти умови та правовий статус перебування Волині в складі Польщі». Тут студенти переплутували назви договорів згідно з якими закріплювався такий поділ українських земель, не могли чітко визначитися з розмежуванням територіальних особливостей Волині.

У підсумку статистика сформованості означеної компетентності така: початковий рівень продемонстрували 18%, середній – 28%, достатній – 33% і високий – 21% опитаних. Для середнього рівня характерними були: правильна відповідь на перше питання й одна помилка у другому, крім того, у творах студентами подавалася неточна періодизація першої половини ХХ століття.

П'яте і шосте питання мали на меті виявити у студентів рівень комунікативної компетентності. У типологічних завданнях потрібно було охарактеризувати події, пов'язані з правовими засадами входження Радянської України до складу Союзу РСР і скласти історичний портрет М. Грушевського. І хоча студенти мали певні знання з цих питань, більшість (близько 70%) не впоралися з аргументацією своїх висновків.

Вони не змогли у повному обсязі охарактеризувати мінливість чи статичність цього процесу. У роботах студентів не простежувалося взаємозв'язку подій і було недостатньо аргументованих висновків щодо них. Саме тому отримано такі дані: компетентність сформована у 20% на початковому рівні, у 29% на середньому, у 34% – на достатньому, а високий рівень мають лише 17% студентів. Для середнього рівня характерними були

правильні, але неповні відповіді на обидва питання. Наприклад, якщо і робилися певні висновки, то вони не були достатньо аргументовані й у них дуже рідко зустрічалася власна оцінка історичних явищ. Відповіді не відзначалися логічним викладом важливих історичних подій, що вивчалися протягом двох курсів.

Сьоме і восьме питання були розраховані на виявлення сформованості етичної компетентності («Як вплинула українізація на ментальність українського народу. Мотивуйте відповідь» та «Як вплинуло створення Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини на формування суспільних норм поведінки у світі. Відповідь аргументуйте»). Більшість студентів у своїх відповідях відмітили негативний вплив одного і другого процесів на моральне налаштування та свідомість людей в Україні та світі, проте чітко визначених аргументів студенти не навели. Таким чином, початковий рівень виявили у 26% студентів, середній – 30%, достатній – 27%, початковий – 17%.

Дев'яте питання «Який вплив здійснила Велика Жовтнева Соціалістична Революція на політичний та соціальний розвиток України», спрямоване на виявлення рівня сформованості соціальної компетентності не викликало труднощів з відповідями у більшості студентів. Зокрема, у 26% майбутніх правознавців було зафіксовано середній рівень, у 30% – достатній рівень компетентності –це доволі непоганий показник, проте, початковий рівень перевищує високий на 8% (початковий 26%, а високий 18%). Для переважаючих середнього та достатнього рівня були притаманні правильні відповіді, але вони мали певні неточності, або розкривалися частково.

Десяте питання «Як сучасні історики оцінюють «Доктрину фашизму» Беніто Муссоліні? Чому?» спрямоване на визначення рівня інформаційної компетентності. Загалом студенти успішно впоралися з цими питаннями. Проте, з відповідей було видно, що опитаним студентам були не знайомі судження істориків, які б залишали шанс на виправдання фашизму. Початковий рівень цієї компетентності зафіксовано у 23% опитаних,

середній рівень – у 34%, достатній рівень – у 28% і лише у 15% – високий рівень. Відповіді середнього рівня характеризувалися відсутністю пояснення свого вибору і неповним переліком «експлуаторських» класів в СРСР. У творах цими студентами найчастіше називалося кілька верств населення першої половини ХХ століття: селяни, робітники, буржуазія, інтелігенція.

Загальна картина результатів щодо виявлення рівня базових компетентностей серед студентів II курсу свідчить про домінуючий середній рівень і тенденцію до переважання низького рівня над високим (рис. 2.2.1.)

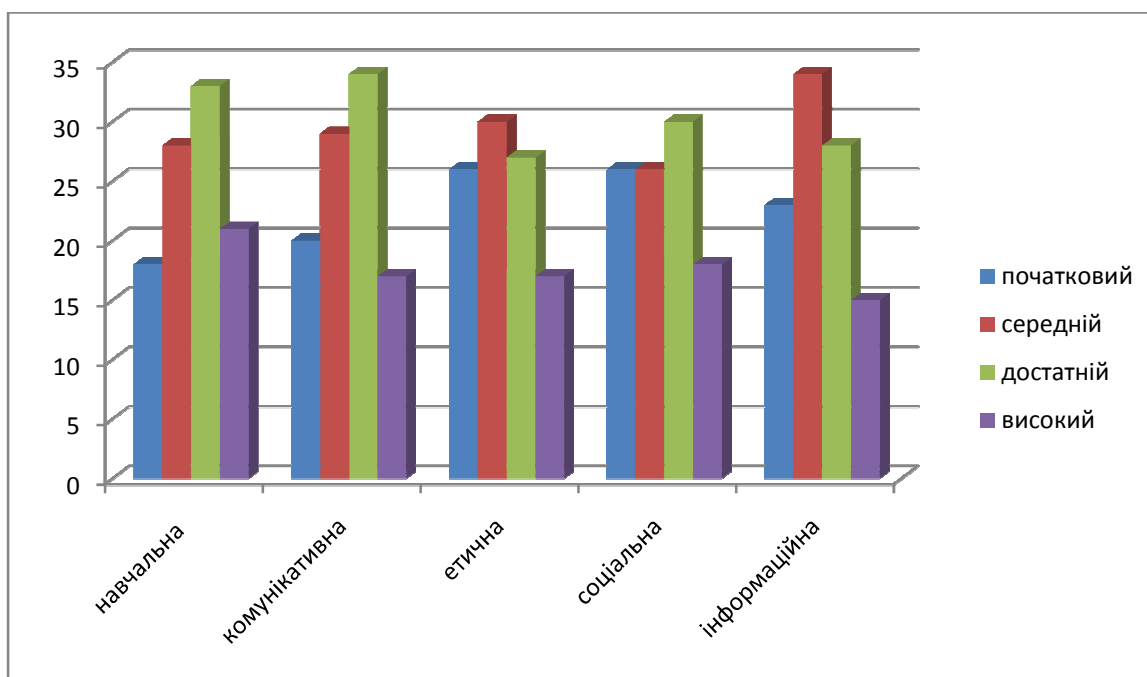

Рис. 2.2.1. Рівень базових історичних компетентностей у сучасних студентів-юристів

Окремо слід відмітити, що в групі ПР-22 було зафіксовано вищі показники щодо рівнів компетентностей, ніж в групі ПР-21. Як з'ясувалося, це була група, до складу якої входили студенти, що зараховані до навчання з високими рейтинговими балами ЗНО з «Історії України».

Узагальнюючи відповіді студентів, зазначимо, що найкращі показники за поданими вище критеріями є з навчальної компетентності – відповідно 21% високого рівня. Це цілком зрозуміло, оскільки ця компетентність є

найпростішою та має бути сформована ще в загальноосвітній школі. Якщо підсумувати високий і достатній рівні, то непоганий показник має соціальна компетентність – 56%. Це означає, що викладачами організовується робота щодо вироблення у студентів власної соціальної позиції, зважаючи на події сьогодення та аналізуючи конкретні історичні події, проводяться паралелі й аналіз. З найгіршими показниками високого рівня виявилася інформаційна компетентність – 15% низького рівня. Це означає, що викладачам слід більше уваги приділяти не конкретним історико-правовим явищам, а саме умінню шукати, аналізувати та систематизувати інформацію різних видів, умінням працювати з архівними джерелами, інформаційними базами даних тощо.

Отже, ми бачимо, що особливої уваги у процесі навчання студентів-юристів потребують аспекти не простого нагромадження знань і умінь, а аспект розуміння історико-правових подій, людських цінностей минулого та самоідентифікації на прикладах з минулого. Потребують розвитку уміння аналізу подій, явищ і процесів, побудови гіпотез, узагальнення, виявлення проблем.

2.3. Організаційно-педагогічні умови формування базових компетентностей майбутніх правознавців

З метою успішного формування базових компетентностей майбутніх правознавців у процесі вивчення історико-правових дисциплін необхідно виявити організаційно-педагогічні умови, що будуть ефективно сприяти цьому процесу. Для їх подальшого обґрунтування уточнимо, що ми розуміємо під цим поняття. У науковій літературі зустрічаються різні точки зору на цю проблему.

Зокрема, під організаційно-педагогічною умовою Н. Боритко розуміє зовнішню обставину, що робить істотний вплив на протікання педагогічного процесу, в тій чи іншій мірі свідомо сконструйованого педагогом, який передбачає досягнення певного результату [25]. В. Андрєєв вважає, що

організаційно-педагогічні умови – це результат «цілеспрямованого відбору, конструювання застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення ... цілей» [3]. Н. Посталюк зазначає, що організаційно-педагогічні умови – це педагогічні обставини, які сприяють (або протидіють) прояву педагогічних закономірностей, зумовлених дією певних факторів[190].

Таким чином, визначення поняття «організаційно-педагогічні умови» можна уточнити як комплекс заходів, що направлені на досягнення поставлених цілей, взаємодіючих між собою і взаємодоповнюючих один одного, що перешкоджає проникненню в їх склад випадкових, які не сприяють забезпеченню бажаної ефективності.

У сучасній теорії і практиці педагогічної науки існують численні класифікації організаційно-педагогічних умов. Деякі науковці виділяють об'єктивні та суб'єктивні умови (В. Смирнов, К. Касярум, Н. Дяченко). К. Касярум пропонує класифікувати організаційно-педагогічні умови на п'ять підгруп, а саме: психологічні, дидактичні, методичні, комунікативні, організаційні [112, с. 99].

Організаційно-педагогічні умови у працях В. Белікова, Є. Козирєвої, С. Павлова, А. Сверчкова розглядаються як:

- сукупність будь-яких можливостей, що забезпечує успішне вирішення освітніх завдань;
- сукупність можливостей змісту, форм, методів цілісного педагогічного процесу, спрямованих на досягнення цілей педагогічної діяльності;
- сукупність об'єктивних можливостей навчання і виховання населення;
- принципові підстави для єдності процесу діяльності з процесом формування професійно педагогічної культури особистості [208, с. 280.].

Дослідники Н. Журавська, А. Круглий, А. Лисенко, А. Малихін виділяють психолого-педагогічні умови, які розглядаються вченими як такі, що повинні забезпечити певні педагогічні заходи впливу на розвиток

особистості суб'єктів або об'єктів педагогічного процесу (педагогів або вихованців), які, у свою чергу, сприяють підвищенню ефективності навчального процесу.

Психолого-педагогічні умови мають такі характерні ознаки:

- сукупність можливостей освітнього та матеріально-просторового середовища, використання яких сприяє підвищенню ефективності цілісного педагогічного процесу;

- сукупність заходів, спрямованих на розвиток особистості кожного студента, що забезпечує успішне вирішення завдань цілісного педагогічного процесу [88, с. 12].

Організаційно-педагогічні умови досліджує М. Рутковська. Вона визначає їх як такі обставини, передумови, в яких, по-перше, враховані умови навчання, по-друге, передбачені способи перетворення цих умов в напрямі цілей навчання, по-третє, певним чином відібрані, збудовані і використані елементи змісту, методи (прийоми) і організаційні форми навчання з урахуванням принципів оптимізації. Тобто, дидактичні умови виступають як результат цілеспрямованого відбору, конструювання застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення дидактичних цілей. Основною функцією дидактичних умов є вибір і реалізація можливостей змісту, форм, методів, засобів педагогічної взаємодії в процесі навчання, які забезпечують ефективне вирішення освітніх завдань [202, с. 14].

Отже, до організаційно-педагогічних умов формування базових компетентностей майбутніх правознавців можна віднести такі, які свідомо створюються в освітньому процесі й повинні забезпечувати найбільш ефективний перебіг цього процесу. Вирішення проблеми формування базових компетентностей майбутніх правознавців можливо при врахуванні аспектів: організаційного – організація освітнього процесу в межах вивчення навчальних дисциплін; особистісного – взаємодія суб'єктів освітнього

процесу;компетентнісного –спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, якими є базові компетентності.

З урахуванням вищезазначеного визначимо організаційно-педагогічні умови формування базових компетентностей майбутніх правознавців як сукупність зовнішніх обставин освітнього процесу й внутрішніх особливостей особистості студента, від яких залежить формування професійних якостей і умінь та реалізуються всі компоненти формування конкурентноздатного фахівця в галузі права. При визначенні комплексу організаційно-педагогічних умов формування базових компетентностей майбутніх правознавців враховувалися взаємозв'язки між поняттями «конкурентноздатність студента-правознавця» і «професійна підготовка». На думку А. Найна і Ф. Ключова, «...освітня діяльність....повинна забезпечуватися цілим комплексом організаційно-педагогічних умов, які є структурними компонентами цілісної педагогічної системи, взаємозалежними між собою»[158, с. 103].

Дослідники пропонують як умови, що забезпечують ефективність процесу досягнення освітніх цілей, розглядати «концепцію планованого результату освіти, яка втілена в освітніх стандартах і є конкретизованим описом глобальної мети освіти, що відбиває ціннісні орієнтації студентів, поєднані з ціннісними орієнтирами суспільства, вимогами до випускника й педагогів, готових і здатних її реалізувати; структуру й зміст професійної освіти, що є основою освітнього процесу, поза якою досягнення цілей освіти прийме хаотичний, стихійний характер, а сам освітній процес стане багато в чому не діагностованим: технології педагогічного процесу, які будуть сприяти приведенню в дію механізмів, що забезпечують реалізацію концепції планованого результату освіти, додадуть структурі освітнього процесу функціонального характеру, забезпечать формування необхідних знань, умінь і навичок, відбитих у змісті освіти». Визначений комплекс організаційно-педагогічних умов належить до розробки стратегії розвитку вищої професійної освіти в цілому, але, з іншого боку є досить

універсальним і може бути застосований до розробки стратегії формування базових компетентностей майбутніх правознавців. Виходячи з вищесказаного, припустимо, що формуванню базових компетентностей майбутніх правознавців у процесі вивчення історико-правових дисциплін сприятимуть: забезпечення професійної мотивації майбутніх правознавців; використання розвивального навчального середовища у ВНЗ; використання методів та засобів навчання для формування базових компетентностей майбутніх правознавців.

Для реалізації першої організаційно-педагогічної умови (*забезпечення професійної мотивації майбутніх правознавців*) виходили зі значення мотивації в підготовці фахівців. Характеризуючи механізм формування професійної мотивації саме до правничої діяльності, слід зазначити, що процес виникнення і становлення професійних мотивів у цьому разі передбачає засвоєння соціального досвіду, осмислення власного індивідуального досвіду та сприятливе ставлення соціального оточення до даного виду діяльності. Зміцненню професійної мотивації та її розвитку і підвищенню усталеності сприяють багато чинників, серед яких важливе значення мають цілеспрямоване виховання і професійне навчання особистості.

Отже, вибір професії правознавця являє собою складне соціальне явище, детерміноване певними чинниками. З одного боку, на нього впливають престиж і привабливість професії. Під престижем професії розуміють оцінювання суспільством соціальної позиції її представника, а під привабливістю – оцінювання працівником змісту професії для себе. Тому професія може бути привабливою, але непрестижною, і навпаки. Оцінювання престижу професії значною мірою визначається соціально ухваленими цінностями, а оцінювання привабливості – потребами та інтересами людей. З другого боку, вибір юридичної професії може бути зумовлений досить прагматичними мотивами: доступністю професії, гідною заробітною платою, умовами праці, бажанням родичів. Крім того, мотиви можуть відбивати

спонукання соціального характеру. Працюючи за даною спеціальністю, людина вважає, що саме в такий спосіб здатна принести найбільшу користь суспільству. І такі громадські мотиви можуть зумовлювати не тільки вибір професії, а й характер вимогливості до себе в процесі майбутньої професійної діяльності. Таким чином, у виборі професійної юридичної діяльності відбивається комплекс мотивів, до яких належать можлива перспектива (благополуччя своє та близьких), соціальне визнання, пов'язане з діяльністю (професія, що викликає до себе повагу), а також громадські мотиви.

У своєму дослідженні ми орієнтувалися на професійну мотивацію, оскільки вона є складовою нашого дослідження. У процесі професійного навчання в суб'єктів юридичної праці формується відповідна професійна мотивація, що включає складний комплекс потреб, інтересів, ідеалів і переконань. Щодо структури мотивації майбутнього правознавця ми погоджуємося з Г. Михайловою та О. Фроленковою і виділяємо такі мотиви:

- соціальні (відповідальність, розуміння значущості навчання для всього суспільства);
- пізнавальні (прагнення більше знати, стати ерудованим);
- естетичні мотиви (від навчання отримуєш задоволення, розкриваєш свої приховані здібності і таланти);
- комунікативні (можливість розширювати своє коло спілкування завдяки підвищенню свого інтелектуального рівня і новим знайомствам);
- статусно-позиційні (прагнення через вчення або громадську діяльність утвердитися в суспільстві, у своєму ВНЗ чи групі.);
- традиційно-історичні (встановлені стереотипи, які виникли в суспільстві і зміцнилися з часом)[227, с. 98].

Реалізація другої організаційно-педагогічної умови (*використання розвивального навчального середовища у ВНЗ*) має не меті дати можливість студентам самотійно або з допомогою викладача осмислювати матеріал, творчо використовувати його в нестандартних умовах, свідомо

запам'ятовувати для подальшого навчання. Освіта, орієнтована на розвиток особливостей, здібностей, індивідуальності, особистості того, хто навчається, здійснюється лише в ході рівноправного партнерства спільної розвиваючої діяльності студентів і викладачів. В основі стратегії співпраці лежать ідеї стимулювання і спрямування пізнавальних і життєвих інтересів, вивчення ціннісних і мотиваційних орієнтувань майбутніх правознавців.

Метою створення розвивального середовища є процес допомоги студенту в становленні його культурної ідентифікації, життєвому самовизначенні, розвитку моральних та суспільних норм, що сприяє формуванню етичної та соціальної компетентностей майбутнього правознавця. Розвивальне середовище поєднує виховання та освіту в єдиний процес допомоги, підтримки, соціально-психологічного захисту, розвитку студента, підготовки його до життєтворчості тощо. Навчальний процес має бути насичений не знаннями, а розумінням.

Основними завданнями створення розвивального середовища в сучасній вищій школі є забезпечення умов для:

- розвитку історико-правового, творчого та критичного мислення студентів, умінь здійснювати історико-правовий аналіз, правову та історичну критику джерел, реконструкцію історичних подій, явищ, процесів, історико-правове прогнозування, інтерпретацію різних фактів і умінь добирати інформацію та орієнтуватися в ній;
- розвитку інтересу студентів до обраної професії, формування в них власних освітніх запитів щодо навчання та вміння їх задовольнити;
- розвитку загальної культури студентів, залучення їх до духовних і культурних надбань українського та інших народів.

З поставлених завдань можна виокремити основні функції розвивального середовища у процесі формування базових компетентностей майбутніх правознавців під час вивчення історико-правових дисциплін:

- інформаційно-пізнавальна функція забезпечує розвиток пізнавальних процесів студентів за допомогою отриманої на занятті навчальної інформації;

- довідкова функція забезпечує орієнтацію студентів у першоджерелах з історії та права;
- мислетворча функція забезпечує розвиток в студентів критичного, логічного, творчого мислення;
- навчально-практична функція забезпечує зв'язок теорії з практикою і правильне співвідношення між теоретичним і практичним матеріалом;
- комунікативна функція спрямована на розвиток мовлення, забезпечує не лише монологічну передачу інформації, а й діалогів, полілогів, оскільки кожен юрист повинен вміти правильно будувати виступ чи доповідь та переконливо доносити їх до слухачів;
- дослідницька функція дає можливість для розвитку інтересу, пізнавальних можливостей, умінь задовольнити власні запити під час вивчення історико-правових дисциплін;
- культурологічна функція забезпечує розвиток загальної культури студентів;
- асоціативна функція дає змогу студентам проводити паралелі у вивченні тем, співставляти події, явища, факти, порівнювати та аналізувати джерела права;
- стимулююча функція створює умови для мотивації навчання;
- самоосвітня забезпечує оптимальні умови для самостійної роботи студентів;
- систематизувальна функція дозволяє відображувати змістовно повну систему знань студентів, забезпечує в них розвиток умінь узагальнювати та систематизувати;
- функція самоконтролю дає можливість студентам перевірити рівень своїх знань та вміння їх використовувати;
- виховна функція спрямована на розвиток свідомої, вихованої, інтелігентної особистості;

- функція індивідуалізації навчання формує індивідуальність студентів, спрямовує на індивідуальні пізнавальні траєкторії з урахуванням особливостей стилю їхнього мислення;

- функція диференціації навчання забезпечує диференційований підхід до навчання студентів.

Формування базових компетентностей майбутніх правознавців під час вивчення історико-правових дисциплін повинно супроводжуватися розвитком у майбутніх правознавців усіх пізнавальних можливостей: сприймання, логічного, критичного та творчого мислення, мовлення, пам'яті, уяви тощо. Вважаємо за необхідне проаналізувати динаміку їх розвитку на прикладі вивчення дисципліни «Основи римського приватного права».

Сприймання – це психічний процес відображення людиною предметів і явищ у сукупності всіх їхніх якостей і властивостей за їх безпосереднього їх впливу на органи чуття. У процесі сприймання виникають образи об'єктів, що сприймаються, уявлення. Розвиток сприймання сприяє ефективному формуванню навчальної та інформаційної компетентностей. [218, с. 8]. *Наприклад, під час вивчення теми «Джерела римського приватного права» пропонуємо використати ілюстрацію із зображенням центральної частини Риму та запропонувати таке завдання: «Уявіть, що Ви опинилися у центрі Риму. З'ясуйте, у який період розвитку держави ви потрапили. Чому?». Студент аналізуючи зображення повинен збагнути, що він перебуває в Римі у 450-451 р.р. до н.е., коли був створений «Закон XII таблиць». Студент аналізує причини створення Закону, його основні положення та їх подальшу долю в історії Риму та світу.*

Увага – це особлива форма психічної діяльності, яка виявляється в спрямованості і зосередженості свідомості на вагомих для особистості предметах, явищах навколишньої дійсності або власних переживаннях [218, с. 9]. Увага сприяє формуванню навчальної, інформаційної та соціальної компетентностей. *Наприклад, під час вивчення теми «Шлюбно-сімейні відносини» вважаємо доречним запропонувати студентам укласти*

порівняльну таблицю становища жінки у шлюбі сім'ї та ситтєви. Судент повинен уважно опрацювати необхідну літературу та джерела, щоб виконати завдання.

Пам'ять – це психологічний процес, який полягає у вивченні, закріпленні та наступному відтворенні інформації з можливим повторним її застосуванням [218, с. 9]. Розвиток пам'яті реалізовує формування всіх базових компетентностей. Так, в ході вивчення теми *«Правове становище особи в стародавньому Римі»* пропонуємо: - задати студентам скласти чи розв'язати кросворд, ребус; - визначити статус та описати осіб, зображених на ілюстрації (раб – колон – римський громадянин; звичайна римська жінка – весталка – конкубіна); - уявити себе імператором та спробувати сформулювати власні положення закону, в якому визначити правове становище рабів; - опрацювати історичне джерело (Закон XII таблиць, Кодекс Юстиніана, Інституції Гая) та з'ясувати особливості правового становища римських громадян, зробити порівняльний аналіз. Такі завдання добре тренують пам'ять та стимулюють активізацію студентів до навчання.

Мислення – це процес опосередкованого й узагальненого пізнання предметів і явищ об'єктивної дійсності в їх істотних властивостях, зв'язках і відносинах [227, с. 117]. Для досконалого розвитку мислення його потрібно постійно тренувати. Студент повинен не тільки під час занять виконувати різні вправи, а й займатися самостійною пошуково-дослідницькою роботою, обдумувати прочитане, узагальнювати та представляти увазі колегам. Так, опрацювавши додаткову літературу, пропонуємо виконати таку задачу: *Клавдій подарував коня своєму сину Антонію. Через деякий час кінь втік. Згодом Клавдій побачив свого коня у Флавія та звернувся із захистом свого права власності проти незаконного володільця. Що потрібно буде довести у суді?* Студентам необхідно добре володіти навчальним матеріалом, щоб, подумавши, знайти правильне вирішення задачі. Розвиток мислення

стимулює формування у правників навчальної, інформаційної, соціальної компетентностей.

Мовлення – уміння спілкуватися за допомогою мови, спосіб вираження власної думки [227, с. 119]. Кожен майбутній правознавець повинен бути наділений ораторськими здібностями. А де ще можна було в стародавньому світі почути прекрасну промову, як не в Римі? Кожна посадова особа володіла красномовством досконало, що є прикладом для сучасного студентства. Мовлення у студентів слід розвивати на кожному занятті, адже вміти правильно формулювати та висловлювати думки – запорука професійного успіху майбутнього правознавця. *Пропонуємо для прикладу запропонувати студентам відчувати себе у ролі претора та оголосити вирок, можна уявити себе магістратом та проголосити промову, можна організувати невеличке судове засідання та провести рольову гру-дискусію з групою людей тощо.* Розвиток мовлення – запорука сформованості комунікативної компетентності.

Отже, для майбутнього правознавця пізнавальні можливості відіграють важливу роль у формуванні базових компетентностей під час вивчення історико-правових дисциплін. Кожен фахівець-правник працюючи з людьми (свідки, потерпілі, злочинці, колеги) повинен вміло розпізнавати їх психічно-та психологічно-емоційний стан з метою розв’язання поставленої задачі. До професійних обов’язків правознавця повинні входити уміння постійно стежити за поведінкою інших людей, їх зовнішністю, жестами, мімікою, обстановкою. Саме тому майбутніми професійними якостями студента повинні бути процес цілеспрямованого сприйняття людей, подій, явищ, предметів, в основі чого повинні лежати вироблені в процесі навчання відчуття та сприймання.

Майбутній правознавець повинен постійно прагнути проникнути в саму суть вивченого, побаченого, почутого, підмітити там усі суттєві ознаки, чому сприятиме тільки цілеспрямованість, впевнена концентрація пізнавальних можливостей і сформованість професійних якостей. Таким

чином, відчуття, сприйняття, мислення, пам'ять, увага є тією основою, на якій будуються всі практичні дії працівників галузі юриспруденції. Таким чином, розвивальне середовище – оптимальне середовище для навчання та гармонійного розвитку особистості майбутніх правознавців, формування у них базових компетентностей.

Третя організаційно-педагогічна умова стосується використання методів та засобів навчання для формування базових компетентностей майбутніх правознавців.

Оскільки базові компетентності майбутніх правознавців повинні формуватися на кожному занятті, то кожне з таких занять повинне бути спрямоване на реалізацію методів та засобів навчання через систему спеціально-розроблених завдань, що являє собою комплекс взаємозалежних і взаємообумовлених дидактичних умов та специфіки психічних процесів у студентів на різних етапах. На кожному занятті така система завдань повинна бути розроблена відповідно до його структурних елементів. Ця педагогічна умова реалізована через укладений практикум з курсу «Історія держави і права України», що використовуються у навчальному процесі та програму архівної практики. У посібнику до кожного заняття запропоновано систему завдань різнорівневого характеру.

Розробляючи таку систему відповідно до запропонованих та описаних методів і засобів навчання ми орієнтувалися на формування:

- навчальної компетентності – вивчення основних дат і термінів (хронологічні задачі, хронологічні таблиці, схеми, кросворд);
- інформаційної компетентності – огляд, засвоєння та аналіз правових явищ та історичних подій, фактів (історичні загадки, ситуативні задачі, робота з історичними та правовими джерелами, робота з картою, робота з порівняльними таблицями, рольові ігри);
- соціальної компетентності – (узагальнюючі та систематичні таблиці, уявні ігри, асоціативні ігри);

- комунікативної компетентності—складання та характеристика історичного портрету, вікторини, ігри, бесіди, дискусії;

- етичної компетентності – завдання творчо-пошукового характеру.

Таким чином, організаційно-педагогічні умови ефективно підвищують формування базових компетентностей майбутніх правознавців під час вивчення історико-правових дисциплін.

2.4. Структурно-функціональна модель формування базових компетентностей у процесі вивчення історико-правових дисциплін

З метою дослідження усіх складових формування базових компетентностей майбутніх правознавців під час вивчення історико-правових дисциплін розробили структурно-функціональну модель (рис. 2.4.1.). У процесі її створення використано метод моделювання. Питання моделювання та особливостей його застосування як способу пізнання, як методу педагогічного дослідження, як засобу навчання висвітлені в дослідженнях С. Архангельського, В. Михєєва, К. Морозова, І. Новіка, А. Уємова, В. Штоффа, Ю. Кушнер, І. Непрокіної та ін.

Моделювання застосовується у будь-якій сфері діяльності. Воно є універсальною формою пізнання, найбільш поширеним методом дослідження об'єктів різного значення, саме тому він використовується сучасними вченими в процесі проведення наукових досліджень. У сучасній педагогіці термін «модель» визначається як система, як мистецьки створений зразок, а також як аналог природного чи соціального явища.

Під структурно-функціональною моделлю в педагогічній науці розуміється створювана на основі певної системи поглядів та ідей загальна картина явища, яка за допомогою творчої інтуїції і наполегливої праці допомагає зрозуміти й описати те, що вивчається. Структурно-функціональна модель – це система об'єктів або знаків, що відтворює деякі суттєві властивості системи-оригіналу, вона є узагальненим відображенням об'єкта,

результатом абстрактного практичного досвіду, а не безпосереднім результатом експерименту[163].

Структурно-функціональна модель— це допоміжний об’єкт, обраний чи перетворюваний людиною в пізнавальних цілях, що дає нову інформацію про основний об’єкт. [175, с. 12]. Вивчення моделі дозволяє отримати нове знання, нову цілісну інформацію про об’єкт.

Рис. 2.4.1. Структурно-функціональна модель формування базових компетентностей майбутніх правознавців у процесі вивчення історико-правових дисциплін.

Суттєвими ознаками моделі є: наочність, абстракція, елемент наукової фантазії та уяви, використання аналогії як логічного методу побудови. Іншими словами, модель являє собою гіпотезу, висловлену в наочній формі. Важливою властивістю моделі є наявність у ній творчої фантазії[138, с. 16]. Метод моделювання тепер успішно застосовують у педагогіці для вирішення важливих дидактичних завдань. Наприклад, пропонуємо розробити моделі: оптимізації структури навчального процесу, активізації пізнавальної самостійності студентів, особистісно-орієнтованого підходу до студентів у навчальному процесі.

У науковій літературі виділяють такі випадки застосування моделювання:

- моделювання, як практична науково-технічна операція, яка надає можливість на основі виявлення певної схожості між двома системами, з

яких одну розглядають як образ іншої, і проведення дослідження в одній системі отримати характеристики іншої системи;

- моделювання, як пізнавальний процес, в якому здійснюється переробка інформації щодо деяких властивостей об'єктів, у результаті чого у свідомості студентів з'являються образи відповідних об'єктів і уточнюються їх властивості [134, с. 132].

Метод моделювання дозволяє педагогу залучати студентів до вирішення складних проблем, розвиває творчі здібності, самостійність, вимагає інтегрованих знань з різних областей науки та розвиває ерудицію. У дослідженні застосовано елементи моделювання для дослідження навчального процесу, який пропонує А. Дахін:

- 1) вибір методологічних підстав для моделювання, якісний опис предмета дослідження;
- 2) постановка задач моделювання;
- 3) конструювання моделі з уточненням залежності між основними елементами досліджуваного об'єкта, визначенням параметрів об'єкта та критеріїв оцінки змін цих параметрів, вибір методик вимірювання;
- 4) дослідження валідності моделі у вирішенні поставлених завдань;
- 5) застосування моделі в педагогічному експерименті;
- 6) змістовна інтерпретація результатів моделювання [75, с. 43].

Основне завдання структурно-функціональної моделі формування базових компетентностей майбутніх правознавців полягало в розробці та конструюванні цілісного абстрактного образу навчального процесу. Модель схематично відображає експериментальну методику підготовки майбутніх правознавців.

Таким чином, авторська структурно-функціональна модель формування базових компетентностей майбутніх правознавців складається з трьох блоків – цільово-змістового, організаційно-методичного діагностично-результативного. Кожен з цих блоків у повній мірі дозволяє прослідкувати ефективність обраних організаційно-педагогічних умов.

Цільово-змістовий блок містить постанену мету, яка полягає у формуванні базових компетентностей майбутніх правознавців для становлення всебічнорозвиненого фахівця-правознавця, здатного вирішувати складні професійні завдання, враховуючи сучасні потреби та світовий історичний досвід. Тут виокремлено ті базові компетентності, якими повинен володіти майбутній правознавець у процесі вивчення історико-правових дисциплін (навчальну, соціальну, комунікативну, етичну та інформаційну).

З метою структурно-логічного балансу структурно-функціональної моделі під час її розробки використали діяльнісний, особистісно-орієнтований, герменевтичний та синергетичний підходи.

Передумовами *діялісного підходу* є сама сутність компетентностей, їх обумовленість практичним, суб'єктно мотивованим досвідом особистості в професійній сфері. Важливо враховувати, що за період професійної підготовки у ВНЗ студент переживає зміну трьох типів діяльності: навчальну діяльність академічного типу; квазіпрофесійну діяльність (ділові ігри тощо); навчально-професійну (НДРС, виробнича практика, архівна практика, переддипломне проектування). Тому необхідно організувати таке навчання, яке забезпечує перехід (трансформацію) одного типу діяльності (пізнавальної) в інший (професійний) з відповідною сукупністю мотивів, цілей і дій, а також засобів, предметів і результатів. Пізнання, як провідний сенс навчальної діяльності поступово повинно змінитися, мотивами реалізації знань і вмінь.

Діялісний та компетентнісний підходи як базові у стратегії технологічного забезпечення підготовки правознавців тісно пов'язані з особистісно-орієнтованим підходом в освіті. Згідно з дослідженнями В. Томілова, ми можемо назвати ряд напрямів наукових досліджень, в яких підкреслено суб'єктний фактор діяльності, що актуалізує наше ставлення до особистісно-орієнтованого підходу. Це:

- закономірності оптимізації формування психологічної системи діяльності, які відображають, що одна і та ж особистісна властивість в одній професійній системі виступає як важлива, в іншій – як шкідлива;

- проблеми професійної придатності людей;

- механізми поєднання вимог професії з особливостями людей, за якого вимоги діяльності, її характеристики та умови не окремо співвідносяться з тими чи іншими якостями особистості, а опосередковано, через особистість, додає їм цілісність;

- механізми опосередкування відносин між людьми в системі «особистість, діяльність, колектив [220, с.38].

Суб'єктний фактор діяльності, зважаючи на ці посилання, робить актуальним застосування особистісно-орієнтованого підходу і зобов'язує організаторів професійної підготовки майбутніх правознавців орієнтуватися на такі форми та методи навчання, які забезпечують студенту особистісний досвід у репродуктивній, пошуковій, і творчій діяльності [165, с. 143]. За період навчання студент повинен пережити своє професійне «я» з позиції виконавця, з позиції творця. Саме «соціальна проба» формує в молодій людині раціонального індивіда, що прагне максималізувати свою вигоду в умовах повноти інформації та свободи вибору. Потрібно пам'ятати і те, що на вік 16-25 років припадає так звана стадія «дослідження», під час якої відбувається реальне програвання молодою людиною різних професійних ролей [78, с. 25].

Подібного роду методи та засоби необхідні у всіх галузях професійної освіти, а специфіка їх реалізації залежить від навколишніх умов використання різних форм і методів навчання. Детальніше ці форми та методи описано у попередніх параграфах. Зараз важливо підкреслити, що наявність в структурно-функціональній моделі формування базових компетентностей майбутніх правознавців означає спрямованість відповідного процесу на мобілізацію мотиваційно-цільових ресурсів особистості студентів у професійно-орієнтованій діяльності.

Наступним підходом, основні положення якого закладено в моделі, є *герменевтичний*. Він надає специфічного характеру досліджуваному процесу. Герменевтичний підхід підкреслює значимість усіх методів навчання майбутніх правознавців, що спрямовані на формування комунікативної компетентності, оскільки він ґрунтується на сукупності принципів і методів тлумачення й інтерпретації історичних та юридичних текстів, які можуть мати форму текстових архівних джерел, нормативно-правових та інших правових документів, а також наукових монографій, інших письмових праць вчених. Цей підхід, як домінуючий, властивий аналітичній юриспруденції. Об'єднувані навколо роботи майбутніх правознавців з тими чи іншими навчальними текстами, за допомогою даного підходу, методи навчання розвивають критичне правове мислення, удосконалюють методологічний апарат правозастосування і вчать сприймати соціальну реальність як «світ-політекст».

Роль *синергетичного підходу* у формуванні базових компетентностей майбутніх правознавців полягає в тому, щоб посилити самоорганізацію студентів, критерії побудови саморозвивального середовища, встановити умови стійкого розвитку у мінливому світі. Будучи вченням про саморозвиток складних систем, синергетика здатна пояснити успіх або невдачу професійного розвитку студента впливом на нього ситуативних чинників навчання. Синергетичний підхід збагачує компетентнісний ідеями контекстного навчання, по-новому розглядаючи ідею ситуативної домінанти. Оскільки індивідуальна своєрідність людини створюється, багато в чому, за рахунок суспільного середовища і утворює особливу (надсоціальну) групу властивостей, то в проектуванні результатів формування базових компетентностей у майбутніх правознавців не можна не враховувати синергетичного потенціалу їх особистості, тобто потенціалу саморозвитку. Цей момент побічно відображений у Європейській класифікації освіти, де «компетентності розглядаються як здатність використовувати і поєднувати знання, уміння і широкі компетенції залежно від мінливих потреб конкретної

ситуації або проблеми». Іншими словами, рівень компетентності визначається здатністю справлятися зі складними непередбачуваними ситуаціями і змінами.

Віднесеність використовуваних підходів до методологічного забезпечення процесу формування базових компетентностей майбутніх правознавців до змісту цих компетентностей представлено на рис 2.4.2.

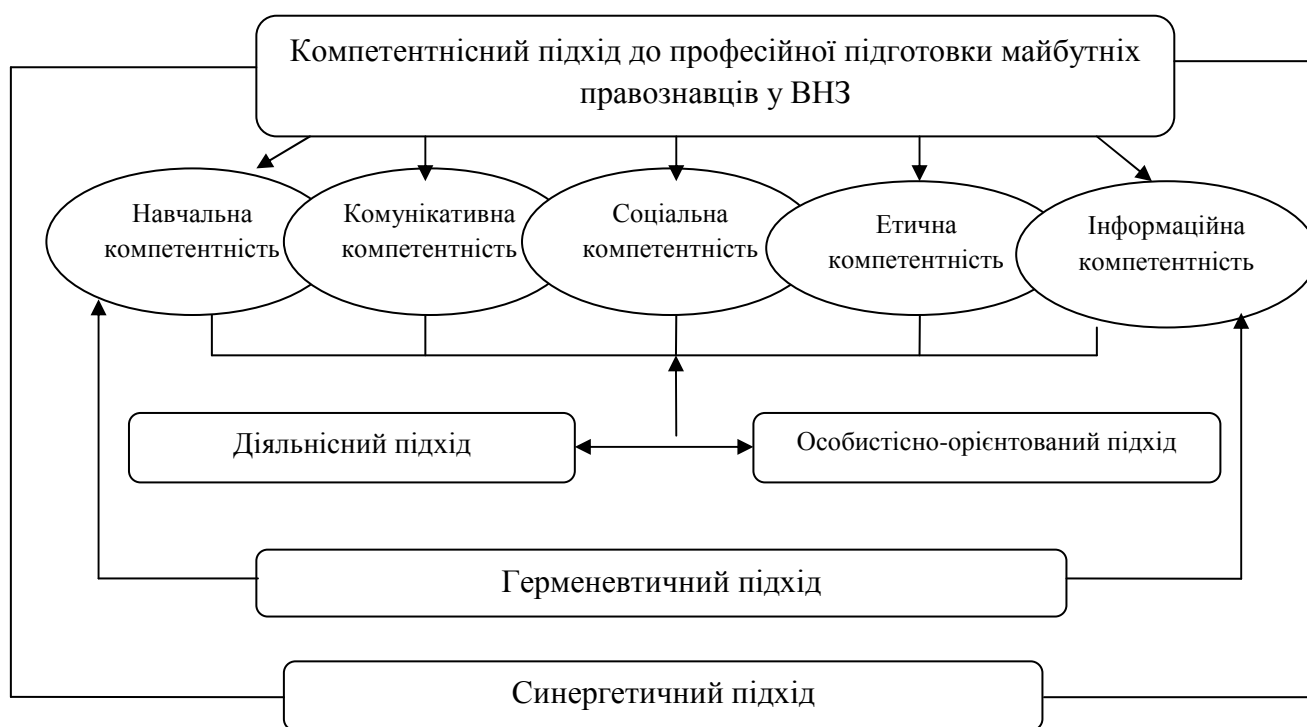

Рис. 2.4.2. Віднесеність використовуваних підходів до методологічного забезпечення процесу формування базових компетентностей майбутніх правознавців до змісту цих компетентностей

Зазначений на рис. 2.4.2. взаємозв'язок підходів буде врахований в графічному варіанті моделі і продовжений в таких її компонентах, як дидактичні принципи формування базових компетентностей майбутніх правознавців.

Увага до дидактичних принципів реалізації навчального процесу обумовлена в нашому дослідженні потребою органічного включення цілей і завдань дослідження в загальний хід професійної підготовки правознавців. Їх

наявність у структурі моделі означає, що експеримент щодо її реалізації повинен проходити відповідно до загальних закономірностей навчального процесу у ВНЗ. Ми враховували загальні та специфічні принципи, а саме: *загальні*: свідомості й активності, наочності, системності й послідовності, науковості, доступності, зв'язку теорії з практикою, *специфічні*: фундаментальності й практичної спрямованості змісту навчання, поєднання колективних та індивідуальних форм навчання, міждисциплінарні зв'язки; національної свідомості; інноваційності та ін.

Принцип свідомості й активності передбачає розвиток пізнавальних процесів студентів, перш за все уваги, мислення, пам'яті та уяви, що необхідно для формування базових компетентностей майбутніх правознавців. Активність студента повинна забезпечуватися вдалими педагогічним керівництвом викладача. Пропонуємо виділяти такі рівні особистісної активності (за А. Новіковим):

- ситуативна активність – виникає в процесі вирішення окремих завдань і зникає у зв'язку з їх вирішенням;
- надситуативна активність – це здатність особистості ставити мету та цілі, які на рівень вище розкривають поставлене завдання;
- творча активність – вміння самостійно постановити проблему і її вирішити.

Якщо перенести ці рівні активності на рівні діяльності, то ситуативна активність почне відповідати операційному рівню діяльності, надситуативна – тактичному, творча – стратегічному. У традиційній освітній парадигмі основні сили педагога спрямовуються на підтримання ситуативної активності студентів, а для цього використовуються не тільки репродуктивні, а й проблемно-пошукові та евристичні методи навчання.

Підводячи підсумок обґрунтуванню методологічних підходів і дидактичних принципів моделі формування базових компетентностей майбутніх правознавців, ми повинні підкреслити її спрямованість на

вирішення проблем інтеграції компетентнісного підходу в систему вищої юридичної освіти.

Для розробки такої моделі мотивом став аналіз впливу методів і засобів навчання на формування та розвиток базових компетентностей майбутніх правознавців у процесі вивчення історико-правових дисциплін в результаті чого відбувається становлення високопрофесійного юриста.

Щоб знання студентів бути усвідомленими і відображали об'єктивно існуючу дійсність, процес навчання має забезпечити опору їх на відчуття. Сприяє цьому *принцип наочності*, адже при організації навчального процесу з метою формування базових компетентностей застосовуються різні наочні засоби (схеми, таблиці, фотографії, нормативно-правові акти, закони, архівні документи тощо), оскільки відчуття людини, що одержані від зовнішнього світу, є першою сходинкою його пізнання.

Реалізація *принципу системності й послідовності* в процесі навчання багато в чому залежить від планування навчальної роботи (наприклад, практичні заняття необхідно проводити тільки після вивчення теоретичного матеріалу, коли цей матеріал засвоєний в комплексі; при вивченні нового матеріалу необхідно спиратися на раніше засвоєні знання і т.д.). З метою реалізації цього принципу викладачу необхідно дещо випереджати вивчення матеріалу, задаючи окремим студентам опрацювати його заздалегідь. Викладач сам повинен готуватися до проведення занять заздалегідь, обдумуючи та підбираючи завдання. Принцип систематичності і послідовності вимагає постійного повторення вивченого матеріалу. Однак повторення не повинно зводитися лише до відтворення пройденого. Необхідно, щоб при повторенні пройденого студенти розглядали його з нових позицій, пов'язували зі своїм уже набутим практичним досвідом, з особистими спостереженнями, зі знаннями з інших навчальних дисциплін тощо.

Принцип науковості вимагає, щоб пропонований навчальний матеріал відповідав сучасним досягненням науки. У процесі навчання необхідно

знайомити студентів з новітніми досягненнями у професійній галузі, з їх обговореннями, дискусіями. У доступній формі треба їх знайомити і з методами наукового дослідження, тобто залучати студентів до пошукової науково-дослідної роботи.

Суть *принципу доступності* полягає у вивченні матеріалу від простого до складного. Викладач повинен проводити заняття доступно, цікаво, легко, зрозуміло.

Принцип зв'язку теорії з практикою не вимагає особливих коментарів, оскільки вміле поєднання набутих теоретичних знань у практичній діяльності – відмінний результат освітньої діяльності. Уточнення потребує лише поняття практики, що розглядається в контексті професійної підготовки правознавців. Для нас важливо, що сутність практики має сьогодні досить глибокі соціокультурні домінанти. Це пов'язано з впливом постіндустріальної цивілізації на сенс праці. Розвинута індустрія підвела суспільство до нового етапу, так званої, «третьої хвилі», де головну цінність знаходить високоінтелектуальне соціальне мислення індивіда. Поняття праці все частіше ототожнюється з працею розумовою та духовною. Для майбутнього правознавця це має подвійний сенс, оскільки накладається на інтелектуально-етичну специфіку юридичної практики. Акцентуючи принцип зв'язку теорії з практикою в процесі формування базових компетентностей, маємо на увазі, що в цьому процесі професійно орієнтована діяльність, здійснювана в трудових операціях, охопить не тільки операційно-репродуктивну, а й когнітивну та морально-етичну сфери особистості студента.

Принцип уваги до індивідуальних особливостей і потреб студента має ще більше значення для формування базових компетентностей майбутніх правознавців. Включаючи зазначений принцип в модель, підкреслюємо важливість мотиваційної складової в структурі базових компетентностей майбутніх правознавців. У мотивах бачимо той елемент професійно спрямованої діяльності майбутнього юриста, який дозволяє йому сформулювати

власне середовище розвитку, використовуючи умови, створені середовищем навчання. Високі вимоги до етики, духовного розвитку, методологічної грамотності майбутнього правознавця зобов'язують його культивувати внутрішні механізми «професійної генези»[239, с. 59]. У цьому сенсі мотиви є тим енергетичним ресурсом, за допомогою якого особистість майбутнього правознавця виробляє необхідну йому комбінацію відносин до сутності професійної праці, його соціальним аспектам, його налаштування на власний життєвий шлях. У впливі на мотиви навчальної та квазіпрофесійної діяльності майбутніх правознавців бачимо основну задачу більшості форм і методів навчання, якими забезпечуємо процес формування їх базових компетентностей. Виходимо тут з загальнонаукового розуміння природи індивідуальності, яке свідчить про те, що «одиничне стає індивідуальним лише з отриманням синтезу властивостей як замкнутої саморегульованої системи». Для юридичної освіти такого рівня індивідуалізація, що розвивається в процесі професійної підготовки, надзвичайно актуальна і вимагає, на нашу думку, підвищеної уваги до становлення механізмів ціннісно-сміслового регулювання професійного розвитку майбутніх правознавців. Ми впевнені, що педагогічний ефект «виховання мотивів» найбільше сприяє ефективності проектного нами процесу.

Принцип фундаментальності й практичної спрямованості змісту навчання, використано під час вибору дисциплін історико-правового спрямування, з яких студенти вже мають фундаментальні знання, набуті в школі. Цей принцип має на меті забезпечити розвиток цих знань та формування базових компетентностей майбутніх правознавців під час лекційних та практичних занять за допомогою впровадження авторської методики.

Принцип поєднання колективних та індивідуальних форм навчання означає, що викладач повинен використовувати найрізноманітніші форми організації навчання: диспути, дискусії, укладання таблиць, круглі столи, розв'язування ситуативних задач та ін. Крім того, навчання може

здійснюватися в різноманітних видах діяльності: в екскурсійних поїздках, в походах до музеїв, архівів тощо.

Принцип міждисциплінарних зв'язків має на меті об'єднати споріднені блоки знань із різних навчальних дисциплін навколо однієї теми з метою інформаційного та емоційного збагачення, сприйняття, мислення, почуттів студентів. Це дає можливість пізнавати явище з різних боків, досягнути цілісності знань. У нашому дослідженні проведено аналіз інтеграції історії з правовими дисциплінами та їх роль у формуванні базових компетентностей майбутніх правознавців, адже вивчення історії – це своєрідний вступ до інших спеціальних юридичних дисциплін. Глибоке вивчення історії необхідне не тільки для підвищення якості підготовки студентів, а й для загальної юридичної культури, для фундаментального засвоєння сучасного права, оскільки саме тут студенти здобувають знання різних правових понять, категорій, юридичної термінології, досліджують еволюцію права і в ході історичного процесу.

Принцип національної свідомості має на меті формувати у майбутніх правознавців історичну свідомість, виховувати патріотизм, пошану й любов до історії свого народу, знання його історичної долі. Цей принцип покликаний сприяти становленню небайдужої особистості, здатної перейматися сучасними проблемами, досліджуючи історичні помилки, формувати відчуття співпричетності як важливої компоненти світоглядної мобільності. У майбутніх юристів розвиваються наукові уявлення та знання основних закономірностей виникнення, функціонування та становлення української державності, студенти вчать аналізувати політико-правові явища, виробляються уміння правильно давати їм історико-правову оцінку.

Принцип інноваційності тілений із метою формування базових компетентностей майбутніх правознавців за допомогою впровадження у навчальний процес системи завдань, що супроводжується використанням інноваційних методів та засобів навчання.

Організаційно-методичний блок структурно-функціональної моделі формування базових компетентностей майбутніх правознавців представлено формами навчання (лекція, практичне заняття, самостійна робота, архівна практика), методами навчання (словесні, практичні, наочні) та засобами навчання (складання та характеристика історичного портрету, круглий стіл, бесіда, дискусія, ситуативні задачі (завдання), гра-судовий процес над історичними особами, історичний гумор, історико-правові карти, архівні документи, таблиці, структурно-логічні схеми, фотографії, нормативно-правові, акти, інформаційно-комунікаційні засоби навчання, комп'ютерні програми «Фоторобот», «Ліга-Закон», «IPlex» та ін.), предметами історико-правового-спрямування («Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Основи римського приватного права»). Детальний аналіз цих складових здійснено у п. 2.1. дисертаційного дослідження.

Також, цей блок містить компоненти базових компетентностей майбутніх правознавців (мотиваційний, операційний та рефлексивний), які проаналізовано у п. 2.2. нашого дослідження.

Діагностично-результативний блок структурно-функціональної моделі формування базових компетентностей майбутніх правознавців складається з критеріїв (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, практичний особистісний), рівнів сформованості базових компетентностей майбутніх правознавців (початковий, середній, достатній, високий), які обґрунтовано у п. 2.3. дисертаційного дослідження.

Розроблена структурно-функціональна модель формування базових компетентностей майбутніх правознавців, на нашу думку, допоможе на високому рівні підгодовувати кваліфікованого спеціаліста в галузі права. Оскільки У подальшому дослідженні перевірено ефективність визначених організаційно-педагогічних умов за допомогою впровадження у навчальний процес складових структурно-функціональної моделі.

Висновки до другого розділу

Обґрунтовано та викладено загальну методику дослідження проблеми формування базових компетентностей майбутніх правознавців. Зокрема, нами запропоновано сукупність найефективніших методів, які реалізовуємо в процес навчання за допомогою різних засобів.

Словесні методи (пріоритету надаємо проблемним лекціям у спеціалізованих аудиторіях, у музеях, архівах, відкритих полігонах і ін. для набуття особистісного та професійного досвіду в реальних умовах; складання та характеристика історичного портрету за допомогою програми «Фоторобот» для удосконалення практичних компетентностей і розвитку професійних комунікативних компетентностей; круглий стіл як узагальнення вивченого матеріалу, до участі в якому долучаємо працівників музею, архіву та провідних фахівців галузі права з метою набуття практичного досвіду. Таким чином формуємо навчальну, інформаційну та інші компетентності).

Практичні методи (ситуативні задачі (завдання): фабула скоєння злочину, урегулювання шлюбно-сімейних відносин, спадкового права та ін. для набуття професійно-практичного досвіду в майбутній роботі та формування практично всіх базових компетентностей; аналітична та проектна робота з історичними та правовими джерелами; гра-судовий процес над історичними особами; історичний гумор для порівняння певних явищ, фактів, подій, для розуміння атмосфери певного історичного періоду і як приклад вміння коректно застосовувати гумор у роботі та набуття етичної компетентності.

Наочні методи (історико-правові карти для порівняння становища України в різні історичні періоди; архівні документи – кримінально (цивільно)-правові справи, протоколи огляду місця події, постанови суду та ін.; таблиці порівняння правового становища жінки в країнах стародавнього світу і сучасному суспільстві та ін.; структурно-логічні схеми організації влади в Київській Русі і Галицько-Волинського князівства, на основі чого

створюють навчальні проекти щодо організації влади в сучасній Україні; порівняльний історико-правовий аналіз сучасних і давніх фотографій із місця скоєння злочину; нормативно-правові акти з метою порівняння і запозичення позитивного досвіду для роботи в сучасних умовах і для формування соціальних і комунікативних компетентностей; інформаційно-комунікаційні засоби навчання – фрагменти історичних документальних фільмів і ін.; комп'ютерні програми «Фоторобот», «Ліга-Закон», «IPlex»).

Вважаємо, що рівень сформованості базових компетентностей майбутніх правознавців під час вивчення історико-правових дисциплін буде зростати, якщо в процесі їх викладання дотримуватися певних організаційно-педагогічних умов. На основі аналізу та узагальнення наукових досліджень щодо визначення організаційно-педагогічних умов (В. Андрєєв, В. Беліков, Н. Боритко, Н. Дяченко, К. Касярум, Є. Козирєва, С. Павлов, Н. Посталюк, А. Сверчков, В. Смирнов, Т. Шамова та ін.), а також із урахуванням специфіки дисертаційного дослідження та особливостей професійної підготовки майбутніх фахівців із права, обґрунтовано організаційно-педагогічні умови формування їх базових компетентностей: забезпечення професійної мотивації майбутніх правознавців; використання розвивального навчального середовища у ВНЗ; використання методів і засобів навчання для формування базових компетентностей майбутніх правознавців.

У процесі дослідження обґрунтовано мотиваційний, операційний і рефлексивний компоненти формування базових компетентностей майбутніх правознавців. На основі проведеного аналізу за допомогою методу анкетування проаналізовано критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, практичний, особистісний) та визначено рівні сформованості (початковий, середній, достатній, високий) розвитку базових компетентностей у процесі вивчення історико-правових дисциплін.

Моделювання процесу формування базових компетентностей майбутніх правознавців під час вивчення історико-правових дисциплін дає змогу дослідити навчально-виховний процес шляхом розроблення

відповідної структурно-функціональної моделі, надання їй системного характеру, конкретизації кожного етапу. Вона містить три взаємопов'язані блоки: цільово-змістовий (організаційно-педагогічні умови, мету, базові компетентності, дидактичні принципи, методологічні підходи); організаційно-методичний (організаційно-педагогічні умови, форми, методи та засоби навчання; предмети історико-правового спрямування, компоненти базових компетентностей майбутніх правознавців); діагностично-результативний (організаційно-педагогічні умови, критерії сформованості базових компетентностей майбутніх правознавців, рівні сформованості базових компетентностей майбутніх правознавців; результат).

Основні положення розділу висвітлено у публікаціях: 47; 48; 49; 50; 51; 52; 53; 54; 55; 56; 57; 58; 59; 60

РОЗДІЛ 3.

ЕСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПРАВОЗНАВЦІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІСТОРИКО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

3.1. Мета, завдання та планування експериментальної роботи

Під час експериментального дослідження окреслили такі завдання: за допомогою фактів підтвердити або відхилити ефективність організаційно-

педагогічних умов формування базових компетентностей майбутніх правознавців у процесі вивчення історико-правових дисциплін.

Загальну мету експериментальної роботи передбачалося реалізувати за допомогою виконання таких завдань:

1. Виявити реальний стан процесу формування базових компетентностей майбутніх правознавців у сучасних ВНЗ (констатувальний експеримент, спрямований на вивчення рівнів сформованості базових компетентностей).

2. Визначити організаційно-педагогічні умови та створити структурно-функціональну модель формування базових компетентностей майбутніх правознавців під час вивчення історико-правових дисциплін.

3. Дослідним шляхом з'ясувати ефективність організаційно-педагогічних умов формування базових компетентностей майбутніх правознавців у сучасних ВНЗ (формувальний експеримент, мета якого – довести доцільність запропонованих організаційно-педагогічних умов у формуванні базових компетентностей майбутніх правознавців під час вивчення історико-правових дисциплін).

На основі опрацьованих досліджень щодо ведення експерименту (Ю. Бабанський, А. Алексюк, В. Андрущенко, І. Харламов) ми під час проведення експерименту ми застосовували такі підходи:

- синергетичний (аналіз стану навчально-виховного процесу на юридичних факультетах у сучасному ВНЗ з точки зору протистояння технічної, природничо-наукової й гуманітарної складової, виявлення механізмів утворення цілісності через взаємовплив і єдність різноманітних складових елементів);

- діагностичний (аналіз проблемних ситуацій, у які потрапляють суб'єкти, й стану педагогічного процесу щодо проблеми, яку досліджуємо, виявлення й опис суперечностей, які потрібно вирішити за допомогою певних змін, нових методик, технологій, структур, нового функціонального механізму тощо);

- прогностичний (окреслення мети, її втілення, побудова моделі нової технології: методики, структури, системи заходів тощо, формулювання гіпотези, прогнозування очікуваних позитивних результатів, а також можливих негативних наслідків, продумування компенсаційних механізмів);

- організаційний (складання програми експерименту, забезпечення умов для її реалізації, підготовка матеріальної бази експерименту, розподілу правлінських функцій у дослідно-експериментальній роботі, організація спеціальної підготовки кадрів, що беруть участь у експериментальній роботі, створення методичного забезпечення їхньої діяльності, а також діяльності всіх учасників експерименту, пошук і відбір експертів);

- практичний (проведення вихідних діагностичних зрізів, що констатують стан явища, яке досліджують, реалізація нової технології: методики, системи мір тощо, відстеження специфіки процесу, який досліджують, вимір проміжних результатів, коректування випробовуваної освітньої технології, здійснення контрольних діагностичних зрізів);

- узагальнюючий (обробка здобутих емпіричних даних, співвідношення результатів експерименту з поставленими цілями й завданнями, аналіз усіх результатів, коригування гіпотези, моделі нової технології відповідно до результатів, оформлення й опису ходу й результатів експерименту);

- впроваджуючий (поширення чи впровадження нової освітньої технології або методики як керованого процесу в роботу педагогічних колективів сучасних ВНЗ, спрямованих на практичне втілення).

В якості основних умов організації експериментального дослідження були визначені:

- організація процесу підготовки майбутніх правознавців до впровадження організаційно-педагогічних умов формування базових компетентностей під час вивчення історико-правових дисциплін;

- відбір змісту підготовки майбутніх правознавців відповідно до організаційно-педагогічних умов формування базових компетентностей під час вивчення історико-правових дисциплін;

- використання розробленого авторського навчально-методичного посібника «Історія держави і права України: практикум» та програми і методичних розробок дисципліни «Основи римського приватного права».

Під час організації експерименту було важливо простежити змін у рівня готовності майбутніх правознавців до впровадження організаційно-педагогічних умов формування у них базових компетентностей під час вивчення історико-правових дисциплін, для чого необхідно було виявити:

- стан та перспективи впровадження організаційно-педагогічних умов формування базових компетентностей майбутніх правознавців під час вивчення історико-правових дисциплін у сучасних ВНЗ;

- розумові здібності та індивідуальні особливості студентів;

- вплив освітнього середовища на формування готовності студентів до впровадження організаційно-педагогічних умов формування їх базових компетентностей під час вивчення історико-правових дисциплін.

Експеримент проводився у три етапи:

I етап (констатувальний) (2010-2011 рр.) – проаналізовано науково-психологічну, науково-педагогічну та методичну літературу; вивчено педагогічний досвід формування базових компетентностей майбутніх правознавців, визначено та обґрунтовано об'єкт, предмет, завдання та головні ідеї дослідження. Проаналізовано проект стандарту освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 – право (напряму підготовки 6.030401 – Правознавство), навчальні плани даної спеціальності (напряму підготовки) та робочі програми історико-правових дисциплін («Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Основи римського приватного права»), проаналізовано програму архівної практики. Визначено експериментальну базу, обґрунтовано склад учасників експерименту, методику констатувального експерименту. Проведено діагностувальний експеримент.

II етап (формувальний)(2012-2014 рр.)— передбачав визначення ефективності вивчення історії у процесі підготовки майбутніх правознавців, шляхом вказаних вище досліджень охарактеризовано форми, методи та засоби, що ефективно сприяють формуванню базових компетентностей майбутніх правознавців під час вивчення історико-правових дисциплін. За результатами роботи було відібрано та проаналізовано організаційно-педагогічні умови формування базових компетентностей майбутніх правознавців. Обґрунтовано компоненти, критерії та рівні формування базових компетентностей майбутніх правознавців. Створено структурно-функціональну модель формування базових компетентностей майбутніх правознавців під час вивчення історико-правових дисциплін. Здійснено планування та проведено формувальний експеримент.

Метою формувального етапу експерименту була апробація ефективності процесу формування базових компетентностей майбутніх правознавців згідно з запропонованою і розробленою структурно-функціональною моделлю з використанням обраних організаційно-педагогічних умов.

Завдання цього етапу полягало у проведенні експериментальної перевірки достовірності наших передбачень, ефективності запропонованої і побудованої структурно-функціональної моделі та організаційно-педагогічних умов формування базових компетентностей майбутніх правознавців під час вивчення історико-правових дисциплін.

Завданнями формувального етапу експериментальної перевірки є:

- 1) провести перевірку висунутої робочої гіпотези з уточненням деяких її положень;
- 2) сформувати контрольні та експериментальні групи;
- 3) створити в експериментальній групі організаційно-педагогічні умови, які необхідні для ефективного формування базових компетентностей майбутніх правознавців під час вивчення історико-правових дисциплін і розробити завдання до кожного з компонентів з метою перевірки їх готовності;

4) дослідити ефективність реалізації та впливу організаційно-педагогічних умов на стан сформованості базових компетентностей майбутніх правознавців;

5) перевірити ефективність розробленої структурно-функціональної моделі формування базових компетентностей майбутніх правознавців під час вивчення історико-правових дисциплін;

6) удосконалити компоненти, критерії та показники рівнів сформованості базових компетентностей майбутніх правознавців;

7) опрацювати, інтерпретувати і проаналізувати отримані результати формувального експерименту за допомогою параметричних методів математичної статистики на основі порівняння нульової гіпотези з альтернативною.

Тривав формувальний експеримент протягом 2012-2014 рр. на базі Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне), Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки (Луцьк), Національного університету біоресурсів та природокористування (Київ), Національний університет «Острозька академія» (Острог). До експерименту було залучено 304 студентів та 28 викладачів.

Спираючись на традиційні підходи проведення математичної обробки даних ми приймаємо нульову гіпотезу, яка свідчатиме про відсутність змін (низької ефективності запропонованих нами підходів) та альтернативну гіпотезу, яка вказує на наявність змін (ефективності запропонованих нами підходів). Порогове значення більшості критеріїв, враховуючи ті, що використані нами, становить 0,05. У випадку, якщо критерій становить менше або рівний від вказаного приймаємо нульову гіпотезу, якщо ж перевищує приймаємо альтернативну.

Ефективна реалізація експериментальної перевірки організаційно-педагогічних умов формування базових компетентностей у майбутніх правознавців можлива за умов вибору ідентичних контрольних (КГ) та

експериментальних (ЕГ) груп. Річ у тім, що значна відмінність КГ та ЕГ не дозволить вважати результати експериментальної перевірки достовірними, тому нами було прийнято рішення про використання методів математичної статистики з метою перевірки подібності КГ та ЕГ.

Критерієм відбору КГ та ЕГ у дослідженні нами прийнято результати зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) з предмету «Історія України». Відбір результатів ЗНО проводився у інформаційно-аналітичній системі «Конкурс». Для цього нами були відібрані результати ЗНО з «Історії України» по кожній академічній групі. У кожній із вказаних груп нами обраховано середній бал за формулою 1.

$$a = \frac{a_1 + a_2 + \dots + a_n}{n} \quad (1)$$

де a – середній показник, $a_1 + a_2 + \dots + a_n$ – бали сертифікатів ЗНО,
 n – кількість сертифікатів ЗНО.

Співставляючи сумарні середні результати академічних груп можливим є визначення КГ та ЕГ, для цього середній бал відносно рівномірних масивів, які складаються із умовних половин академічних груп повинен відповідати такій математично-статистичній умові (формула 2):

$$a_{n_1} + a_{n_2} + a_n = a_{m_1} + a_{m_2} + a_m \quad (2)$$

де, $a_{n_1} + a_{n_2} + a_n$ – середній бал в академічних групах, які будуть виконувати роль КГ,

$a_{m_1} + a_{m_2} + a_m$ – середній бал в академічних групах, які будуть виконувати роль ЕГ.

Слід зазначити, що рекомендованою є умова коли $m = n$, тобто кількість академічних груп, які складають КГ та ЕГ повинна бути однаковою. Різниця кількості учасників у КГ та ЕГ не повинна перевищувати 5%. Відбір груп за вказаною методикою є не остаточним, оскільки обов'язковим є перевірка груп на нормальність розподілу їх значень. Одним із найбільш ефективних підходів є критерій Колмогорова-Смірнова (формула 3), за

допомогою якого ми і робили висновок про нормальність розподілу оцінок в КГ та ЕГ, а відповідно і про їх подібність.

$$\lambda = d_{\max} \times \sqrt{\frac{n1 \times n2}{n1 + n2}} \quad (3)$$

Зазначимо, що асимптотичне значення критерію Колмагорова-Смірнова повинно перевищувати 5% значення ($p > 0,05$). У випадку, якщо це значення буде меншим ніж 0,05, необхідним є відбір інших академічних круп для відбору КГ та ЕГ, при цьому обов'язковим є виконання умови, яка висвітлена у формулі 2.

Для порівняння груп, їх ідентичності (подібності) необхідно використовувати методи математичної статистики. У нашому випадку оптимальним є t -критерій Стюдента (4).

Коефіцієнт Стюдента розраховується за формулою:

$$t = \frac{|\bar{x}_1 - \bar{x}_2|}{\sqrt{\frac{\sigma_1^2}{N_1} + \frac{\sigma_2^2}{N_2}}} \quad (4)$$

де x – середнє арифметичне значення досліджуваного параметру, σ - стандартне відхилення, N - кількість членів вибірки.

Значення t -критерій Стюдента при виборі КГ та ЕГ повинне перевищувати значення 0,05, що буде свідчити про подібність груп і об'єктивність їх вибору для експериментальної перевірки. Саме такий підхід дозволить здійснити правильний підбір КГ та ЕГ і в подальшому достовірно перевірити організаційно-педагогічні умови формування базових компетентностей майбутніх правознавців у процесі вивчення історико-правових дисциплін.

Наступним етапом нашого експериментального дослідження була інтеграція розроблених нами педагогічних підходів у процес професійної підготовки майбутніх правознавців. В цей час здійснювалося спостереження

за діяльністю викладачів та студентів, а також проводилися корегування описаних нами у розділі 2 технологій.

На кожному етапі експерименту ми використовували методи та засоби навчання із врахуванням компонентів готовності визначених у п. 2. 2. й фіксували їхній вплив, аби отримати реальну картину процесу, який досліджували. Для кожного окремого етапу вибирали основні змінні серед тих, які, зважаючи на гіпотезу дослідження, мали б впливати на результативність.

З метою перевірки ефективності методики формування базових компетентностей у майбутніх правознавців нами були розроблені два бланки з тестами із дисциплін «Основи римського приватного права» та «Історія держави та права України».

Для визначення рівнів сформованості компонентів базових компетентностей у майбутніх правознавців ми розділили розроблені нами тести на три умовні модуля, які б окремо репрезентували мотиваційний, операційний та рефлексивний компоненти базових компетентностей майбутніх правознавців. Крім того відбір та формулювання питань здійснювалося у відповідності із особливостями діяльності майбутнього правознавця, що дозволяло врахувати критерії сформованості базових компетентностей: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, практичний та особистісний.

З окремо відібраних груп питань, які наведені у розроблених нами тестах (додаток Ж та З) нами визначалися окремо кожен компонент базових компетентностей майбутніх правознавців. Результати визначення рівня кожного окремого компонента заносилися у зведену таблицю, за якою в свою чергу проводилася перевірка отриманих даних на нормальний розподіл (критерій Колмогорова-Смірнова).

Отримані результати підлягали обов'язковому впорядкуванню у вигляді векторів оцінок контрольних X та експериментальних Y груп:

$$X = (x_1, x_2 \dots x_{N_{KG}}); \quad (5)$$

$$Y = (y_1, y_2 \dots y_{N_{EG}}); \quad (6)$$

де, N_{KG} – кількість студентів у контрольній групі, а N_{EG} – кількість студентів у експериментальній групі.

Такий критерій використаний для кращого структурування отриманих даних та визначення середнього арифметичного аби порівняти рівні сформованості окремих компонентів базових компетентностей майбутніх правознавців у КГ та ЕГ.

Оцінювання рівнів сформованості кожного окремого компонента здійснюватиметься за 100-бальною шкалою. Диференціювати отримані результати ми будемо за раніше розробленими підходами, поділивши їх на: початковий, середній, достатній та високий рівень.

Додатково перевірка здійснювалася аналізуючи результати досягнень студентів КГ та ЕГ з навчальних дисциплін «Основи римського приватного права» та «Історія держави та права України». Експериментальна перевірка проводилася на нормальність розподілу оцінок студентів у КГ та ЕГ й порівняння їх середніх значень. Отримані нами результати заносилися у зведені таблиці й унаочнювалися за допомогою сегментних діаграм та гістограм.

III етап (контрольний) (2015-2016 рр.) – проаналізовано й узагальнено результати формуального експерименту, систематизовано й експериментально оброблено дані; визначено ефективність організаційно-педагогічних умов формування базових компетентностей майбутніх правознавців під час вивчення історико-правових дисциплін, підведено підсумки й сформульовано висновки. Контрольний етап експерименту потребує детального опису отриманих результатів, що і буде висвітлено у наступному параграфі.

Визначаючи ефективність організаційно-педагогічних умов формування базових компетентностей майбутніх правознавців під час вивчення історико-

правових дисциплін слід спиратися на адитивний підхід, оскільки визначення оцінка ефективності визначених умов можлива за умови визначення рівня сформованості базових компетентностей в КГ та ЕГ. Окрім цього нами враховані аспекти оцінки навчальних досягнень студентів, які є яскравим індикатором дієвості організаційно-педагогічних умов.

Запропонований підхід дозволяє вирішити завдання нашого експерименту, а саме оцінити запропоновані й обгрунтовані нами організаційно-педагогічні умови й виявити їх вплив на формування базових компетентностей майбутніх правознавців під час вивчення історико-правових дисциплін. Описані нами етапи експерименту та запропоновані методи статистично-математичної обробки дозволяють задекларувати можливість отримання об'єктивних даних й достовірність нашого експерименту.

3.2. Результати експерименту та їх аналіз

Проведене нами планування експериментального дослідження встановило, що відбір КГ та ЕГ здійснювався на основі порівняння результатів ЗНО з курсу «Історія України». Здійснивши відбір результатів ЗНО із системи конкурс ми визначили середнє арифметичне результатів для кожної окремої академічної групи (формула 1). Наступним етапом було компонування КГ та ЕГ за показниками визначених попередньо середніх значень та їх перевірка за формулою 2.

В результаті такого комплексу заходів нами були отримана КГ кількістю 150 чол. та ЕГ кількістю 154 чол. Результати ЗНО у КГ з винесені у додаток И, а результати ЕГ у додаток І. Притримуючись встановленого нами алгоритму математичної обробки даних нами визначені загальні середні арифметичні: в КГ середній результат ЗНО становить 160,8, в ЕГ – 160,2. З метою статистичної достовірності ми здійснили перевірку результатів ЗНО на нормальність їх розподілу у КГ та

ЕГ за допомогою критерію Колмогорова-Смірнова. Розрахунки проводилися за формулою 3, однак для автоматизації процесу обрахунку у нашому дослідженні ми використовували професійний програмний пакет SPSSv.14. Проведений аналіз свідчив, що асимптотичне відхилення для ЕГ становить 0,86, а для КГ цей показник становить 0,73.

Аналізуючи сукупний діапазон значень ЗНО для КГ та ЕГ показник визначеного критерію зафіксований на рівні 0,45. Відзначимо, що показники критерію значно перевищують допустиме значення ($p > 0,05$), а це може свідчити про нормальність розподілу результатів ЗНО у КГ та ЕГ. Наступним етапом є перевірка подібності груп за допомогою Стюдента. У результаті перевірки виявлено, що значення критерію рівності дисперсій Лівініа становить 0,473, що свідчить про правомірність використання критерію Стюдента. Значення критерію для КГ складає 0,2, для ЕГ становить 0,201. Такі показники значно перевищують допустиме значення ($p > 0,05$), що є свідченням подібності КГ та ЕГ.

Таким чином нами були обрані учасники КГ та ЕГ, при цьому різниця у їх кількості не перевищувала 5%, різниця середніх балів ЗНО з предмету «Історія України» не перевищує 1%, що первинно вказує на подібність груп. Для достовірності та статистичної обґрунтованості відбору КГ та ЕГ виконана перевірка на нормальність розподілу результатів ЗНО та на подібність груп, в ході якої було підтверджено правильність їх вибору.

Після вибору рівносильних груп учасників експерименту нами впроваджувалася методика формування базових компетентностей у майбутніх правознавців в навчальний процес юридичних факультетів. У процесі впровадження здійснено уточнення та корекція методів та засобів навчання. Унаслідок упровадження авторської структурно-функціональної моделі формування базових компетентностей майбутніх правознавців під час вивчення історико-правових дисциплін ми отримали результати і порівняли результати успішності майбутніх правознавців

експериментальної і контрольної груп із дисциплін «Історія держави і права України» та «Основи римського приватного права», після завершення навчального семестру за підсумками заліково-екзаменаційної сесії. Результати занесені в додатки І, Й – для КГ та К, Л – для ЕГ. Зведені дані з курсу «Історія держави і права України» занесені в таблиці 3.2.1.

Таблиця 3.2.1.

Результати контролю знань із дисципліни «Історія держави і права України» за підсумками навчальної діяльності

Групи,	Результати успішності							
	Початковий рівень (60-62)		Середній рівень (63-73)		Достатній рівень (74-89)		Високий рівень (90-100)	
	N	%	N	%	N	%	N	%
КГ	10	6,5	54	38	78	52	6	3,5
ЕГ	2	1,5	20	13	110	71	22	14,5

Для підтвердження статистичної достовірності отриманих результатів нами були перевірені масиви оцінок критерієм Колмогорова-Смірнова. В КГ показник критерію встановився на рівні 0,594, в ЕГ на рівні 0,479. Вказані показники значно перевищують допустиме значення 0,05, а це дозволяє стверджувати про об'єктивність отриманих даних. З метою унаочнення табличних даних представимо їх у вигляді зведеної гістограми (рис.3.2.1.).

Аналізуючи зведену таблицю та гістограму помітно, що кількість студентів, які мають достатній і високий рівень, значно більша у ЕГ. В свою чергу кількість студентів з низьким і середнім рівнем значно вища у студентів КГ. Порівнюючи середній бал у КГ та ЕГ з курсу «Історія держави і права України» також можна констатувати позитивну динаміку у ЕГ (середній бал в КГ – 74, у ЕГ – 81).

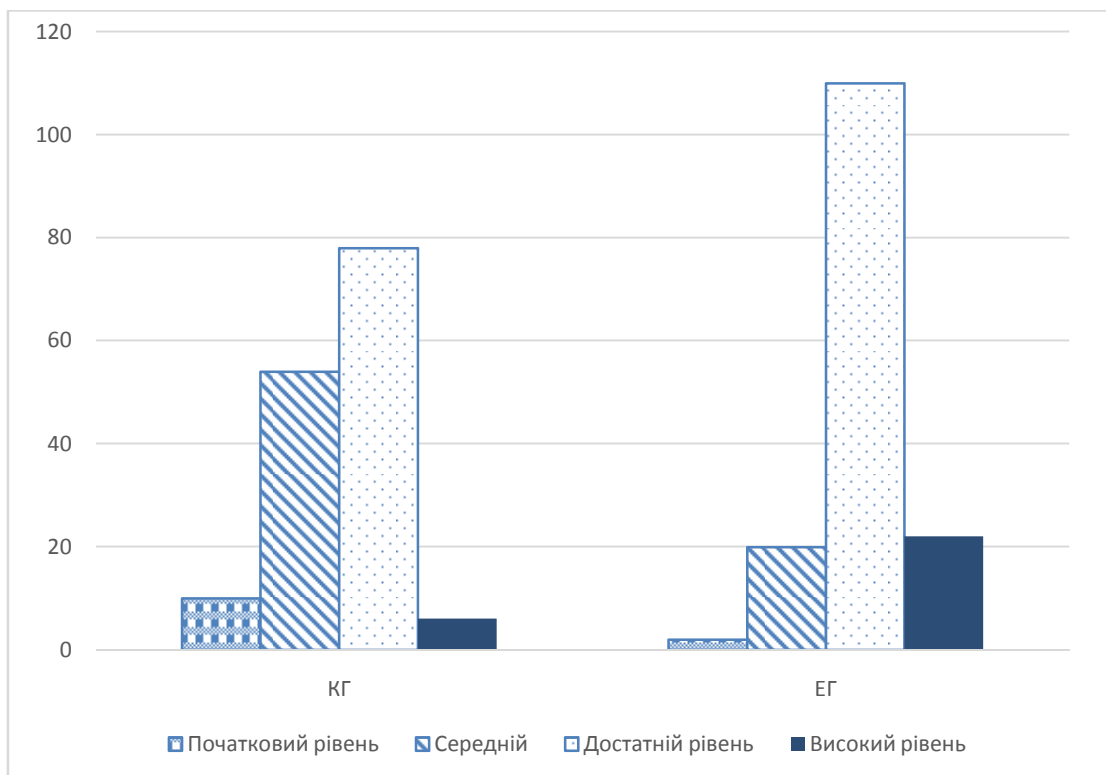

Рис.3.2.1. Динаміка рівня навчальних досягнень КГ та ЕГ з курсу «Історія держави і права України».

Аналогічним чином нами було проведено перевірку результатів навчальних досягнень студентів КГ та ЕГ з курсу «Римське право». Оцінки винесені в додатки (К, Л) на основі якої були визначені середні значення по групах та вираховано коефіцієнт Колмогорова-Смірнова для кожної з них. Дані навчальних досягнень КГ висвітлені в таблиці 3.2.2.

Таблиця 3.2.2.

Результати контролю знань із дисципліни «Основи римського приватного права» за підсумками навчальної діяльності

Групи,	Результати успішності							
	Начатковий рівень (60-62)		Середній рівень (63-73)		Достатній рівень (74-89)		Високий рівень (90-10)	
	N	%	N	%	N	%	N	%
КГ	11	7	45	29	86	59	8	5
ЕГ	2	1,5	12	8	109	70,5	31	20

Значення критерію Колмагорова-Смірнова для КГ становить 0,623, значення для ЕГ 0,715. Середнє значення оцінок у КГ дорівнює 76, в ЕГ складає 83 бали. Візуально оцінити рівень досягнень з курсу «Основи римського приватного права» можна на гістограмі (рис.3.2.2.).

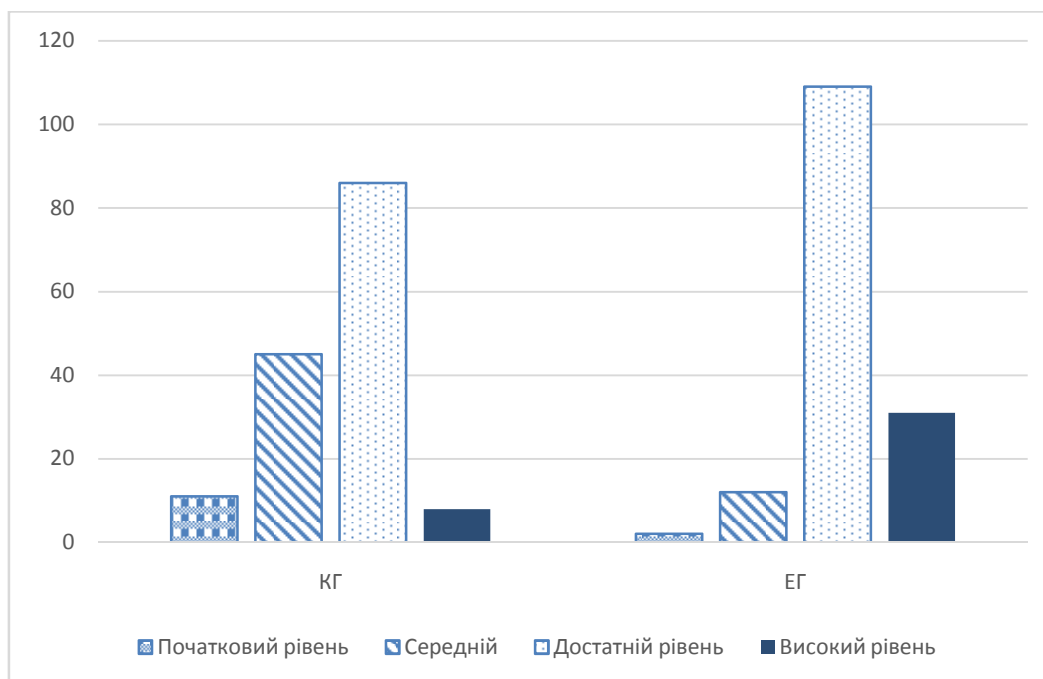

Рис.3.2.2. Динаміка рівня навчальних досягнень КГ та ЕГ з курсу «Основи римського приватного права»

Оцінюючи дані наведені у таблиці 3.2.2 та гістограмі 3.2.2. можна зробити початковий висновок, що високий та достатній рівень навчальних досягнень спостерігається у ЕГ, в свою чергу середній та початковий переважає у студентів КГ.

Виходячи із змісту отриманих даних можна зробити початкові припущення, що визначені нами організаційно-педагогічні припущення дозволяють оптимізувати процес вивчення історико-правових дисциплін майбутніми правознавцями. Однак такий первинний висновок не дозволяє вирішити повністю завдань нашого експериментального дослідження, оскільки не визначеним залишається ефект впливу запропонованих нами підходів на формування базових компетентностей майбутніх правознавців. Для цього нами прийнято рішення здійснити перевірку

сформованості базових компетентностей у майбутніх правознавців.

Спираючись на обґрунтовану нами структурно-функціональну модель (розділ 2) базові компетентності характеризуються трьома складовими компонентами: мотиваційний, операційний та рефлексивний. Це означає, що перевірка буде здійснюватися за кожним із вище перелічених компонентів.

На етапі планування ми згадували, що перевірка здійснюватиметься за попередньо розробленими тестами, які включають 50 питань, з яких окремо виділені питання що яскраво репрезентують сформованість одного із трьох компонентів базових компетентностей.

На першому етапі контролю сформованості базових компетентностей здійснювалася фіксація наявного рівня мотиваційного компонента у студентів КГ та ЕГ. Оцінювання традиційно здійснювалося за 100-бальною шкалою. Результати перевірки засвідчили наступні результати, які висвітлені в додатках М та Н для КГ та ЕГ відповідно. Зведені результати сформованості рівня мотиваційного компонента базових компетентностей майбутніх правознавців висвітлені в таблиці 3.2.3.

Таблиця 3.2.3.

Рівні сформованості мотиваційного компонента базових компетентностей майбутніх правознавців

Групи,	Результати успішності							
	Початковий рівень (60-62)		Середній рівень (63-73)		Достатній рівень (74-89)		Високий рівень (90-10)	
	N	%	N	%	N	%	N	%
КГ	6	4	39	25	90	60	9	11
ЕГ	2	1	6	4	117	76	29	19

Рівень сформованості мотиваційного компонента базових компетентностей в результаті впровадження нами педагогічних підходів

нагадують результати успішності студентів з курсів «Історія держави і права України» та «Основи римського приватного права». В ЕГ значно переважає кількість студентів у яких рівень сформованості мотиваційного знаходиться на достатньому та на високому рівні. В той же час у КГ кількість студентів з достатнім і високим рівнем значно нижча ніж в ЕГ, що дає підстави свідчити про ефективність запропонованих нами організаційно-педагогічних умов як засобу формування базових компетентностей у майбутніх правознавців.

Наступним етапом була перевірка операційного компонента базових компетентностей майбутніх правознавців. Результати тестування з виявлення рівня сформованості вказаного компонента занесені в додатки О та П для КГ й ЕГ відповідно. Слід відмітити, що середній показник рівня сформованості операційного компонента в КГ становить 75, в студентів ЕГ середній бал зафіксовано на рівні 84.3 метою перевірки отриманих результатів на нормальність-розподілу ми використовували критерій Колмогорова-Смірнова, який виявив такі результати: КГ – 0,751, ЕГ – 0,548. Вказані значення перевищують мінімально допустиме значення 0,05, а це дозволяє свідчити про нормальність розподілу отриманих результатів та достовірність отриманих даних. Результати перевірки сформованості операційного компонента базових компетентностей майбутніх правознавців винесені у таблицю 3.2.4.

Таблиця 3.2.4.

Рівні сформованості операційного компонента базових компетентностей майбутніх правознавців

Групи,	Результати успішності							
	Початковий рівень (60-62)		Середній рівень (63-73)		Достатній рівень (74-89)		Високий рівень (90-10)	
	N	%	N	%	N	%	N	%

Групи,	Результати успішності							
	Початковий рівень (60-62)		Середній рівень (63-73)		Достатній рівень (74-89)		Високий рівень (90-100)	
	N	%	N	%	N	%	N	%
КГ	13	9	47	31	87	58	3	2
ЕГ	3	2	10	15	104	68	37	24

Аналізуючи таблицю можна зазначити, що операційний компонент має значно вищий показник рівня сформованості у ЕГ. Підтвердженням цьому є не тільки велика перевага учасників ЕГ з високим та достатнім рівнем, а й середнє арифметичне отриманих результатів у КГ та ЕГ. Це вкотре раз підтверджує ефективність організаційно-педагогічних умов обґрунтованих у нашому дослідженні. Резюмуючи висловлене відмітимо, що запропоновані нами підходи особливо ефективно забезпечують формування операційного компоненту базових компетентностей майбутніх правознавців.

Одним із заключних етапів нашого експериментального дослідження було виявлення рівня сформованості рефлексивного компонента. Визначення рівня сформованості вказаного компонента відбувалося шляхом підрахунку спеціально виділених питань попередньо розробленого тесту. Відмітимо, що в КГ середній результат зафіксований на рівні 76, в ЕГ на рівні 84. Аналіз на нормальність розподілу результатів засвідчив наступне: КГ – 0,479, ЕГ – 0,393 за критерієм Колмагорова-Смірнова [додатки Р, С]. Результати перевірки сформованості рефлексивного компонента занесені до таблиці 3.2.5.

Таблиця 3.2.5.

Рівні сформованості рефлексивного компонента базових компетентностей майбутніх правознавців

Групи,	Результати успішності							
--------	-----------------------	--	--	--	--	--	--	--

	Початковий рівень (60-62)		Середній рівень (63-73)		Достатній рівень (74-89)		Високий рівень (90-10)	
	N	%	N	%	N	%	N	%
КГ	7	5	44	29	94	63	5	3
ЕГ	4	3	6	4	113	73	31	20

З таблиці помітно, що рівень сформованості рефлексивного компонента на високому та середньому рівні значно переважає у ЕГ, що є черговим підтвердженням запропонованих нами педагогічних підходів. Не дивлячись на рівність учасників КГ та ЕГ на констатувальному етапі значні успіхи демонструють студенти ЕГ.

Підсумовуючи отримані результати можна необхідною та доцільною є побудова зведених узагальнюючих таблиць. Перша узагальнююча таблиця репрезентує ефективність організаційно-педагогічних умов, які зумовили наступні навчальні досягнення учасників КГ та ЕГ з курсів «Історія держави і права України» та «Основи римського приватного права» (таблиця 3.2.6).

Таблиця 3.2.6.

Узагальнена динаміка успішності учасників КГ та ЕГ з курсів «Історія держави і права України» та «Основи римського приватного права».

Навчальні дисципліни								
Історія держави і права України					Основи римського приватного права			
Рівень засвоєння (%)	Початковий	Середній	Достатній	Високий	Початковий	Середній	Достатній	Високий

КГ	6,5	38	52	3,5	7	29	59	5
ЕГ	1,5	13	71	14,5	1,5	8	70,5	20
Різниця (ЕГ- КГ)	-5	-25	19	11	-5,5	-21	11,5	15

Вказана таблиця дозволяє аргументовано зробити об'єктивні висновки про ефективність запропонованих нами організаційно-педагогічних умов. Помітно, що рівень студентів, які мають низький рівень успішності з курсів «Історія держави і права України» та «Основи римського приватного права» на 5% менше у ЕГ, а рівень студентів із середнім рівнем навчальних досягнень на 25% і на 21% менше у ЕГ. В то й же час підкреслимо, що у ЕГ достатній рівень засвоєння вищий в середньому на 15%, а високий рівень на 17%. Середній відсотковий розподіл учасників із відповідними рівнями знань зображено на кругових діаграмах 3.2.3 – для КГ та 3.2.4 – для ЕГ.

Аналіз успішності учасників КГ та ЕГ не може дати повної картини щодо ефективності розробленої нами методики формування базових компетентностей майбутніх правознавців. Слід детально проаналізувати та узагальнити рівні сформованості компонентів базових компетентностей у КГ та ЕГ. Занесемо дані у зведену таблицю 3.2.7.

Рис.3.2.3 Розподіл учасників за рівнями знань у КГ з курсів «Історія держави і права України» та «Основи римського приватного права».

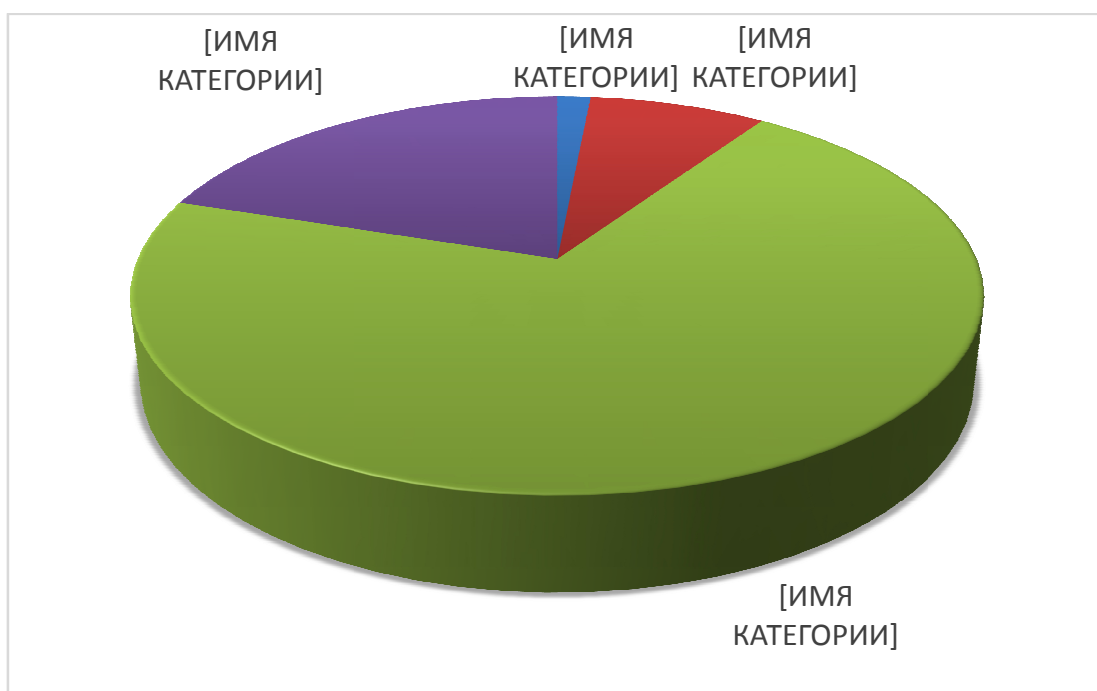

Рис.3.2.4 Розподіл учасників за рівнями знань у ЕГ з курсів «Історія держави і права України» та «Основи римського приватного права».

Таблица 3.2.7.

Рівні сформованості мотиваційного, операційного та рефлексивного

компонентів базових компетентностей майбутніх правознавців.

Компоненти базових компетентностей майбутніх правознавців												
Мотиваційний					Операційний				Рефлексивний			
Рівень сформованості	Початковий	Середній	Достатній	Високий	Початковий	Середній	Достатній	Високий	Початковий	Середній	Достатній	Високий
КГ	4	25	60	11	9	31	58	2	5	29	63	3
ЕГ	1	4	76	19	2	15	68	24	3	4	73	20
Різниця (ЕГ-КГ)	-3	-21	16	8	-7	-16	10	22	-2	-25	10	17

З таблиці помітно, що в КГ значно більша відсоткова частка учасників з низьким та середнім рівнем сформованості компонентів базових компетентностей, а відповідно й самих компетентностей. В ЕГ особлива динаміка спостерігаються щодо збільшення студентів з високим рівнем засвоєння. Усереднений рівень сформованості базових компетентностей можна визначити шляхом підрахунку середнього арифметичного кожного окремого рівня (таблиця 3.2.8.).

Враховуючи факт того, що констатувальний етап визначив групу КГ на 0,5% вищою за рівнем навчальних досягнень від ЕГ експериментальна перевірка антитезисно вказує на значно вищий рівень сформованості базових компетентностей у ЕГ. Графічно зазначену різницю можна зобразити у вигляді дворядної гістограми 3.2.5.

Таблиця 3.2.8.

Загальний рівень базових компетентностей майбутніх правознавців.

Рівень сформованості базових компетентностей майбутніх правознавців				
	Початковий	Середній	Достатній	Високий
КГ	6	28	61	5
ЕГ	2	8	72	18
Різниця (ЕГ-КГ)	-4	-20	11	13

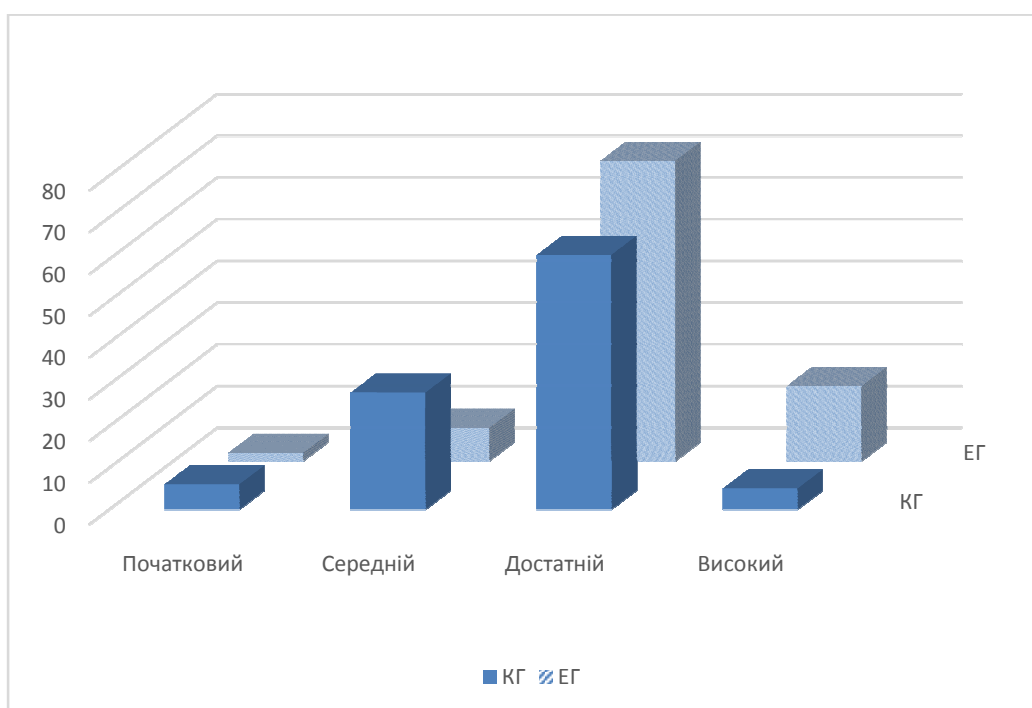

Рис. 3.2.5. Показники рівнів сформованості базових компетентностей у майбутніх правознавців.

Таким чином, контрольний етап дослідження дозволив виявити рівні сформованості базових компетентностей майбутніх правознавців. В цілому в експериментальній групі переважає середній та високий рівні.

Аналіз отриманих результатів у контрольній групі підтвердив висунуте припущення про те, що традиційна система підготовки правознавців не може задовільнити ті вимоги, які сьогодні висуваються до рівня їх фахової підготовки.

Результати формувального етапу експерименту засвідчили, що при рівні значущості $p=0,05$, гіпотеза про рівність вибірових середніх відкинута, тобто існує суттєва різниця між середнім рівнем засвоєння навчального матеріалу та сформованості базових компетентностей в учасників КГ та ЕГ

Така ситуація, в свою чергу, засвідчує припущення про можливість підвищення рівня фахових компетентностей майбутніх правознавців шляхом створення організаційно-педагогічних умов висвітлених у розділі 2, які, у свою чергу, забезпечують якісну підготовку фахівців.

Висновки до третього розділу

Результати дослідження чітко вказують на те, що обґрунтовані організаційно-педагогічні умови дозволяють гарантувати формування базових компетентностей майбутніх правознавців у процесі їх професійної підготовки.

Доведена ефективність структурно-функціональної моделі формування базових компетентностей майбутніх правознавців у процесі вивчення історико-правових дисциплін за визначених організаційно-педагогічних умов.

Експериментально доведено, що рівень сформованості базових компетентностей у майбутніх правознавців значно вищий у ЕГ у порівнянні із КГ. Окремо варто відмітити, що констатувальний етап засвідчив, що рівень сформованості вказаних компетентностей знаходився на однаковому рівні в ЕГ та КГ, що підтверджується результатами перевірки та їх математично-статистичної обробки.

Формувальний етап експерименту дозволив засвідчити, що запропоновані нами організаційно-педагогічні умови дозволили студентам ЕГ в повній мірі виконати усі завдання та досягти значно вищого рівня засвоєння навчального матеріалу ніж в учасників КГ.

Слід відзначити, на контрольному етапі було відзначено що, високий та достатній рівень сформованості базових компетентностей переважає у ЕГ, в

той час як низький та середній у КГ. Зазначені зміни й розподіл відсоткових часток студентів із різними рівнями сформованості базових компетентностей, відповідно призвели і до змін у середньому рівні цього показника. Середній рівень сформованості базових компетентностей у ЕГ вищий на 14% ніж у КГ в результаті впровадження запропонованих нами педагогічних підходів.

Отримані на різних етапах експерименту результати піддавалися комплексній багатоступеневій математично-статистичній обробці. Результати такої обробки засвідчили, отримані дані є об'єктивними, що дозволяє стверджувати про достовірність результатів експериментальної роботи.

Проведене дослідження впливу моделі формування базових компетентностей майбутніх правознавців у процесі вивчення історико-правових дисциплін за визначених організаційно-педагогічних умов та експериментальна перевірка теоретичних положень дослідження дозволяють підтвердити наші наукові припущення щодо ефективності формування базових компетентностей майбутніх правознавців на основі запропонованої методики навчання.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні представлено теоретичне узагальнення та нове вирішення проблеми формування базових компетентностей майбутніх правознавців. Результати проведеного дослідження дали підстави зробити такі висновки:

1. Здійснений аналіз науково-педагогічної та методичної літератури дозволив визначити, що базові компетенції майбутніх правознавців – це комплекс освітніх досягнень майбутнього спеціаліста, які набувають у процесі навчання з метою подальшого розвитку та імплементації у професійній діяльності та характеризується стійкістю позитивних мотивів професійного саморозвитку і заснований на досвіді професійно орієнтованої діяльності. Встановлено, що найдоцільнішим для формування та розвитку висококваліфікованого правознавця є навчальна, комунікативна, соціальна, етична та інформаційна компетентності. Змістова специфіка запропонованих базових компетентностей майбутніх правознавців ґрунтується на феномені права в юридичній діяльності; соціальній місії професії правознавця; комунікації як інструмента юридичної діяльності; етиці майбутнього правознавця; ролі інформації в юридичній діяльності та ін. Домінуюче становище у формуванні базових компетентностей майбутніх правознавців займає діяльнісний підхід. Він посилюється герменевтичним, в рамках якого інтегрується мотиваційний і операційний потенціал професійного розвитку студентів і виявляється належна увага статусу правових текстів у змісті юридичної освіти.

Безпосередній вплив на мотиваційний чинник формування базових компетентностей у майбутніх правознавців здійснюють за допомогою особистісно орієнтованого підходу, який передбачає активізацію індивідуальних переваг у сфері майбутньої професійної діяльності. Важливу роль відводимо діалоговому підходу, який виховує в майбутніх правознавців здатність до вибору, до моральної дії і надає професійному мисленню студентів системний характер.

2. На основі опитування студентів і власного досвіду встановлено, що серед дисциплін навчального плану спеціальності 081-право одне з важливих місць займають дисципліни історико-правового спрямування, оскільки розвиток держави та права відбувається в контексті історичного розвитку та зумовлюється історичними подіями, явищами і фактами. Знання, здобуті бакалаврами з права у процесі вивчення історико-правових дисциплін, – це основа тих юридичних знань, якими вони повинні оволодіти під час навчання у ВНЗ. З-поміж дисциплін історико-правового спрямування основне місце відведено таким, як «Історія держави і права України» та «Основи римського приватного права», оскільки ці курси передбачають вивчення державно-правового розвитку України від найдавніших часів до сьогодення та становлення і розвиток міцної правової системи, інститутів права, які закріпилися в країнах із різною правовою системою ще в стародавні часи і діють до нині.

Викладання виокремлених нами дисциплін слід проводити за вдало підбраною методикою. Найефективнішими вважаємо методи, які втілюємо сукупністю засобів навчання, а саме: *словесні* (проблемна лекція; складання та характеристика історичного портрету за допомогою програми «Фоторобот»; круглий стіл як узагальнення вивченого матеріалу та ін.); *практичні* (ситуативні задачі (завдання); аналітична та проектна робота з історичними та правовими джерелами; гра-судовий процес над історичними особами; історичний гумор та ін.); *наочні* (історико-правові карти; архівні документи; таблиці-порівняння; структурно-логічні схеми; порівняльний історико-правовий аналіз; нормативно-правові акти; інформаційно-комунікаційні засоби навчання та ін.).

Оскільки професійна підготовка майбутніх правознавців передбачає систематичну роботу з різними документами, що ефективно сприяє формуванню базових компетентностей, то до навчальних планів запропоновано ввести архівну практику у 2 семестрі.

3. На підставі принципу обумовленості сформованих базових компетентностей специфікою юридичної професійної сфери виділено та обґрунтовано мотиваційний, операційний і рефлексивний компоненти. У результаті аналізу психолого-педагогічної та юридичної літератури та опитування студентів, ми прийшли до висновку, що провідними критеріями сформованості базових компетентностей є мотиваційно-ціннісний, когнітивний, практичний і особистісний критерії. Процес формування базових компетентностей у процесі вивчення історико-правових дисциплін має рівневий характер і на кожному з них відбуваються зміни. За допомогою анкетування визначили чотирирівнісформованостібазових компетентностей: початковий, середній, достатній, високий.

4. У процесі дослідження встановлено, що до організаційно-педагогічних умов формування базових компетентностей майбутніх правознавців можна віднести такі, які свідомо створюють у освітньому процесі й вони повинні забезпечувати найбільш ефективний перебіг цього процесу. Вирішення проблеми формування базових компетентностей майбутніх правознавців можливо при врахуванні аспектів: організаційного; особистісного; компетентнісного. На основі цього визначено, що організаційно-педагогічні умови формування базових компетентностей майбутніх правознавців – це сукупність зовнішніх обставин освітнього процесу й внутрішніх особливостей особистості студента, від яких залежить формування професійних якостей і умінь та реалізуються всі компоненти формування конкурентноздатного фахівця в галузі права. Доведено, що формуванню базових компетентностей майбутніх правознавців у процесі вивчення історико-правових дисциплін сприяють: забезпечення професійної мотивації майбутніх правознавців; використання розвивального навчального середовища у ВНЗ; використання методів і засобів навчання для формування базових компетентностей майбутніх правознавців.

Проведене експериментальне дослідження організаційно-педагогічних умов формування базових компетентностей майбутніх правознавців під час

вивчення історико-правових дисциплін дозволяє аргументовано зробити об'єктивні висновки про ефективність запропонованих нами організаційно-педагогічних умов. Помітно, що рівень студентів, які мають низький рівень успішності з курсів «Історія держави і права України» та «Основи римського приватного права» на 5% менше у ЕГ, а рівень студентів із середнім рівнем навчальних досягнень на 25% і на 21% менше у ЕГ. Уто й же час відзначимо, що у ЕГ достатній рівень засвоєння вищий в середньому на 15%, а високий рівень на 17%.

5. Для розробки структурно-функціональної моделі формування базових компетентностей майбутніх правознавців у процесі вивчення історико-правових дисциплін за визначених організаційно-педагогічних умов було використано діяльнісний, компетентнісний, особистісно-орієнтований, герменевтичний і синергетичний підходи. До дидактичних принципів реалізації навчального процесу, що ввійшли до структури моделі, належать: принцип зв'язку теорії з практикою; принцип уваги до індивідуальних особливостей і потреб студента; принцип активності. Таким чином, структурно-функціональна модель формування базових компетентностей майбутніх правознавців має такі складові: цільово-змістовий блок (організаційно-педагогічні умови, мета, базові компетентності, дидактичні принципи, методологічні підходи); організаційно-методичний блок (організаційно-педагогічні умови, форми навчання, методи навчання, засоби навчання, предмети історико-правового спрямування, компоненти базових компетентностей майбутніх правознавців); діагностично-результативний блок (організаційно-педагогічні умови, критерії сформованості базових компетентностей майбутніх правознавців, рівні сформованості базових компетентностей майбутніх правознавців, результат).

Проведене дисертаційне дослідження не вичерпує повною мірою всіх проблем, пов'язаних із підвищенням рівня професійної підготовки майбутніх правознавців та дає змогу окреслити можливі шляхи подальших наукових пошуків, зокрема, аналіз зарубіжного практичного досвіду щодо формування

базових компетентностей майбутніх правознавців; дослідження процесу формування базових компетентностей майбутніх правознавців під час вивчення галузевих чи спеціальних юридичних дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авдеева Н. В. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / Н. В. Авдеева // Педагогика. – 2003. – №5. – С. 34-39.
2. Алексюк А. М. Загальні методичні вправи в школі / А. М. Алексюк. – 2-е вид., переробл. і доп. – К. : Радянська школа, 1981. – 206 с.
3. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / В. И. Андреев. – Казань, 1998. – 240 с.
4. Андрейцев В. А. Сучасна правнична наука та освіта: [на шляху до Болонського процесу] / В. А. Андрейцев. – К. : Вищ. шк. – 2005. – № 3. – С. 36–54.
5. Астафьева О. Н. Синергетический подход к исследованию социокультурных процессов: возможности и пределы / О. Н. Астафьева. – М. : Изд-во Москов. гос. ин-та делового администрирования, 2002. – 295 с.
6. Бабанский Ю. К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований / Ю. К. Бабанский. – М. : Просвещение, 1982. – 192 с.
7. Байденко В. В. Болонский процесс: курс лекций / В. В. Байденко. – М.: Логос, 2004. – 208 с.
8. Байденко В. И. Компетенции: к освоению компетентностного подхода: лекция в слайдах / В. И. Байденко. – М.: Исслед. центр проблем качества подготовки, 2004. – С. 11.
9. Баловсяк Н. В. Інформаційна компетентність фахівця / Н. В. Баловсяк // Педагогіка і психологія проф. освіти. – 2004. – № 5. – С. 21-28.
10. Баханов К. О. Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти: монографія / К. О. Баханов. – Донецьк: ТОВ Юго-Восток, Лтд, 2005. – 384 с.
11. Бенедик І. В. Юридична деонтологія: навч. посіб. / (І. В. Бенедик, Л. Л. Богачова, В. М. Горшенёв та ін.) // за ред. В. М. Горшенёва та В. В. Комарова. – Х. : Основа, 1993. – 187 с.
12. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в

педагогіці / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2010. – № 2. – С. 26–31.

13. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Світовий досвід та українські перспективи : б-ка з освітньої політики / (Н. М. Бібік, Л. С. Вашуленко, О. І. Локшина та ін.) ; під заг. ред. О. В. Овчарук. – К., 2004. – С. 47–52

14. Бібік Н. М. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти / Н. М. Бібік // Початкова школа. – 2010. – № 9. – С. 1-4.

15. Білова Ю. А. Аналіз наукових підходів до класифікації ключових компетентностей [Електронний ресурс] : Електронне фахове видання “Освітологічний дискурс” / Ю. А. Білова. – 2014. – № 4 (8). – С. 10-22. – Режим доступу до журн.: <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal>

16. Білоножко А. В. Соціально-психологічні чинники становлення комунікативної культури майбутнього юриста в процесі професійної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05 “Соціальна психологія, психологія соціальної роботи” / А. В. Білоножко. – К., 2008. – 27 с.

17. Бобиенко О.М. Ключевые компетенции профессионала: проблемы развития и оценки / О.М. Бобиенко. – Казань: КГУ, 2006. – 146 с.

18. Богачов С. В. Державі потрібні висококваліфіковані юристи / С. В. Богачов // Право України. – 2005. – № 11. – С. 150-153.

19. Боголюбов Л.М. Робота з документами в процесі суспільствознавчої освіти / Л.М. Боголюбов // Соціологія в школі. – 1998. – № 4. – С. 24-32.

20. Бойко Ю. Ю. Формування психологічної готовності майбутніх юристів до професійної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / Ю. Ю. Бойко. – К., 2008. – 24 с.

21. Болонський процес 2020 – Європейський простір освіти у новому десятиріччі [Електронний ресурс] // Комюніке конференції Європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту. – Льовен, 2009. – 289 с. – Режим доступу до журн.: [http : //nau.edu.ua/ua/study/bolonskijprotses/1196-lovenske-komyunike.html](http://nau.edu.ua/ua/study/bolonskijprotses/1196-lovenske-komyunike.html).
22. Болонский процесс: поиск общности европейских систем высшего образования (проект TUNING) / [под науч. ред. В.И.Байденко]. – М.:Исследоват. центр проблем кач-ва под-ки спец-ов, 2006. – 211с.
23. Бондар С. П. Компетентність особистості інтегрований компонент навчальних досягнень учнів / С. П. Бондар // Біологія і хімія в школі. – 2003. – № 2. – С. 8-9.
24. Бондарук Т. І. Концепція західноруського права та її вплив на розвиток української історико-правової науки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. Наук: спец. 12.00.01 “Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень” / Т. І. Бондарчук. – К., 1995. – 18 с.
25. Борытко Н. М. Педагог в пространствах современного воспитания: монография / Н. М. Борытко. – Волгоград : Перемена, 2001. – 214 с.
26. Боярский Е. А. Компетенции: от дифференциации к интеграции / Е. А. Боярский, С. М. Коломиец // Высшее образование сегодня. – 2007. – № 1. – С. 8-11.
27. Брудный, А. А. Психологическая герменевтика : учеб. пособие / А. А. Брудный. – М.: Лабиринт, 1998. – 332 с.
28. Василенко В. А. Лінгводидактичні засади формування мовної компетентності майбутніх юристів / В. А. Василенко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2013. – Вип. 20 : Сер. 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. – С. 39-43.
29. Венцева Н.О. Дискусія як засіб мотивації навчальної діяльності учнів 7-8 класів на уроках історії : дис...кандидата пед. наук: 13.00.02 / Н. О. Венцева. – К., 2007. – 194 с.

30. Веденєєв Д. В. Архів Служби безпеки України / Д. В. Веденєєв, О. А. Лошицький // Енциклопедія сучасної України. – К., 2001. – Т. 1. А. – С. 703-704.
31. Вербицкий А. А. Психолого-педагогические особенности контекстного обучения / А. А. Вербицкий. – М.: Знание, 1987. –124 с.
32. Вітвицька С. С. Практикум з педагогіки вищої школи : навч.посіб. за модульно-рейтинговою системою навчання [для студентів магістратури] / С. С. Вітвицька. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 396 с.
33. Гадамер Х.Г. Истина и метод. Основы философской герменевтики / Х.Г. Гадамер; [пер. с нем.Б. Н. Бессонова]. – М.: Прогресс, 1988. – 699 с.
34. Галай А. О. Інтерактивні методики викладання в право просвітницькій діяльності: тренінгів комплекс: навч.посіб. / А. О. Галай, В. В. Стаднік, Я. В. Іваніш. – 2-ге вид., доп. і переб. – К. : Атіка, 2007, – 155 с.
35. Галицких Е. О. Диалог в образовании как способ становления толерантности : учеб.-метод. пособие / Е. О. Галицких. – М. : Академ. Проект, 2004. – 240 с.
36. Галиця О. С.Лекція та її різновиди в юридичному вищому навчальному закладі (на факультеті) / О. С.Галиця // Юридичний журнал. –2009. – №7/8. – С. 158-162.
37. Галямина И.Г. Проектирование государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования нового поколения с использованием компетентностного подхода: материалы к четвертому заседанию методологического семинара “Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы”[Электронный ресурс] / И.Г. Галямина– М.: Издательский центр проблем качества подготовки специалистов. – 2004. – 66с. Режим доступа :<http://www.rc.edu.ru/rc/bologna/works>
38. Ганаба С. О. Історична освіта у контексті викликів сучасності / С. О. Ганаба // Проблеми дидактики історії : збірник наукових праць / наук. ред.

С. А. Копилов. – Кам'янець-Подільськ :Кам'янець-Поділ. нац. універ. ім. Івана Огієнка, 2009. – Вип. 1. – С. 30-36.

39. Ганаба С.О. Історія як навчальна дисципліна в контексті полікультурної освіти / С. О. Ганаба// Проблеми дидактики історії : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільськ :Кам'янець-Поділ. нац. універ. ім. Івана Огієнка, 2010. – Випуск 2. – С. 7-15.

40. Гейко І. П. Особливості архітектурно-планувальної організації безпеки у залах судових засідань районних будинків суду / І.П. Гейко // Zbiórraportównaukowych. “Najnowszebadanianaukowe. Teoria, praktyka” (30.03.2015 - 31.03.2015) – Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamondtradingtour», 2015. – Str. 6-11.

41. Гісем О. В. Історія України в таблицях / О. В. Гісем, О. О. Мартинюк, О. Ф. Трухан. – Харків, 2007. – 478 с.

42. Гладченкова Н. Н. Культурно-информационное пространство образования как среда становления нравственного опыта личности: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Н. Н. Гладченкова. – Ростов/нД, 2001. – 250 с.

43. Головка С. Г. Компетентнісний підхід у системі професійної підготовки майбутніх юристів / С. Г. Головка // Правове регулювання економіки. – 2013. – Вип. 13. – С. 139-142.

44. Гомзякова О.Ю. Формування правової культури під час вивчення іноземної мови студентами юристами / О. Ю. Гомзякова // Правове життя сучасної України : матеріали міжнар. наук. конф. проф.-виклад. складу, присвяч. 15-річчю Нац. ун-ту "Одес. юрид. акад." та 165-річчю Одес. школи права, 20-21 квіт. 2012 р. / Національний університет "Одеська юридична академія". – О. : Фенікс, 2012. – Т. 1. – С. 471-473.

45. Горшенев В. М. Юридический процесс: монографія / В. М. Горшенев. – Харьков: Основа, 1985. – 156 с.

46. Гришко В.І. Впровадження форм і методів розвивального навчання у процесі формування майбутніх юристів / В.І. Гришко // Челпанкіські читання : зб. наук. пр. – Київ-Франція, 2015. – С. 291-298.

47. Гришко В.І. Історія держави і права України: практикум /В. І. Гришко. – Рівне, 2013. – 116 с.

48. Гришко В.І. Методика формування навчальної компетентності майбутніх правознавців у процесі вивчення історико-правових дисциплін / В. І. Гришко // зб. наук. пр. за матеріалами VIII-ї Міжнародної науково-практичної конференції "Проблеми емпіричних досліджень у психології (до 100-річчя від дня народження Ролана Барта)". – Київ, 2015. – С. 70-78.

49. Гришко В. І. Методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Історія держави і права України» для студентів напряму підготовки 6.030401 «Правознавство» денної форми навчання / В.І. Гришко, Ю. Є. Вовк. – Рівне: НУВГП, 2014. – 32 с.

50. Гришко В. І. Методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Основи римського приватного права» для студентів напряму підготовки 6.030401 «Правознавство» денної форми навчання / В.І. Гришко– Рівне: НУВГП, 2014. – 40 с.

51. Гришко В.І. Особливості створення умов впровадження розвивального навчання майбутніх юристів у ВНЗ: проблеми та перспективи /В.І. Гришко // Молодий вчений. – К., 2015. – № 7 (22). – С. 49 – 53.

52. Гришко В.І. Особливості формування базових компетентностей майбутніх правознавців у процесі вивчення історико-правових дисциплін / В. І. Гришко // "Педагогічні інновації у фаховій освіті" : зб. наук. пр. – Випуск 1 (6). – Ужгород, 2015. – Вип. 1 (6). – С. 102-107.

53. Гришко В.І. Педагогические условия формирования базовых компетентностей будущих юристов у процесі вивчення історико-правових дисциплін / В. И. Гришко // «Humanities and Social Sciences in Europe: Achievements and Perspectives». Proceedings of the 8th International symposium (September 27, 2015). «EastWest» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. – Vienna, 2015. – P. 37-42.

54. Гришко В.І. Розвиток пізнавальних можливостей студентів-юристів методами розвивального навчання (на прикладі курсу «Основи римського приватного права») / В. І. Гришко // Нове у педагогіці та психології сучасного світу : збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції. – Львів, 2014. – С. 135-137.

55. Гришко В.І. Розвиток предметно-історичних компетенцій як результат навчальної діяльності студентів-юристів / В. І. Гришко // DriventoDiscover. International scientific-practical congress of pedagogues, psychologists and medics: materials of proceedings of the International Scientific and Practical Congress. – Geneva (Switzerland), 2015. – P. 29-31.

56. Гришко В.І. Роль засобів навчання у формуванні базових компетентностей майбутніх правознавців під час вивчення історико-правових дисциплін / В.І. Гришко, М.М. Козяр // SmartandYoung. – 2015. – № 2. – С. 18-24.

57. Гришко В.І. Роль розвивального навчання у професійній підготовці майбутніх юристів / В. І. Гришко // Сучасна наука: теорія і практика : матеріали 6 Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції. – Запоріжжя, 2015. – С. 97-101.

58. Гришко В.І. Уровни формирования базовых компетенций будущих правоведов в процессе изучения историко-правовых дисциплин / В. И. Гришко // ScienceandEducationalNewDimension. PedagogyandPsychology, III(37), Issue: 75, – Budapest, 2015. – P. 38-41.

59. Гришко В.І. Формування інформаційної компетентності майбутніх правознавців у процесі вивчення історико-правових дисциплін: методичний аспект / В. І. Гришко // Нові технології навчання : зб. наук. пр. Хмельницького національного університету. – Хмельницьк, 2015. – С. 117-124.

60. Гришко В.І. Формування професійних компетенцій майбутніх юристів за допомогою системи розвивальних завдань (на прикладі курсу «Історія держави і права України») / В. І. Гришко // Вплив досягнень

психологічних і педагогічних наук на розвиток сучасного суспільства : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції. – Харків, 2015. – С. 41-46.

61. Грубінко А.В. Історія держави і права зарубіжних країн: навч.-метод. матеріали для студентів заочної форми навч. / А. В. Грубінко – Тернопіль: Видавничий відділ ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2007. – 44 с.

62. Грубінко А. В. Форми і засоби індивідуальної роботи студентів при вивченні навчальної дисципліни “Історія держави і права зарубіжних країн” / А. В. Грубінко // Актуальні проблеми правознавства : наук. зб. ЮФ ТНЕУ. – 2012. – Вип. 2. – С. 12-18.

63. Грубінко А. В. Формування історико-правових компетенцій у майбутнього правника /А. В. Грубінко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 94-96 : Сер. Філософія, політологія. – С. 51-54.

64. Губаева Т. В. Словесность в юриспруденции : учеб. пособие для вузов по направлению специальности “Юриспруденция” / Т. В. Губаева. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1995. – 300 с.

65. Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти: автореф. дис. на здобуття ступеня д-ра. юрид. наук : спец. 12.00.01 “Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень” / С. Д. Гусарев.– Київ, 2007. – 35 с.

66. ГСВО України. Галузевий стандарт вищої освіти України. Навчальний план підготовки бакалаврів напряму підготовки 6.030401 «Правознавство». – Луцьк :Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, 2013. – 4 с.

67. ГСВО України. Галузевий стандарт вищої освіти України. Навчальний план підготовки бакалаврів напряму підготовки 6.030401 «Правознавство». – Острог :НУ «Острозька академія», 2013. – 4 с.

68. ГСВО України. Галузевий стандарт вищої освіти України.

Навчальний план підготовки бакалаврів напряму підготовки 6.030401 «Правознавство». – Рівне : НУВГП, 2013. – 4 с.

69. ГСВО України. Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра галузі знань 0304 – право за напрямом підготовки 6.030401 – правознавство. – Рівне: НУВГП, 2013. – 34 с.

70. ГСВО України. Освітньо-професійна програма бакалавра галузі знань 0304 – право за напрямом підготовки 6.030401 – правознавство. – Рівне: НУВГП, 2013. – 51 с.

71. ГСВО України. Проект Стандарту освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня галузі знань 08 – право, спеціальності 081 – правознавство. – К. : МОН України. – 18 с.

72. Дамірлі М.А. Методологія історико-правового пізнання у контексті постмодерністського історіографічного дискурсу: виклики, сумніви, пошуки і перспективи / М. А. Дамірлі // Вісник ОІВС. – Одеса, 2003. – № 2. – С. 150-156.

73. Дамірлі М.А. Предметна сфера історико-правового пізнання: традиції й оновлення (епістемологічний аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук спец. 12.00.01 “Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень” / М. А. Дамірлі. – Х., 2005. – 38 с.

74. Гушлевська І. В. Поняття компетентності у вітчизняній та зарубіжній педагогіці / І. В. Гушлевська // Шлях освіти, 2004. – №3. – С. 22-24.

75. Дахин А. Н. Педагогическое моделирование: монография / А. Н. Дахин. – Новосибирск : Изд-во НИПКиПРО, 2005. – 230 с

76. Девисилов В. А. Стандарты высшего профессионального образования компетентностного формата: вопросы структуры и содержания / В.А. Девисилов // Высшее образование сегодня. – 2008. – № 9. – С. 18-21.

77. Демченко Д. І. Формування професійної іншомовної компетентності майбутніх юристів засобами іноземної мови у фаховій

підготовці: монографія / Д. І. Демченко. – Х. : Видавець Іванченко І. С. , 2014. – 213 с.

78. Деркач А. А. Влияние профессионального самосознания на эффективность принятия решений / А. А. Деркач, Г. С. Михайлов, С. В. Тарасенко. – М.: Народное образование, 2004. – 192 с.

79. Десятов Д. Л. Анекдот як повноцінне джерело історичної інформації / Д. Л. Десятов // Історія в школах України. – 2007. – № 2. – С. 33-38.

80. Десятов Д. Л. Оволодіти історичним простором / Д. Л. Десятов // Історія в школах України. – 2005. – № 10. – С. 18–20.

81. Десятов Д.Л. Чому такою різною буває оцінка діяльності історичної особи / Д.Л. Десятов// Історія в школі. – 2006. – №10. – С. 29-41.

82. Джужа О. М. Щодо можливості вивчення правових явищ з позицій синергетики / О.М.Джужа, Ю.Ю.Орлов, Р.А.Калюжний//Право і суспільство : наук. журн. – Дніпропетровськ : 2009. – Вип.2. – С. 3–12.

83. Дмитриев Ю. А. Юридическая педагогика / Ю. А. Дмитриев. – М.: Деловой двор, 2008. – С. 107.

84. Енциклопедія освіти / [за ред. В. Г. Кременя]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 772 с.

85. Жалинский Э. Ф. Введение в специальность “Юриспруденция”. Профессиональная деятельность юриста: учебник / Э. Ф. Жалинский. – М.: Проспект, 2008. – 362 с.

86. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики : наук.-метод. посіб. / [за наук. ред. І. Г. Єрмакова]. – Запоріжжя: ЦентрІон, 2005. – 520 с.

87. Жуков Д. Д. Комунікативна компетентність юриста: компоненти, критерії та рівні прояву / Д. Д. Жуков // Молодий вчений. – 2009. – №9. – С. 108-110.

88. Журавський В. С. Юридична освіта в Україні: сучасний стан та

напряму вдосконалення / В. С. Журавський, О. П. Копиленко // Право України. – 2004. – № 11. – С. 3–6.

89. Журба Л. В. Проблемні ситуації та способи їх створення на уроках новітньої історії України (на прикладі тематичного блоку “Україна і загострення кризи радянської системи (1965-1985)”) / Л. В. Журба // Історія в школі. – 2006. – № 6. – С. 28-34.

90. Заблоцька О. С. Компетентність, кваліфікація, компетенція як ключові категорії компетентнісної парадигми вищої освіти / О. С. Заблоцька // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2008. – № 39. – С. 52–56.

91. Задорожна Л. В. Почути живу історію (Форми і методи розвитку дослідницьких навичок у старшокласників під час опанування історичних джерел) / Л. В. Задорожна // Історія в школах України. – 2005. – № 10. – С. 20-24.

92. Закон України “Про вищу освіту” від 01.07.2014 // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 3738. – С. 2004.

93. Закон України “Про інформацію” від 23.05.1991 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – С. 650.

94. Закон України “Про освіту” від 23.05.1991 // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 34. – С. 451.

95. Зарубінська І.Б. Впровадження компетентнісного підходу до змісту освіти у вищому навчальному закладі економічного профілю / І. Б. Зарубінська // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ : зб. наук. пр. Частина I. – Рівне, 2008. – С. 267-273.

96. Захарова О.С. Структурно-содержательные основы педагогической деятельности специалиста в области юриспруденции / О.С. Захарова // Этнопедагогизация процесса обучения и воспитания в современном образовательном учреждении: сб. науч. ст.. – Чебоксары, 2005. – С. 193–198.

97. Зеер Э. Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход / Э. Ф. Зеер, А. М. Павлова, Э. Э. Сыманюк.—М. : Изд-во Москов. психологического ин-та, 2005. — 215 с.
98. Зимняя И. А. Интегративный подход к оценке единой социально-профессиональной компетентности выпускников вузов / И. А. Зимняя, Е. В. Земцова // Высшее образование сегодня. — 2008. — № 5. — С. 14-19.
99. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия/ И. А. Зимняя. — М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. — 42 с.
100. Зимняя И. А. Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования? / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. 2006. — № 8. — С. 20–26.
101. Зінченко В.П. Методологія і методи наукових досліджень : навч.посіб. / О.М. Лівінський, О.І. Курок, В.М. Гридякін, В. П. Зінченко. — Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2012. — 174 с.
102. Исаева Т. Е. Классификация профессионально-личностных компетенций вузовского преподавателя /Т. Е. Исаева // Педагогика. — 2006. — №9. — С. 55–60.
103. Ильязова М. Д. Компетентностный подход к результатам высшего образования: анализ, сущность, реализация / М. Д. Ильязова. — Астрахань: Изд-во АГТУ, 2006. — С. 72.
104. Лалак Н. В. Формування професійної компетентності майбутніх учителів засобами навчальної дисципліни “Історія України” / Н. В. Лалак //Історія в школі. — 2010. — №1. — С. 7-10.
105. Лапшина И.Е. Юридическое образование за рубежом (опыт США и ФРГ) / И.Е. Лапшина, Т.А. Аркадьева, М.А. Валеева // Концепт. — 2014. — № 12. — С. 1-6.
106. Лебедева Ю. Г. Набувати усвідомлених знань (застосування проектної технології у процесі навчання історії та права, на прикладі

розробки теми “Обговорення проекту Закону України “Про внесення змін до Конституції України””). Основи правознавства.9 клас / Ю. Г. Лебедева // Історія в школах України.– 2005.– №4. – С. 37-39.

107. Левитан К. М. Юридическая педагогика : учебник / К. М. Левитан. – М.: Норма, 2007. – 431 с.

108. Лещенко Г.П. Комунікативна компетенція як лінгводидактичний феномен / Г. П. Лещенко //Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ : зб. наук.пр.. Ч. І. –2008. – С. 371-376.

109. Калита О.П. Мова як раціональна дія в системі формування комунікативної компетентності юриста [Електронний ресурс]/ О.П. Калита: Електронне фахове видання “Народна освіта” / О. П. Калита. – 2012. –№ 19. – Режим доступу до журн.:<http://narodnaosvita.kiev.ua>.

110. Каталог навчальних планів і програм підготовки бакалаврів Національного університету біоресурсів і природокористування / за заг. ред. Ніколаєнка С. М. – К.: НУБіП України, 2013. – 351 с.

111. Карташев В. Н. Юридическая деятельность: понятие, структура, ценность / В. Н. Карташев. – Саратов, 1989. – 218 с.

112. Касярум К. В. Формування комунікативної компетенції майбутніх викладачів вищої школи / К. В. Касярум// Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / – 2011. – Ч. 1. – С. 99-106.

113. Кашанина Т. В. Юридическая техника : учебник / Т. В. Кашанина. – М.: Эксмо, 2007. – 512 с.

114. Кашкарьов Г.В. Теоретичні та практичні аспекти компетентнісного підходу до підготовки вчителів правознавства: монографія / Г.В. Кашкарьов. – Донецьк: Ландон-XXI, 2011. – 243 с.

115. Кобликов А. С. Юридическая этика : учебник для вузов / А. С. Кобликов. – М., 1999. – 168 с.

116. Козяр М.М. Використання інформаційних технологій у графічній підготовці студентів вищих навчальних закладів / М.М. Козяр, Ю.В. Фещук // Наукові записи Тернопільського національного педагогічного університету. – 2008. – № 2 : Сер.: Педагогіка. – С.111-114.

117. Козяр М.М. Комплексне використання традиційних засобів навчання та нових інформаційних технологій в графічній підготовці студентів вузів / М.М. Козяр, Ю.В. Фещук // Сучасні проблеми геометричного моделювання : міжвузівський зб. (за напрямом “Інженерна механіка”) : наукові нотатки. –2008. – № 22. – Ч.1. – С. 152-159.

118. Козяр М.М. Теоретичні засади формування компетентності технічного фахівця / М.М. Козяр, О.М. Варич // Нова педагогічна думка : науково-методичний журнал. –2008. –№ 3. – С.87-89.

119. Козяр М.М. Теоретичні засади формування професійної компетентності технічного фахівця до здійснення графічної діяльності / М. М. Козяр // Нова педагогічна думка : науково-методичний журнал. – 2010. –№ 4.– С. 36-40.

120. Ковалів М. В. Окремі аспекти розвитку регулятивної компетентності співробітників органів внутрішніх справ України / М. В. Ковалів // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.– 2014. – № 1: Сер. психологічна. – С. 94-101.

121. Ковальчук О.М. Історико-правовий напрям на юридичному факультеті Київського університету (середина XIX – початок XX ст.) / О. М. Ковальчук // Проблеми правознавства. – 1991. – Вип. 53. – С. 29-33.

122. Ковбасюк Т. Л. Методичні прийоми використання писемних джерел у навчанні історії / Т. Л. Ковбасюк // Історія в школах України. — 2009. – №9. – С. 14-17.

123. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / [під заг. ред. Овчарук О.В.]. – К.: “К.І.С.”, 2004. – 112 с.

124. Кожем'яко Н.В. Формування комунікативної компетентності майбутніх молодших спеціалістів з правознавства у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Н. В. Кожем'яко. – К., 2015. – 19 с.

125. Коляструк О. А. Методологія історії повсякдення / О. А. Коляструк // Історія повсякденності зарубіжній і вітчизняній історіографії: методологія, методи, концепції : вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2011. – № 982: Сер. Історія. – С. 8-21.

126. Комаров В. В. Основоположні проблеми вищої юридичної освіти у парадигмі компетентнісного підходу / В. В. Комаров // Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання : тези доп. та повідомл. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 вер.–1 жовт. 2015 р.). – Х., 2015. – С. 7–12.

127. Компетентність саморозвитку фахівця: педагогічні засади формування у вищій школі / [наук. ред. Н. В. Кічук]. – Ізмаїл : ІДГУ, 2007. – 236 с.

128. Коновалова Т. Ю. Социально-психологическая компетентность руководителя ОВД и методы её развития : автореф. дис. получения степени канд. психол. наук : спец. 19.00.05 “Социальная психология” / Т. Ю. Коновалова. – М., 2004. – 25 с.

129. Коренев А. П. Введение в юридическую специальность / А. П. Коренев, В. К. Бобров. – М., 2004. – 160 с.

130. Кострова Ю. С. Генезис понятий «компетенция» и «компетентность» / Ю. С. Кострова // Молодой ученый. – 2011. – № 12. – Т. 2. – С. 102–104.

131. Котикова О. М. Компоненти комунікативної компетентності майбутніх юристів / О. М. Котикова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : зб. наук. пр. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова,

2010. – Вип.11 (21) : Сер. 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. – С. 149-153.

132. Котикова О.М. Мотивація майбутніх юристів до навчання як визначальний чинник суб'єкт–суб'єктної взаємодії викладача і студента / О. М. Котикова // Вісник Львівського університету. – 2009. – Вип. 25. – Ч. 2. – С. 249–257.

133. Котикова О. М. Соціальний інтелект як показник комунікативної компетентності майбутніх юристів / О. М. Котикова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : зб. наук. праць. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 10 (20) : Сер. 16: Творча особистість учителя : проблеми теорії і практики. – С. 67–72.

134. Кочубей А. В. Гуманітаризація фахової підготовки студентів технічних ВНЗ засобами народознавства : монографія / А. В. Кочубей. – Рівне : НУВГП, 2009. – 179 с.

135. Крашенников П. В. Интервью с П. В. Крашенниковым, ректором Российской школы частного права / П. В. Крашенников // Юридический мир. – 2006. – № 8. – С. 4-9.

136. Кремень В. Г. Чому ми бідні, якщо такі освічені? / В. Г. Кремень // Зеркало тижня. – 2015. – №6 (202). – С.13.

137. Крячун Т. І. Формування історичних і правових компетентностей [Електронний ресурс] / Т.І. Крячун. // Навчальний портал «Класна оцінка», 2014. – Режим доступу : <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/formuvannya-istorichnikh-i-pravovikh-kompetentnost.html>

138. Куницына В. Н. Социальная компетентность и социальный интеллект : структура, функции, взаимоотношение / В. Н. Куницына // Теоретические и прикладные вопросы психологии. – СПб., 1995. – Вып. 1. – Ч. 1. – С. 48–59.

139. Кушнер Ю.З. Методология и методы педагогического исследования: учебно-методическое пособие. / Ю.З. Кушнер.

– Могилев: МГУ им. А.А. Кулешова, 2001. – 66 с.

140. Леви Э.Х. Введение в правовое мышление / Э.Х. Леви. – М.: Наука, 1995.– 115с.

141. Левченко Т. І. Розвиток освіти та особистості в різних педагогічних системах / Т. І. Левченко. – Вінниця : Нова книга, 2002. – 512 с.

142. Леонтьев А. А. Речь в криминалистике и судебной психологии / А. А. Леонтьев, А. А. Шахнарович, В. И. Батов. – М. : Наука, 1977. – 62 с.

143. Логвінова Я.О. Обґрунтування сутності компетентнісного підходу в освітніх упрацях українських і зарубіжних учених/ Я. О. Логвінова/Порівняльно-педагогічні студії.– 2011.– № 3-4.– С. 48-55.

144. Логінова Н. А. Антропологічна психологія Б. Г. Ананьєва /Н. А. Логінова // Вопросы психологии. – 2007. –№ 5.–С. 127-137.

145. Луговий В. І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні / В. І. Луговий // Педагогіка і психологія. – 2010. – № 2. – С. 13–25

146. Ляшенко О.І. Упровадження тесту загальної навчальної компетентності в системі ЗНО абітурієнтів ВНЗ : аналітичний звіт / О. І. Ляшенко, С. А. Рако // Тестування і моніторинг в освіті, 2010. – № 10. – С. 2-48.

147. Ляшенко О.І. Тест загальної навчальної компетентності: основні засади і результати пілотування / О.І. Ляшенко, С. А. Раков // Педагогіка і психологія. – 2012. – № 2. – С. 27-35

148. Малько О.Д. Формування культури безпеки життєдіяльності при підготовці юристів шляхом реалізації компетентнісного підходу / О. Д. Малько, А. М. Полежаєв, Є. В. Карманний, В. В. Яценко // Природокористування і сталий розвиток: економіка, екологія, управління : зб. матеріалів Міжнар. науково-практ. конференції. – Ірпінь: Видавництво Національн. університету ДПС України, 2014. – С. 358-361.

149. Марковська О. Є. Суть навчальної компетентності та її

структура[Електронний ресурс] / О. Є. Марковська // Студентський вісник Уманського державного педагогічного університету ім. П. Тичини, 2011. – Ч. 1. – Режим доступу :http://library.udpu.org.ua/library_files/stud_konferenzia/2011_1/visnuk_42.pdf

150. Мережа юридичних клінік України: ретроспективи та перспективи / [упоряд. М. В. Дулеба]. – К.: МФ «Відродження», 2006. – 296 с.

151. Михайленко О. Р. Дослідження американськими вченими підготовки фахівців-юристів у юридичних коледжах США / О. Р. Михайленко // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету, 2010. – Вип. 79 – С. 215-221.

152. Михайличенко О.В. Методика викладання суспільних дисциплін у вищій школі : навч. посібн. / О. В. Михайленко. – Суми: СумДПУ, 2009. – 122 с.

153. Мокрогуз О. П. Інноваційні технології на уроках історії / О. П. Мокрогуз. – Х. : ВГ «Основа», 2007. – 192 с.

154. Мокрогуз О.П. Навчити “прочитувати” фотографії: З досвіду інтерпретації візуальних архівних матеріалів у шкільному курсі історії / О.П. Мокрогуз // Історія в школах України : наук.-метод. журнал . – 2004 . – № 8. – С. 27-30.

155. Музиченко П. П. Методологічні принципи та методи пізнання історико-правових явищ / П. П. Музиченко // Юридична освіта і правова держава : зб. наук. праць. – Одеса: Астропринт, 1997. – С. 62-69.

156. Нагаєв В.М. Методика викладання у вищій школі : навч. посіб. / В. М. Нагаєв. – К.: ЧП, 2007. – 211 с

157. Нагорна Н. В. Формування у студентів понять компетентності й компетенції / Н. В. Нагорна // Виховання і культура. – 2007. – № 1-2 (11- 12). – С. 266–268.

158. Найн А.Я. Проблемы развития профессионального образования: региональный аспект / А. Я. Найн, Ф. Н. Ключев. – Челябинск: Изд-во челябинского ин-та развития профессионал. образования, 1998. – 264 с.

159. Насіленко Л. А. Етичний складний комунікативної компетентності майбутніх юристів (в умовах педагогічного експерименту) / Л. А. Насіленко // Етика і естетика педагогічної дії. – 2005. – Вип. 9. – С. 60-68.

160. Насіленко Л. А. Професійна підготовка майбутніх юристів на основі компетентнісного підходу (з досвіду роботи Університету сучасних знань) / Л. А. Насіленко // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. – 2013. – Вип. 6. – С. 75-81

161. Національний архівний фонд України. Засоби інтелектуального доступу до документів: короткий довідник. – К., 2002. – С. 147-148.

162. Незнамова З. А. Роль государственных стандартов юридического образования в подготовке юристов / З. А. Незнамова // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 2001. – № 1. – С. 217-221.

163. Непрокина И. В. Метод моделирования как основа педагогического исследования [Електронний ресурс] / И. В. Непрокина // Теория и практика общественного развития. – 2013. – № 7. Режим доступа до журн.: http://teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2013/7/pedagogika/neprokina.pdf

164. Нищета В.А. Метод проектів як засіб формування життєвої компетентності старшокласників у процесі навчання українознавчих предметів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 “Теорія навчання” / В. А. Нищета. – Кривий Ріг, 2009. – 20 с.

165. Новиков А. М. Методология учебной деятельности / А. М. Новиков. – М.: Эгвес, 2005. – 176 с.

166. Новікова Т. І. Розвивальне навчання та формування ключових компетентностей учнів / Т. І. Новікова // Початкова освіта. – 2008. – № 41. – С. 16-18.

167. Овчарук О.В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О.В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські

перспективи. –К., 2004. –111с.

168. Олійник Т.С. Реалізація компетентнісного підходу в навчальному процесі на перекладацькому відділенні факультету іноземних мов ТНПУ ім. В. Гнатюка / Т.С. Олійник // Професійні компетенції та компетентності вчителя: матеріали регіонального наук.-практ. семінару. – Тернопіль, 2006. – С. 69-71.

169. Олексін Ю.П. Навчання вітчизняній історії як засіб формування рис громадянськості старшокласників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія і методика навчання історії” / Ю. П. Олексін. – К., 2006. – 20 с.

170. Олексюк М.П. Формування професійної компетентності майбутніх учителів технологій у процесі вивчення народних художніх ремесел: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / М. П. Олексюк. – Хмельницький, 2015. – 20 с.

171. Осмоловська І. М. Ключові компетенції як компонент особистісно-орієнтованого навчання / І. М. Осмоловська// Народна освіта, 2003. – №2. – С. 48-54.

172. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / Ортинський В. Л.– К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.

173. Павленко В. В. Актуальні методи розвивального навчання / В. В. Павленко // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Розвиток дослідницьких здібностей обдарованих дітей та молоді”, м. Житомир, 11- 12 травня 2011 р. – ІОД. – 2011. – С. 246-251.

174. Палагіна Е. Н. Функции юридической практики : автореф. дис. на получении степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 “Теория права и государства; история права и государства; история политических и правовых учений” / Е. Н. Палагіна. – Саратов, 2003. – 26 с.

175. Паламарчук В.Ф. Технеінтелектус (технологія інтелектуальної

діяльності учнів) / В. Ф. Паламарчук. – Суми: ВВП «Мрія-1» АТД, 1999. – 46 с.

176. Педагогіка вищої школи / (В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, І. С. Волощук, О. В. Глузман, Н. В. Гузій, Н. М. Дем'яненко, Н. О. Двінська, М. Б. Євтухта ін.) ; за ред. В. Г. Кременя, В. П. Андрущенка, В. І. Лугового. – К.:Педагогічна думка, 2009. – 256 с.

177. Перова С. В. Розвиток ключових компетентностей майбутніх учителів-філологів у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін у вищих навчальних закладах : дис... кандидати пед. наук: 13.00.04 / С. В. Перова. – Луганськ, 2012. – 200 с.

178. Петренко Н. В. Результати формування професійно-етичної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки / Н. В. Петренко // Сучасна освіта і наука в Україні: наукові здобутки, стан і перспективи : матер. VI Всеукр. з міжнар. участю наук.-практ. заочної конф. (Запоріжжя, 27-28 січ. 2011 р.). – Запоріжжя, 2011. – С. 76–79.

179. Платонова Н. В. Архівна служба МВС України: історія, інформаційні ресурси, сучасні методи їх репрезентації : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 “Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни” / Н. В. Платонова. – К., 2003. – 24 с.

180. Платонова Н. В. Історія та сучасний стан Галузевого державного архіву Міністерства внутрішніх справ України / Н. В. Платонова // Студії з архів. справи та документознавства. – К., 1999. – Т. 4. – С. 127-132.

181. Платонова Н. В. Сучасні методи репрезентації архівної інформації в Державному архіві МВС України / Н. В. Платонова // Архіви України. – 2002. – № 4-6. – С. 199-206.

182. Платонова Н. В. Фонди держархіву МВС України та їх роль у дослідженні історії України ХХ ст. / Н. В. Платонова // Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи : наук. доп. всеукр.

конф. (Київ, 19-20 листоп. 1996 р.). – К., 1997. – Ч. 2. – С. 191-196.

183. Погудин М.В. Компетентностный вектор, направляющий социализационную траекторию развития профессионально компетентной личности студента-юриста. Кемерово / М.В. Погудин// Профессиональное образование в России и за рубежом. – 2012. –№ 4 (8).–С. 40-47.

184. Положення про Координаційну раду молодих юристів України : Наказ Міністерства юстиції України від 27.09.2007 № 835/5 / [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show>.

185. Пометун О.І. Компетентнісний підхід у сучасній історичній освіті / О. І. Пометун// Історія в школах України, 2007. – №6. –С. 3-15.

186. Пометун О.І. Методика навчання історії в школі / О.І. Пометун, Г.О. Фрейман. – К.: Генеза, 2006. – 328 с .

187. Пометун О.І. Пізнавальні вміння як компонент змісту шкільної історичної освіти // О.І. Пометун, Г.О. Фрейман / Історія в школі, 2006. –№6. – С. 20-28.

188. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : науково-методичний посібник / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко.– К.: Видавництво А. С. К., 2004. – 192 с.

189. Пометун О.І. Теоретичні засади формування громадянської компетентності учнівської молоді / О. І. Пометун // Історія та правознавство. –2005.–№10.–С. 4-6.

190. Посталюк Н. Ю. Творческий стиль деятельности: педагогический аспект / Н. Ю. Посталюк.–Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1989. –205 с.

191. Проблемы высшего юридического образования : тезисы докладов науч.-практ. конф., Екатеринбург, 18-22 апреля 1994 г./ ред. В. Д. Перевалов. – Екатеринбург: Изд-во Уральской гос. юрид. академии, 1995. – 45 с.

192. “Про затвердження Національної рамки кваліфікацій” : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1341 / [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п>

193. Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України : Наказ МОН України від 03.08.2006 № 592 / [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06>.

194. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України № 347/2002 від 17.04.02 року / [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.

195. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Равен Дж. ; [пер. с англ. В. И. Белопольського]. – М. : «Когито-Центр», 2002. – 396 с.

196. Рагозіна В. В. Результатиформування базових компетентностей молодших школярів засобами музичного мистецтва / В. В. Рагозіна // Педагогічний дискурс. – 2009. – Вип. 6. – С. 152-156.

197. Ремех Т.О. Компоненти і прояви правової предметної компетентності учня [Електронний ресурс] / Т. О. Ремех. // Народна освіта : електронне наукове фахове видання, 2015. – Вип. 32(27) – Режим доступу до журн.: http://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3741

198. Рибалко Ю.В. Компетентнісний підхід у науково-педагогічній літературі / Ю.В. Рибалко // Педагогіка вищої та середньої школи. – 2012. – Вип.35. – С. 392.

199. Рижиков В. С. Зміст та складові професійної підготовки майбутніх юристів відповідно професіограми [Електронний ресурс] / В. С. Рижиков // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2011. – № 2. – Режим доступу до журн.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_2_10

200. Рижиков В.С. Теорія і практика конструювання цільових моделей (професіограм) та процесу професійної підготовки майбутніх юристів : монографія / В.С. Рижиков. – Херсон: вид-во «Айлан», 2010. – 280с.

201. Радишевська М.М. Формування інтерактивної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей в процесі професійної

підготовки : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / М. М. Радишевська. – Житомир, 2015. – 20 с.

202. Рутковская М. В. Формирование мотивов выбора педагогической профессии у старшеклассников : автореф. дис. на получение степени канд. пед. наук. : спец. 13.00.01 “Теория и история педагогики” / М. В. Рутковская. – Л., 1955. – 14 с.

203. Савіщенко В. М. Педагогічні умови формування професійно значущих якостей майбутнього юриста / В. М. Савіщенко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб. наук. пр. – Запоріжжя, 2007. – Вип. 47. – С. 283–288.

204. Савіщенко В. М. Проблеми педагогізації юридичної освіти / В. М. Савіщенко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб. наук. пр. – Київ ; Запоріжжя, 2006. – Вип. 38. – С. 406–410.

205. Савіщенко В. М. Формування деонтологічної компетентності у студентів юридичних факультетів [Електронний ресурс] / В. М. Савіщенко // Освіта і особистість: нові підходи, сучасна дидактика, інноваційні технології й якість освіти : збірник тез IV Міжнародного освітнього форуму “Особистість в єдиному освітньому просторі”. – 2013. – № 2 (12). – Режим доступу до журн.: http://www.zoippo.zp.ua/pages/el_gurnal/pages/vip12.html. 2.

206. Санцевич А. В. Роль архівів у розвитку історичної науки / А. В. Санцевич // Архіви України. – 1988. – № 3. – С. 19–25.

207. Сатохіна Н. І. Розуміння у здійсненні права: герменевтичний вимір : дис... кандидата юрид. наук : 12.00.12 / Н. І. Сатохіна. – Х., 2010. – 185 с.

208. Сверчков А. В. Организационно-педагогические условия формирования профессионально-педагогической культуры будущих спортивных педагогов / А. В. Сверчков. // Молодой ученый. – 2009. – № 4. – С. 279–282.

209. Сисоєва С. О. Вища освіта України і реалізація сучасного розвитку : монографія / С.О. Сисоєва, Н.Г. Батечко. – К. : ВД ЕКМО, 2011.– 344 с.
210. Сисоєва С. О. Особистісно-орієнтовані педагогічні технології : метод проектів / С. О. Сисоєва // Неперервна професійна освіта : теорія і методика. – 2002. – № 1. – С. 23 – 28.
211. Ситуаційна методика навчання :теорія і практика / [упор. О. Сидоренко, В. Чуба]. – К. : Центр інновацій та розвитку, 2001. – 256 с.
212. Ситянін В. В. Практичні аспекти формування правової компетентності науково-педагогічних працівників вищої школи / В. В. Ситянін // Вісник післядипломної освіти. – К.: Університет менеджменту освіти АПН України, 2009. – Вип. 13. – С. 100–107.
213. Сластенин В. А. Педагогика : учеб.пособие для вузов / В. А. Сластенин, И.Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов. – М.: Академия, 2002. – 567 с.
214. Смагіна Т. М. Поняття та структура соціальноїкомпетентності як наукова проблема / Т. М. Смагіна // Вісник Житомирського університету. – 2010.–Вип. 50. – С. 138-142.
215. Співаковський О. В. Інформаційні технології в юридичній діяльності: базовий курс : навч. посіб. / О. В. Співаковський, М. І. Шерман, В. М. Стратонов, В. В. Лапінський. – Херсон : ХДУ, 2012. – 220 с.
216. Струманський В.П. Концептуально-структурний зміст виховання і виховної роботи в прогностичних проекціях української наукової педагогіки / В. П. Струманський // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 2/3. – С. 124-127.
217. ТатурЮ. Г. Компетентностный подход в описании результатов и проектировании стандартов высшего профессионального образования: материалы к заседанию методологического семинара / Ю. Г. Татур. –М. :Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – С. 7.
218. Терно С. О. Складові ефективного навчання або що потрібно знати вчителю про пізнавальні процеси учнів // С. О. Терно / Історія в школах України. –2005. – № 4. – С. 8-11.

219. Терно С. О. Як підвищити вмотивованість вивчення історії // С. О. Терно / Історія в школах України. –2004. – №8. – С. 22-26.
220. Томилов В. А. Профессиональная деятельность человека и условия ее оптимизации в современном обществе / В. А. Томилов. – Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 2005. – 231 с.
221. Топорнин Б. Н. Высшее юридическое образование в России: проблемы развития / Б. Н. Топорнин. – М.: ИГИАН, 1996. – 32 с.
222. Сергеев Г.А. Компетентность и компетенции в образовании / Г. А. Сергеев. – Владимир : ИздвоВладимирскогогос. унта, 2010. – 107 с.
223. Сергеев И.С. Какреализоватькомпетентностныйподход на уроке и вовнеурочнойдеятельности / И.С. Сергеев, В.И. Блинов. – М. : АРКТИ, 2007. – 129 с.
224. Фрейман Г.О. Реалізація компетентнісно-орієнтованого навчання у практиці викладання історії в школі / Г. О. Фрейман // Історія в школі, 2006. – №10. – С. 23-29.
225. Федорчук О. С. Підготовка майбутніх правознавців у контексті формування фахово-інформатичної компетентності / О. С. Федорчук, Ю. О. Дорошенко // Вісник Луганського нац. пед. університету імені Тараса Шевченка.– Луганськ, 2005. – №4(84) : Сер. Пед. науки. – С. 230–242.
226. Федорчук О. С. Формування аксіологічного компоненту інформатичної компетентності при підготовці майбутніх правознавців / О. С. Федорчук //Педагогічний дискурс. – 2008. – Вип. 4. – С. 168-171.
227. Фроленкова О. А. Воспитание интеллектуальных мотивов учения студентов : на прим. пед. вуза : дис... кандидата пед. наук : 13.00.08 / О. А. Фроленкова.– Магнитогорск, 1997.– 161 с.
228. Харламова О. В.Робота з джерелами на уроках історії / О. В. Харламова, Т. І. Ільїна //Викладання історії та суспільствознавства в школі .– 2003 .– № 1.– С. 71-72.
229. Харченко І. І. Термінологічна компетентність як обов'язковий складник мовно-професійної культури майбутніх юристів / І. І. Харченко //

Термінологічний вісник, 2013, – №2(2). –С. 176-180.

230. Химинець В. В. Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителя [Електронний ресурс]/ В. В.Химинець. – Режим доступу: <http://zakinppo.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49>.

231. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А.В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – №2. – С.58-64.

232. Хуторской А.В. Общепредметное содержание образовательных стандартов / А.В. Хуторской. – М. : Инт. новых образовательных технологий, 2002. – 19 с.

233. Цвяк А. А. Лекція як форма навчання у вищих навчальних закладах: загально методичний аспект / А. А. Цвяк // Проблеми дидактики історії : збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільськ, 2010. – Випуск 2. – С. 20-26.

234. Ценко М. Б. Формування комунікативної компетентності майбутніх юристів / М. Б. Ценко // Вісник Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”. – Х., 2014. – № 4 : Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – С. 41-50.

235. Черданцев А. Ф. Логико-правовые феномены в праве, юридической науке и практике / А. Ф. Черданцев. –Екатеринбург: Наука, 1993.–189 с.

236. Чорнух І. Н. Логічні схеми і таблиці в навчанні історії / І. Н. Чорнух // Теорія і практика освіти в сучасному світі. –СПб., 2012. –С. 237-239.

237. Чужикова В.В. Методика викладання права / В.В. Чужикова. – К.: КНЕУ, 2010. – 428 с.

238. Чуфаровский Ю. В. Введение в юридическую специальность : учеб.пособие / Ю. В. Чуфаровский. – М.: Социально-политическая МЫСЛЬ, 2004. – 96 с.

239. Шадриков В. Д. Проблемы системогенеза профессиональной

деятельности / В. Д. Шадриков. – М. : Наука, 1982. – 185 с.

240. Шамова Т. І. Управління освітніми системами:учеб. посібник для студ. висш. пед. учеб. закладів /Т. І. Шамова, П. І. Третьяков, М. П. Капустін. – М.:Гуманит. вид. центр ВЛАДОС, 2002. – 320с.

241. Шевцова Л. С. Ситуативні завдання як ефективний засіб розвитку зв'язного мовлення учнів / Л. С. Шевцова // Українська мова і література в школі. – 2001. – №2. – С. 11- 17.

242. Шишов С. Е. Компетентнісний підхід до освіти: примха або необхідність / С. Е. Шишов, І. Г. Агапов // Стандарти і моніторинг в освіті, 2002. – №2. – С. 60-64.

243. Шишов С.Е. Школа: мониторинг качества образования. / С. Е. Шишов, В. А. Кальней. – М.: Педагогическое общество России, 2000. – 316 с.

244. Яворська Г.Х. Лекція як засіб формування соціально-правової зрілості курсантів / Г. Х. Яворська// Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1998. – № 4. – С. 176 – 179.

245. Яворська Г. Х. Педагогіка для правників : навч. посіб. / Г. Х. Яворська. – К. :Знання, 2004. – 335 с.

246. Яворська Г. Х. Теоретичні та методичні засади формування соціально-професійної зрілості курсантів вищих навчальних закладів МВС України : дис... доктора пед. наук: 13.00.04 // Г. Х. Яворська. – К., 2006. – 479 с.

247. Яворська Г.Х. Форми організації практичних занять і самостійної роботи курсантів / Г. Х. Яворська// Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1998. – № 1. – С. 153 – 155.

248. Якубовська С.С. Формування базових компетенцій майбутнього фахівця вищого технічного навчального закладу в процесі психолого-педагогічної підготовки магістрів / С.С. Якубовська // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. – Сер. 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: Зб. наук. праць / Ред. кол. Н.В. Гузій та ін. – Вип. 14 (24). – К., 2011. - С. 297-300.

249. Яремчук В. П. Основи науково-дослідної роботи студентів : навчальний посібник [для студентів факультетів гуманітарного профілю] / В. П. Яремчук. – Острог : Національний університет “Острозька академія”, 2012. – 56с.

250. AALS Curriculum Study Project Committee. Training for the Public Profession of the Law: 1971, reprinted in Herbert L. Parcker& Thomas Ehrlich, New Direction in Legal Education. – 1972. – P. 23-24.

251. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program – OECD (Draft). – 279 p.

252. Definition and Selection of Competencies. Country Contribution Process: Summary and Country Report. – Uri Peter Trier. – University of Neuchatel, October 2001. – 279 p.

253. Grishko V. Developing education in the process of the formation of a professional competence of a future lawyer / V. Grishko// Proceeding of the International Scientific and Practical Conference «Science and Education – Our Future (November 24-26, 2014)». – Dubai:Rost Publishing, 2014. – P.105-109.

254. Key Competencies. A developing concept in general compulsory education. Eurydice. The information network on education in Europe. – N.Y., 2002. – 28 p.

255. Ruchen D.Key Competencies for a Successful Life and a Well-Functioning Society /D. Ruchen. – Germany : Hogrefe& Huber Publishers, 2003. – 206 p.

256. Spector J. ERIC Clearinghouse on Information and Technology Syracuse NY. Competencies for Online Teaching. ERIC Digest. Competence, Competencies and Certification / J. Spector, Michael-de la Teja, Ileana. – N.Y., 1996. – 123 p.

257. Program on International Student Assessment.– OECD., 2000. – 238 p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Робоча програма дисципліни «Історія держави і права України»

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ**

Кафедра спеціальних юридичних дисциплін

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Перший проректор

_____ **Левицька С.О.**

“ ____ ” _____ **2013 року**

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Історія держави і права України

(шифр і назва навчальної дисципліни)

0304 «Право»

(шифр і назва галузі знань)

6.030401 «Право»

(шифр і назва спеціальності)

кафедра спеціальних юридичних дисциплін

(назва інституту, факультету, відділення)

Рівне – 2013

Робоча програма навчальної дисципліни «Історія держави і права для студентів» за напрямом підготовки 6.030401 «Право», в галузі знань 0304 «Право». – Рівне: НУВГП, 20 с.

Розробник: асистент Гришко В.І., к.ю.н., доц.. Вовк Ю.Є.

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри спеціальних юридичних дисциплін

Протокол № 1 від «18» березня 2013 року

Завідувач кафедри

спеціальних юридичних дисциплін

В.І. Цимбалюк

«18» березня 2013 року

Схвалено методичною комісією НУВГП за спеціальністю 6.030401 «Право».

Протокол № 1 від «15» березня 2013 року

«15» березня 2013 року

Голова _____ (проф. Кафарський В.І.)

©Гришко, 2013 рік

© НУВГП, 2013 рік

1.Опис навчальної дисципліни «Історія держави і права України»

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 5	Галузь знань 0304 «Право» Напрямок підготовки 6.030401 «Право» ОКР «бакалавр»	Нормативна за вибором студента
Модулів – 1		Рік підготовки 2013-2014
Змістових модулів – 2		Семестр 1
Індивідуальне науково-дослідне завдання –		Лекції – 40 год.
Загальна кількість годин – 180.		Практичні - 40 год.
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи		Лабораторні - -год.
		Самостійна робота – 100 год.
		Індивідуальні - - год.

студента – 3		Вид контролю - екзамен
--------------	--	------------------------

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання 44% до 56%.

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета дисципліни – формування в студентів ґрунтовних знання з актуальних проблем становлення та розвитку держави і права України, навичок самостійного аналізу історико-правових джерел, вміння використовувати історичний досвід для вирішення сучасних проблем, ознайомлення з пам'ятками національної юридичної культури, розуміння сучасних процесів державно-правового будівництва, усвідомлення загальних закономірностей, головних напрямів і перспектив розвитку державно-правових інститутів у майбутньому. Історія держави і права України має на меті, також, ознайомити студентів з державно-правовим розвитком українського народу з найдавніших часів до сьогодення, зокрема з історичними типами і формами держави і права, політичними установами та правовими інститутами в їх історичному розвитку, розглядає також роль держави і права у житті суспільства.

Завдання дисципліни – курс є своєрідним вступом до спеціальних юридичних дисциплін (цивільне, кримінальне, трудове право) і ґрунтовне його вивчення в тому числі глибокий аналіз важливих законодавчих актів, потрібний не лише для підвищення якості підготовки студентів, але і для усестороннього глибокого усвідомлення галузей діючого права.

У результаті вивчення даного курсу студент повинен знати:

1) знати: основні закономірності розвитку держави і права України; стан основних проблем науки історії держави і права України; предмет і

метод навчальної дисципліни та науки історії держави і права України; суспільний лад на різних етапах становлення української державності; систему органів влади й управління, суду на території сучасної України, починаючи з VI століття і до наших днів; джерела права України; перешкоди і проблеми, які виникають на шляху будівництва української державності; історію кодифікації права України.

2) уміти використовувати історичний досвід української держави і права у практичній професійній діяльності; використовувати принцип історизму в аналізі суспільних та державно-правових процесів, що відбуваються в Україні, а також у враховувати історичні аспекти при аналізі та використанні правових актів; самостійно робити науково-обґрунтовані прогнози розвитку суспільно-політичного та державно-правового життя України на основі історико-правових знань.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1.

Тема 1. Предмет, метод, мета, завдання курсу «Історія держави і права України».

Тема 2. Загальна характеристика історико-правових джерел.

Тема 3. Методика аналізу історико-правових джерел.

Тема 4. Загальна характеристика суспільного і державного ладу Київської Русі. Право Київської Русі.

Тема 5. Державний лад і право Галицько-Волинської держави як спадкоємниці Київської Русі.

Тема 6. Історичні та політико-правові передумови входження українських земель до складу Великого князівства Литовського, Королівства Польського і Речі Посполитої. Державний лад на українських землях

Тема 7. Право на українських землях Великого князівства Литовського, Королівства Польського і Речі Посполитої.

Тема 8. Державно-правові інститути України-Гетьманщини.

Тема 9. Правове закріплення великих «буржуазних реформ» в Росії і їх особливості на Україні.

Тема 10. Державно-правові інститути на українських землях в період російської революції, наступної реакції і першої світової війни.

Змістовий модуль 2

Тема 11. Повалення російського самодержавства, державно-правові інститути Тимчасового уряду в Україні.

Тема 12. Державний устрій і право УНР.

Тема 13. Державно-правові інститути в період Гетьманату П. Скоропадського

Тема 14. Українська Народна Республіка за часів Директорії.

Тема 15. Державний апарат ЗУНР.

Тема 16. Проголошення Радянської влади в Україні і його юридичне оформлення.

Тема 17. Державно-правові інститути Радянської України в 1917-1920 роках.

Перша кодифікація законодавства Радянської України.

Тема 18. Зміни в державно-правовому устрої українських земель на початку другої Світової війни.

Тема 19. Державно-правові інститути України в 50-80 роках ХХ століття.

Тема 20. Держава і право України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття.

4. Структура навчальної дисципліни

Назва змістових модулів і тем	Кількість годин				
	Усього	в тому числі			
		Лекцій	Практичних	Індивідуальних	Самостійних
1	2	3	4	5	6

Модуль 1					
Змістовий модуль 1					
Тема 1. Предмет, метод, мета, завдання курсу «Історія держави і права України».	5	2	1	-	2
Тема 2. Загальна характеристика історико-правових джерел.	5	2	1	-	2
Тема 3. Методика аналізу історико-правових джерел.	9	2	2	-	5
Тема 4. Загальна характеристика суспільного і державного ладу Київської Русі. Право Київської Русі.	14	2	4	-	8
Тема 5. Державний лад і право Галицько-Волинської держави як спадкоємниці Київської Русі.	9	2	2	-	5
Тема 6. Історичні та політико-правові передумови входження українських земель до складу Великого князівства Литовського, Королівства Польського і Речі Посполитої. Державний лад	12	2	2	-	8
Тема 7. Право на українських землях Великого князівства Литовського, Королівства Польського і Речі Посполитої.	9	2	2	-	5
Тема 8. Державно-правові інститути України-Гетьманщини.	9	2	2	-	5
Тема 9. Правове закріплення великих «буржуазних реформ» в Росії і їх особливості на Україні.	9	2	2	-	5
Тема 10. Державно-правові інститути на українських землях в період російської революції, наступної реакції і першої світової війни.	9	2	2	-	5
Разом змістовий модуль 1.	90	20	20	-	50
Змістовий модуль 2					
Тема 11. Повалення російського самодержавства, державно-правові інститути Тимчасового уряду в Україні.	8	2	2	-	4
Тема 12. Державний устрій і право УНР.	10	2	2	-	6
Тема 13. Державно-правові інститути в період Гетьманату П. Скоропадського	8	2	2	-	4
Тема 14. Українська Народна Республіка за	10	2	2	-	6

часів Директорії.					
Тема 15. Державний апарат ЗУНР.	10	2	2	-	6
Тема 16. Проголошення Радянської влади в Україні і його юридичне оформлення.	8	2	2	--	4
Тема 17. Державно-правові інститути Радянської України в 1917-1920 роках. Перша кодифікація законодавства Радянської України.	10	2	2	-	6
Тема 18. Зміни в державно-правовому устрої українських земель на початку другої Світової війни.	8	2	2	-	4
Тема 19. Державно-правові інститути України в 50-80 роках ХХ століття.	8	2	2	-	4
Тема 20. Держава і право України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття	10	2	2	-	6
Разом змістовий модуль 2.	90	20	20	-	50
Всього годин	180	40	40	-	90

5. Теми практичних занять

№	Назва теми	К-сть годин
1	Тема 1. Предмет, метод, мета, завдання курсу «Історія держави і права України».	1
2	Тема 2. Загальна характеристика історико-правових джерел.	1
3	Тема 3. Методика аналізу історико-правових джерел.	2
4	Тема 4. Загальна характеристика суспільного і державного ладу Київської Русі. Право Київської Русі.	4
5	Тема 5. Державний лад і право Галицько-Волинської держави як спадкоємниці Київської Русі.	2
6	Тема 6. Історичні та політико-правові передумови входження українських земель до складу Великого князівства Литовського, Королівства Польського і Речі Посполитої. Державний лад	2
7	Тема 7. Право на українських землях Великого князівства Литовського, Королівства Польського і Речі Посполитої.	2
8	Тема 8. Державно-правові інститути України-Гетьманщини.	2
9	Тема 9. Правове закріплення великих «буржуазних реформ» в Росії і їх особливості на Україні.	2

10	Тема 10. Державно-правові інститути на українських землях в період російської революції, наступної реакції і першої світової війни.	2
11	Тема 11. Повалення російського самодержавства, державно-правові інститути Тимчасового уряду в Україні.	2
12	Тема 12. Державний устрій і право УНР.	2
13	Тема 13. Державно-правові інститути в період Гетьманату П. Скоропадського	2
14	Тема 14. Українська Народна Республіка за часів Директорії.	2
15	Тема 15. Державний апарат ЗУНР.	2
16	Тема 16. Проголошення Радянської влади в Україні і його юридичне оформлення.	2
17	Тема 17. Державно-правові інститути Радянської України в 1917-1920 роках. Перша кодифікація законодавства Радянської України.	2
18	Тема 18. Зміни в державно-правовому устрої українських земель на початку другої Світової війни.	2
19	Тема 19. Державно-правові інститути України в 50-80 роках ХХ століття.	2
20	Тема 20. Держава і право України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття	2

6. Самостійна робота

№	Назва теми	К-сть годин
1	Тема 1. Предмет, метод, мета, завдання курсу «Історія держави і права України».	2
2	Тема 2. Загальна характеристика історико-правових джерел.	2
3	Тема 3. Методика аналізу історико-правових джерел.	5
4	Тема 4. Загальна характеристика суспільного і державного ладу Київської Русі. Право Київської Русі.	8
5	Тема 5. Державний лад і право Галицько-Волинської держави як спадкоємниці Київської Русі.	5
6	Тема 6. Історичні та політико-правові передумови входження українських земель до складу Великого князівства Литовського, Королівства Польського і Речі Посполитої. Державний лад	8
7	Тема 7. Право на українських землях Великого князівства	5

	Литовського, Королівства Польського і Речі Посполитої.	
8	Тема 8. Державно-правові інститути України-Гетьманщини.	5
9	Тема 9. Правове закріплення великих «буржуазних реформ» в Росії і їх особливості на Україні.	5
10	Тема 10. Державно-правові інститути на українських землях в період російської революції, наступної реакції і першої світової війни.	5
11	Тема 11. Повалення російського самодержавства, державно-правові інститути Тимчасового уряду в Україні.	4
12	Тема 12. Державний устрій і право УНР.	6
13	Тема 13. Державно-правові інститути в період Гетьманату П. Скоропадського	4
14	Тема 14. Українська Народна Республіка за часів Директорії.	6
15	Тема 15. Державний апарат ЗУНР.	6
16	Тема 16. Проголошення Радянської влади в Україні і його юридичне оформлення.	4
17	Тема 17. Державно-правові інститути Радянської України в 1917-1920 роках. Перша кодифікація законодавства Радянської України.	6
18	Тема 18. Зміни в державно-правовому устрої українських земель на початку другої Світової війни.	4
19	Тема 19. Державно-правові інститути України в 50-80 роках XX століття.	4
20	Тема 20. Держава і право України в кінці XX – на початку XXI століття	6

1. Методи навчання

Ситуативні задачі (завдання), робота з історичними та правовими джерелами, складання та характеристика історичного портрету, круглий стіл, гра

8. Методи контролю

Оцінювання результатів поточного контролю проводиться у розрахунку від 0 до 60 балів. Основними методами оцінювання є:

- аналіз усних відповідей;

- виконання практичних завдань.

Оцінювання виконання завдань здійснюється за такими критеріями (у % від кількості балів, виділених на завдання із заокругленими до цілого числа):

0% - завдання не виконано;

40% - завдання виконано частково, висновки не аргументовані і не конкретні, звіт підготовлено небало;

60% - завдання виконано повністю, висновки містять окремі недоліки, судження студента не достатньо аргументовані, звіт підготовлено з незначним відхиленням від вимог;

80% - завдання виконано повністю і вчасно, проте містить окремі несуттєві недоліки несистемного характеру ;

100% - завдання виконано правильно, вчасно і без зауважень.

9. Розподіл балів, які отримують студенти

Приклад для екзамену

Поточне тестування та самостійна робота																				Су- ма
Змістовий модуль №1										Змістовий модуль № 2										
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	T11	T12	T13	T14	T15	T16	T17	T18	T19	T20	
3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	60

T1, T2 ... T9 – теми змістових модулів.

10. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Кількість набраних балів студентом	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за ECTS
90-100 балів	Відмінно	A
82-89 балів	Добре	B
74-81 балів		C
64-73 балів	Задовільно	D
60-63 балів		E
35-59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання	F

1-34 балів	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу	FX
------------	---	----

11. Методичне забезпечення

Опорні конспекти лекцій, ілюстративні матеріали, наочні таблиці, технічні засоби навчання, таблиці, архівні документи.

12. Рекомендована література

Базова

Основні підручники і посібники:

1. Історія держави і права України /за ред.. А.Й.Рогожина.-Т.1-2.-К.,1996
- 2.История государства и права Украинской ССР . В 3 томах.-Т.1-2.-К.,1987
3. Мироненко О.М., Римаренко Ю.І., Усенко І.Б., Чехович В.А. Українське державотворення : Невитребуваний потенціал: Словник-довідник.-К.,1997
4. Історія держави і права України.-Т.1-2.-К.,2008
5. Кульчицький В.С., Настюк М.І., Тищик Б.Й. З історії української державності.-Львів,1992
6. Кульчицький В.С., Тищик Б.Й. Історія держави і права України.-Львів,2008
7. Чубатий М. Огляд історії українського права.-К.,1994
8. Історія держави і права України/За ред.. В.Г. Гочаренка .Навчальний посібник.-К.,1996

Підручники і посібники загально історичного характеру.

1. Грушевський М. Історія України-Русі. В 11 томах, 12 книгах.-К.,1991-1997
2. Дорошенко Д.І. Нарис історії України.-К.,1992
3. Дорошенко Д.І.Історія України 1917-1923. Т.1-2.-Ужгород, 1930-1932
4. Історія України. Курс лекцій у двох книгах.-К.,1991-1992
5. История Украины. В 10 т.-К.,1981-1985
6. Коваль М.В., Кульчицький С.В., Курносів В.О. Історія України.-К.,1992
7. Нагаєвський І Історія Української держави двадцятого століття.- Львів,1993
8. Полонська-Василенко Н.Д. Історія України.-Т.1-2.-К.,1992..
9. Субтельний О. Історія України.-К.,2007

Документи і нормативні матеріали.

1. Василенко М.П. Матеріали до історії Українського права.-К.,1929
2. Історія держави і права України . Хрестоматія.-К.,1992
3. Конституційні акти України. 1917-1920рр. –К.,1992
4. Історія української конституції (укладачі Слісаренко А.Г., Томенко М.В.).-К.,1996
5. Хрестоматія з історії держави і права України. У 2-х томах.-К.,1997
6. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. У двох томах.-Т.1-2.-К.,1996
7. Фонди державного архіву Рівненської області

Допоміжна

Офіційні джерела:

1. Вісник державних законів і розпоряджень ЗО УНР.-1919
2. Державний вісник.-1918
3. Звід законів Української РСР.-Т.1-9.-К.,1982-1989
4. Зібрання постанов Уряду Української РСР.-К.,1919-1991
5. Офіційний вісник України.-К.,1997
6. Собрание постановлений правительства Союза Советских Социалистических Республик.-М.,1924-1938

Інші документальні публікації.

1. Адміністративний кодекс УСРР. Тексти і коментар.-Харків,1929
2. Возз'єднання українського народу в єдиній Українській радянській державі. Збірник документів і матеріалів.-К.,1949
3. Голод 1921-1923 років в Україні. Збірник документів і матеріалів.-К.,1993
4. Документи Богдана Хмельницького.1648-1657 рр.-Х.,1961
5. Из истории Всероссийской Чрезвычайной комиссии 1917-1921 гг.: Сборник документов.-М.,1958
- 6.История Советской Конституции. Сборник документов 1917-1957.-М.,1957
- 7.Історія Радянської Конституції в деклараціях і постановах Радянського уряду 1917-1936 рр.-К.,1937

8. Мірчук П. Українська повстанська армія 1942-1952. Документи і матеріали.-Л.,1991
9. Михайленко П.П., Кондратьєв Я.Ю. Історія міліції України у документах і матеріалах.-Т.1-2.-(1917-1987).-К.,1969
10. Національні відносини в Україні ХХ ст. Збірник документів і матеріалів.-К.,1994
11. Права, по которым судится малороссийский народ.-К.,1992
12. Радянська Україна в роки громадянської війни: Збірник документів і матеріалів.-К.,1957-1962
13. Радянская Буковина. Документи і матеріали.-К.,1967
14. Слісаренко А.Г., Томенко М.В. Історія української конституції.-К.,1993
15. Статут Великого княжества Литовського 1529 г. Текст, перевод и словарь-комментарий.-Минск,1989
16. Хрестоматия по истории государства и права СССР. Дооктябрьский период.-М.,1990
17. Хрестоматія з історії Української РСР.-Т.1-8.-К.,1963
18. Экстракт из указов, инструкций и учреждений... Сената 1786 года. / Под.ред. Н.Василенко. Вип.2-Чернігів,1902

Енциклопедичні і довідкові видання

1. Большой энциклопедический словарь.-М,1997
2. Большая советская энциклопедия.-3-е изд. -Т.1-30.-М.,1969-1978
3. Енциклопедія українознавства. Загальна частина.Т.1-3.-К.,1994
4. Мала енциклопедія етнодержавознавства.-К.,1996
5. Українська радянська енциклопедія.-Т.1-12.-К.,1977-1984
6. Энциклопедический словарь/Брокгауз и Ефрон.-Т.1-43.-М.,1890-1907
7. Юридична енциклопедія.Т 1-6.-К. 1996-2003

Спеціальна література з окремих проблем історії держави і права України.

1. Антонович В.Б. Очерки развития Великого княжества Литовского до половины XV ст.-К.,1978

2. Бабій Б.М. Місцеві органи державної влади Української РСР в 1917-1920 рр.-К.,1956
3. Бабій Б.М. Возз'єднання Західної України з Українською РСР.-К.,1954
4. Бабій Б.М. Українська радянська держава в період відбудови народного господарства (1921-1925 рр.).-К.,1961
5. Багалій Д. Магдебурзьке право на Лівобережній Україні.-Л.,1904
6. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні (1917-1953 рр.). У 2-х кн..-К.,1994
7. Бойко І.Д. До питання про державність українського народу в період феодалізму // Український історичний журнал.-1968.-№8
8. Брайчевський М.Ю. Приєднання чи возз'єднання //Культура і життя.-1990.-1 і 8 липня.
9. Варфоломієва Т.В., Святоцька О.Д. Історія адвокатури України.-К.,1992
- 10 . Організація, структура та компетенція судових органів Української держави (1918 р.) Львів: Світ, 1999. - 48 с.
11. Вовк Ю. Є. Вищий судовий орган та Київський апеляційний суд в добу Директорії //Право України. – 1999. – № 11.-С.128, 129, 137.
12. Вовк Ю. Є. Окружні суди та мирові судові інституції УНР в добу Директорії //Держава і право. – Вип. 3.– К., 1999.- С. 38 – 44.
13. Вовк Ю. Є. Військові суди української держави у 1918 році: досвід і сучасність //Держава і право. – Вип. 4. – 1999.-С. 66- 73.
14. Вовк Ю. Є. Створення Центральною Радою судової системи в Україні (1917-1918 рр.)//Збірник навчально-методичних матеріалів, наукових статей історичного факультету Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – Вип.4. – Луцьк, 1999.-С 9-15 .
15. Вовк Ю. Є. Вовк Ю. Є. Особливості діяльності вищого судового органу Української держави (1918 р.) //Наукові записки з української історії: Переяслав-Хмельницький. – Вип. 6. - 1999.- С. 49- 53.

16. Вовк Ю. Є. Організація військових судів періоду Гетьманату // Гетьман Павло Скоропадський та українська держава 1918 року: Матеріали II міжнародної наукової конференції. – К., 1998 - С -99-101.
- 17 . Вовк Ю. Є. Історія української державності за часів Центральної Ради в сучасній історико-правовій літературі // Актуальні проблеми правознавства: Науковий збірник Ю.ТАНГ. – Вип.2. – 2001.- С 25-28 .
18. Вовк Ю. Є. Державне будівництво за часів Директорії УНР 1918-1920 рр. // Актуальні проблеми правознавства: Науковий збірник Ю.ТАНГ. – Вип.3. – 2001.- С 18-21.
19. Vovk Y.
Tworzenie organów sądowych w Ukraińskiej Republice Ludowej w okresie Dyktatoratu // Polska – Ruś – Ukraina – jednaściewieków sąsiedztwa. – Lublin – 2002.-p 101 -113.
20. Вовк Ю. Є. Утворення та діяльність Юридичної комісії при Раді Міністрів УРСР // Держава і право. – Вип. 16. – К., 2002.- С 47 – 51.
21. Vovk Y. Building of State During Directors of Ukrainian National Republic (1918-1920) // Review of comparative law. Volumes 8 year. - Lubln – 2003. -p .145-155.
- 22 Вовк Ю. Є. Проблема кодифікації адміністративного законодавства України: історичний досвід. // Право України. – 2003. – № 12.-С 120-122.
23. Вовк Ю. Є. Проект конституції української держави члена проводу ОУН М Сціборського // Вісник Національного університету внутрішніх справ: Харків, 2003. – № 22.-С 278-283.
24. Вовк Ю. Є. Проект Адміністративного кодексу УРСР 1968 року // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – Вип. 23. – Харків, 2003.-С 228-233
25. Вовк Ю. Є. Негативні аспекти сучасного українського федералізму // Матеріали X міжнародної історико-правової конференції. – Сімферополь, 2004.-С 286-296.

26. Вовк Ю. Є. Ідея федералізму в контексті посилення впливу регіонів // Право України. – 2004. – № 10 -С 19-21.
27. Вовк Ю. Є. Інститут президента УНР в екзилі (1948 -1992 рр.) // Право України. . – 2005 - № 8. – С.130 -132.
28. Вовк Ю. Є. Діяльність Української Національної Ради в екзилі наприкінці 40-х років ХХ століття // Матеріали ХІІ Міжнародної історико-правової конференції. – Сімферополь, 2005 –С 369-373.
29. Вовк Ю. Є. Орендні відносини в сільському господарстві України в умовах «нової економічної політики» 1921 – 1929 рр. // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції: Правове государство: теория, проблемы, перспективы. – Барановичи, 2006.- С. 278-282.
30. Вовк Ю. Є. Оренда землі в Україні на початку ХХ ст. // Матеріали ХІV Міжнародної історико-правової конференції. – Сімферополь, 2006- С 278-282.
31. Вовк Ю. Є. Роль і значення інституту Президента в питанні інтеграції України до світового співтовариства . // Матеріали ХІХ Міжнародної історико-правової конференції. – Івано – Франківськ – 2008 –С. 34-38.
32. Вовк Ю. Є. Недоліки законодавства як одна з причин політичної кризи в Україні //Право України. – 2008 . – № 4 – С. 74- 77.
33. Розмежування сфери компетенції між Президентом і Прем'єр - міністром в Україні //Право України. – 2009 . – № 5 – С. 51- 54.
34. Вовк Ю. Є. Правотворчість урядів Радянської України на початковому етапі діяльності // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ, серія юридична. – 2010 - №3. – С. 36-42
35. Вовк Ю. Є. Формування та діяльність Уряду Радянської України у 1917-1922 роках // Вісник Львівського університету, серія юридична. – 2010. - Вип. 51. - С. 27-34.
36. Вовк Ю. Є. Правовий статус Уряду УСРР в період нової економічної політики // Південноукраїнський правничий часопис. – 2011. - №1. – С. 178-204.

37. Вовк Ю. Є. Українізація урядового апарату УСРР у 20-их роках хх століття. // Матеріали ххiv Міжнародної історико-правової конференції : наукова спадщина професора В. С. Кульчицького і сучасність. – Львів. – 2011. – С. 331- 335.
38. Вовк Ю. Є. Проблема законності судових рішень, ухвалених на підставі законів, прийнятих урядами України в періоди Гетьманату та Директорії // Матеріали XXV Міжнародної історико-правової конференції. Судова влада в Україні і світі : історія, сучасність, перспективи розвитку. – Київ – Сімферополь . – 2011.- С. 290-295.
39. Верстюк В.Ф. Українська Центральна Рада.-К.,1997
40. Виленский Б.В. Судебная реформа и контрреформа в России.- Саратов,1969
41. Винниченко В. Відродження нації.-Т.1-3.-К.,1990
42. Веселовський Б.Б. История земства.-Т.1-4.-СПБ,1909-1911
43. Верт Н. История Советского государства.-М.,1992
44. Гайдукевич В.Ф. История атичных государств Северного Причерноморья.-М.-Л.,1955
45. Гамрецький Ю.М. Універсали – визначальні віхи історії Центральної Ради // Український історичний журнал.-1991.-№8-9
46. Голубуцький В. Запорозьке козацтво.-К.,1994
47. Голубуцький В. Запорізька Січ в останні часи свого існування .-К.,1994
48. Грозовський І.М. Звичаєве право запорізьких козаків. Дис. канд. юрид. Наук.-Х.,1998
49. Гришук В.К. Кодифікація законодавства Украинской ССР(1956-1985). Тексти лекцій.-Львов,1992
50. Греков Б.Д. Киевская Русь. Изд. 5-е.-М.,1950
51. Гуржій О. Українська козацька держава у другій половині XVII-XVIII .- К.,1996
52. Даниленко В.М. Сталінізм на Україні. 20-30 ті роки.-К.,1991
53. Державний центр УНР в екзилі.-К.,1993

54. Дорошенко Д.І. Огляд української історіографії.-К.,1996
55. Ерошкин Н.П. Очерки истории государственных учреждений дореволюционной России.-М.,1960
56. Єфремов О.Я. Історія України та її народу.-К.,1992
57. Історія українського війська.-Львів,1992
58. Землянський П.Г. Уголовно-процесуальное законодательство в первые годы Советской власти.-К.,1972
59. Коваль М. 1941-1945 рр. Україна // Український історичний журнал.-1991.-№6
60. Копиленко О.Л. Сто днів Центральної Ради.-К.,1992
61. Копиленко О.Л., Копиленко М.Л. Держава і право України. 1917-1920. Центральна Рада, Гетьманство, Директорія.-К.,1997
62. Костомаров Н.И. Исторические произведения.-К.,1989
63. Кульчицький В.С. Кодифікація права у XVIIIст. -Л.,1958
- 64 . Кульчицький В.С. Галицька радянська республіка.-Л.,1965
- 65 . Кульчицький В.С., Настюк М.Т., Ткач А.П. Возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною (соціально-політичні та правові основи).-Л.,1985
- 66 . Кульчицький В.С. Джерела права в Галичині за часів австрійського панування // Проблеми правознавства.-Вип.19.-К.,1971
- 67 . Кульчицький В.С. Радянське будівництво в Північній Буковині (1940-1941) // Проблеми правознавства.-1974.-Вип.27.-С.31-39
- 68 Лось Ф.Є. Україна в роки столипінської реакції.-М.,1994
69. Месяц В.Д. История кодификации права на Украине в первой половине XVIII века.-К.,1963
70. Мельгунов С.П. Красный террор в России.-М.,1990
71. Мироненко О.М. Правовий аналіз діяльності Центральної Ради .-К.,1995
72. Мироненко О.М. Свіч української державності. Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради.-К.,1996
73. Пріцак О. Пилип Орлик, його конституція і бачення проблеми тогочасної України // Дзвін.-1990.-№ 2

74. Рибалка І.К. Історія України. Дорадянський період.-К.,1991
- 75.Сідак В.С., Степанков В.С. З історії української розвідки та контрозвідки (Нариси).-К.,1994
76. Смолій В.А. , Гужій О.І. Становлення української державності //Український історичний журнал.-1990.-№10
77. Степанков В.С. Богдан Хмельницький і проблеми державності України// Український історичний журнал.-1991.-№9
78. Судебник Казимира (1648).-Вильнюс,1967
79. Ткач А.П. Історія кодифікації дореволюційного права України.-К.,1968
80. Універсали Центральної Ради // Український історичний журнал.-1987.- №9
81. Усенко І.Б. Первая кодификация законодательства Советской Украины.- К.,1989
82. Усенко І.Б. Україна в роки непу: доля курсу на революційну законність.- Х.,1995
83. Фукс С.Л. Радянська держава і право в період іноземної воєнної інтервенції та громадянської війни (1918-1920)_.-Х.,1960
84. Юридична освіта і наука на Україні.-К.,1992
85. Юшков С.В. Русская правда , ее происхождение, источники и значение.- М.,1950
86. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків.Т.1-3.-Л.,1990-1992
87. Яневський Д.Б. Маловідомі конституційні акти України 1917-1920 рр. – К.,2009
88. Яневський Д.И. Українська Центральна Рада – перші кроки до новітньої державності (березень-листопад 1917 р.)// Минуле України: відновлені сторінки.-К.,1991
89. Ярмыш А.Н. Судебные органы царской России в период империализма (1900-1917 рр). Учебное пособие.-К.,1990

13. Інформаційні ресурси

1. Ресурси Національної бібліотеки ім. Вернадського.

2. Ресурси Верховної Ради України .
3. Ресурси Інституту законодавства ВРУ.
4. Ресурси обласних бібліотек.

ДОДАТОК Б

Робоча програма дисципліни «Основи римського приватного права»

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ**

Кафедра спеціальних юридичних дисциплін

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з науково - педагогічної,
методичної та виховної роботи

Лагоднюк О.А.

«13» 03 2013 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ФПНЗ 2.2-3 ОСНОВИ РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

(шифр і назва навчальної дисципліни)

0304 «Право»

(шифр і назва галузі знань)

6.030401 «Право»

(шифр і назва спеціальності)

Навчально - науковий інститут права

(назва інституту, факультету, відділення)

**1. Опис навчальної дисципліни
Основи римського приватного права**

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 0304 «Право» Напрямок підготовки 6.030401 «Право» ОКР «бакалавр»	Нормативна
Модулів – 4		Рік підготовки – 2-й
Змістових модулів – 4		Семестр – 3-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання –		Лекції – 30 год.
Загальна кількість годин – 108.		Практичні - 24 год.
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 3		Лабораторні - -год.
		Самостійна робота – 54 год.
		Індивідуальні - - год.
		Вид контролю - екзамен

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання 50% до 50%

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Право Стародавнього Риму - яскрава сторінка світової історії. Понад дві тисячі років тому на основі рабовласницького способу виробництва складалася і розвивалася правова система, в якій найбільших успіхів досягла розробка низки галузей і насамперед приватного (цивільного) права. Зокрема, набуло своєї завершеності формулювання багатьох правових принципів, особливо тих, що стосуються приватної власності, договірної, спадкового, сімейного та іншого права. Римські юристи вперше розробили право приватної власності, абстрактне право, приватне право, право абстрактної особи. Право стало класичним юридичним виразом життєвих умов і конфліктів суспільства, в якому панує приватна власність.

Римська цивілістика залишається неперевершеною школою не тільки для сучасного правотворення, наукового аналізу і узагальнень, але й практичного застосування цивільного законодавства.

Враховуючи ці та інші особливості римського приватного права, на юридичних факультетах університетів, у правничих коледжах введено його викладання. За визначенням Ульпіана, приватне право захищало інтереси окремих осіб й оскільки воно створювалося як абстрактне право, то саме тому могло бути застосованим безпосередньо або з певними модифікаціями до будь-яких приватновласницьких відносин.

Зважаючи на те, що римське приватне право відіграє вступну роль до предметів цивільного права і процесу, сімейного, спадкового права та інших.

Мета дисципліни – ознайомити студентів з навчальним матеріалом щодо курсу римського права. Сприяти засвоєнню основних понять та категорій таких як поняття, основні системи римського права, джерела, суб'єкти (особи) римського права, поняття та зміст права власності, речове, зобов'язальне право, поняття та основні категорії сімейного права, способи захисту цивільних прав.

Завдання дисципліни – ознайомлення з античною правовою культурою, її впливом на розвиток сучасної цивілістики, підготовка студентів до вивчення ряду основних та спеціальних дисциплін.

У результаті вивчення даного курсу студент повинен:

знати: предмет та джерела римського приватного права, суб'єкти римського приватного права, основні тенденції розвитку і принципи римського приватного права, необхідний мінімум знань цивільно-правової культури Стародавнього Риму, основні принципи римського приватного права, вплив римського приватного права на розвиток юридичної науки.

вміти: розрізняти римське приватне право від римського публічного, тлумачити правові норми римського права; пізнавати джерела римського права.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Система, джерела римського приватного права

Тема 1. Історичний розвиток Стародавнього Риму

1. Періодизація історії стародавнього Риму.
2. Особливості форм правління.
3. Принципат
4. [Домінат](#)
5. Суспільство стародавнього Риму

Тема 2. Поняття та предмет римського приватного права. Джерела римського права.

1. Римське приватне право як частина загального права Стародавнього світу.
2. Роль римського приватного права у виникненні й розвитку правових систем у країнах Європи.
3. Поняття та види джерел римського приватного права.
4. Закони XII таблиць.
5. Інституції Гая.
6. Кодифікація Юстиніана.

Тема 3-4. Особа в римському приватному праві

5. Поняття особи. Правоздатність та дієздатність осіб
6. Правове положення римських громадян
7. Правове положення латинів та перегринів
8. Правове положення вільновідпущеників
9. Правове положення колонів
10. Правове положення рабів
11. Юридична особа в римському приватному праві

Тема 5. Сімейне право

1. Римська сім'я. Агнатське та когнатське споріднення
2. Шлюб
3. Правовідносини подружжя.
4. Правовідносини батьків та дітей

Змістовий модуль 2. Зобов'язання, право власності

Тема 6. Захист прав. Позови.

1. Форми захисту прав
2. Види римського цивільного процесу
3. Види позовів
4. Позовна давність
5. Особливі засоби преторського захисту

Тема 7. Загальне вчення про речове право. Володіння

1. Поняття та класифікація речей у римському праві
2. Поняття, загальна характеристика та види речових прав
3. Загальне вчення про володіння

4. Види володіння
5. Захист володіння

Тема 8. Право власності

1. Поняття та види права власності
2. Спільна власність.
3. Способи набуття права власності
4. Обмеження та припинення права власності
5. Захист права власності
6. Особливості виникнення, поняття та види прав на чужі речі
7. Сервітут (право обмеженого користування чужим майном) та окремі його види.
8. Емфітевзис (право користування чужою земельною ділянкою сільськогосподарського призначення)
9. Суперфіцій (право користування чужою земельною ділянкою для забудови в межах населеного пункту)
10. Заставне право

Тема 9-10. Загальне вчення про зобов'язання

1. Поняття та загальна характеристика зобов'язання
2. Сторони у зобов'язанні
3. Види зобов'язання
4. Підстави виникнення зобов'язання
5. Зміст зобов'язання
6. Виникнення зобов'язання
7. Забезпечення виконання зобов'язання
8. Наслідки невиконання зобов'язань
9. Припинення зобов'язання

Тема 11. Загальні положення про договори

1. Поняття та види римських договорів
2. Зміст договору
3. Умови дійсності договорів
4. Укладення договорів

Тема 12-13.Окремі види договірних зобов'язань. Квazіконтракти

1. Вербальні контракти
2. Літеральні контракти
3. Консенсуальні контракти
4. Реальні контракти
5. Безіменні контракти
6. Пакти
7. Квazіконтракти

Тема 14. Зобов'язання із деліктів. Квazіделікти

1. Становлення поняття та загальна характеристика зобов'язань із деліктів
2. Класифікація зобов'язань із деліктів
3. Квazіделікти

Тема 15. Інститут спадкування

1. Поняття та історія спадкування
2. Види порядків спадкування
3. Спадкування за заповітом
4. Спадкування за законом
5. Прийняття спадщини
6. Легати та фідейкоміси
7. Захист спадкових прав

4.Структура навчальної дисципліни

Назва змістових модулів і тем	Кількість годин				
	Усього	в тому числі			
		Лекцій	Практичних	Індивідуальних	Самостійних
1	2	3	4	5	6
Модуль 1					
Змістовий модуль 1					
Історичний розвиток Стародавнього Риму	10	2	2	-	6
Поняття та предмет римського приватного права. Джерела римського права	8	2	2	-	4
Особа в римському приватному праві	12	4	2	-	4
Сімейне право	8	2	2	-	4
Разом змістовий модуль 1.	38	10	8	-	18
Змістовий модуль 2					
Захист прав. Позови	8	2	2	-	4
Загальне вчення про речове право. Володіння	8	2	2	-	4
Право власності	8	2	2	-	4
Загальне вчення про зобов'язання	12	4	2	-	6
Загальні положення про договори	8	2	2	-	4
Окремі види договірних зобов'язань. Квazиконтракти.	12	4	2	-	4
Зобов'язання із деліктів. Квazиделікти	6	2	2		2
Інститут спадкування	8	2	2	-	4
Разом змістовий модуль 2.	70	20	16	-	32
Всього годин	108	30	24	-	50

5. Теми практичних занять

№	Назва теми	К-сть годин
1	Історичний розвиток Стародавнього Риму	2
2	Поняття та предмет римського приватного права. Джерела римського права	2
3	Особа в римському приватному праві	2
4	Сімейне право	2
5	Захист прав. Позови	2
6	Загальне вчення про речове право. Володіння	2
7	Право власності	2
8	Загальне вчення про зобов'язання	2
9	Загальні положення про договори	2
10	Окремі види договірних зобов'язань. Квazіконтракти.	2
11	Зобов'язання із деліктів. Квazіделікти	2
12	Інститут спадкування	2

6. Самостійна робота

№	Назва теми	К-сть годин
1	Історичний розвиток Стародавнього Риму	6
2	Поняття та предмет римського приватного права. Джерела римського права	4
3	Особа в римському приватному праві	4
4	Сімейне право	4
5	Захист прав. Позови	4
6	Загальне вчення про речове право. Володіння	4
7	Право власності	4

8	Загальне вчення про зобов'язання	6
9	Загальні положення про договори	4
10	Окремі види договірних зобов'язань. Квazіконтракти.	4
11	Зобов'язання із деліктів. Квazіделікти	2
12	Інститут спадкування	4

7.Методи навчання

Ситуативні задачі (завдання), робота з історико-правовими джерелами, складання та характеристика історичного портрету, круглий стіл, гра, кросворд, уявні ситуації.

8. Методи контролю

Оцінювання результатів поточного контролю проводиться у розрахунку від 0 до 60 балів. Основними методами оцінювання є:

- аналіз усних відповідей;
- виконання практичних завдань.

Оцінювання виконання завдань здійснюється за такими критеріями (у % від кількості балів, виділених на завдання із заокругленими до цілого числа):

0% - завдання не виконано;

40% - завдання виконано частково, висновки не аргументовані і не конкретні, звіт підготовлено недбало;

60% - завдання виконано повністю, висновки містять окремі недоліки, судження студента не достатньо аргументовані, звіт підготовлено з незначним відхиленням від вимог;

80% - завдання виконано повністю і вчасно, проте містить окремі несуттєві недоліки несистемного характеру ;

100% - завдання виконано правильно, вчасно і без зауважень.

9. Розподіл балів, які отримують студенти

Приклад для екзамену

Поточне тестування та самостійна робота												Су- ма
Змістовий модуль №1				Змістовий модуль № 2								
T1	T2	T3-4	T5	T6	T7	T8	T9-10	T11	T12-13	T14	T15	
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	60

T1, T2 ... T9 – теми змістових модулів.

10. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Кількість набраних балів студентом	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за ECTS
90-100 балів	Відмінно	A
82-89 балів	Добре	B
74-81 балів		C
64-73 балів	Задовільно	D
60-63 балів		E
35-59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання	F
1-34 балів	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу	FX

11. Методичне забезпечення

ОСНОВНА НАУКОВА ТА НАВЧАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бартошек М. Римское право: Понятия, термины, определешія / М.Бартошек. — М.: Юрид. ЛПТ., 1989. - 448 с.
2. Вовк В.М. Практикум з основ римського приватного права (у схемах і таблицях): Навчально-методичний посібник / В.М.Вовк. - К.: Атіка, 2007.-188 с.
3. Гарридо Г.М.Х. Римское частное право: Казуси, иски, институты! / Г.М.Х. Гарридо. - Пер. с неп. Л.Л.Кофанов. - М.: Статут, 2005. - 812 с.
4. Гай. Институции: Кн. 1-4 / Гай; Пер. [с латин.] Ф. Дидишского; Под ред. [и с введ.] Л. Л. Кофанова, В. А. Савельева; Рос. акад. наук, Ин-т

всеобщ. истории, Центр изучения рим. права. — М.: Юрист, 1997. - 368 с.

5. Дождев Д. В. Римское архаическое наследственное право / Д.В. Дождев. - Рос. АН, Ин-т государства и права. — М.: Наука, 1993. - 648 с.

6. Дождев Д. В. Римское частное право: Учебник для студ. вузов, обучающихся по спец. "Юриспруденция" / Институт государства и права РАН; Академический правовой ун-т / В.С. Нерсисянц (общ.ред.). — 2.изд., изм. и доп. — М.: НОРМА, 2003, — 765с.

7. Законы XII таблиц / Рос. акад. наук, Ин-т всеобщ. истории. Центромантики; Сост. и перевод Л. Л. Кофанова; Отв. ред. В. И. Уколова. — М.:ИВИ, 1996.-229 с.

8. Институты Юстиниана / Ин-т всеобщ. истории Рос. акад. наук, Юрид. фак. Моск. гос. ун-та им. М. В. Ломоносова, Центр изучения рим. права: Пер. Д. Расснера; Под ред. Л. Л. Кофанова, В. А. Томсинова — М.: Зерцало, 1998.-400 с.

9. Калюжний Р. А. Римське приватне право: Програма курсу для студ. Київського ун-ту права / Р.А. Калюжний. - К.: Видавництво Київського ун-ту права, 2002. — 34 с.

10. Калюжний Р.А. Римське приватне право: Курс лекцій. ¹- / Р.А. Калюжний. - К.: Істина, 2005. - 144 с.

11. Калюжний Р.А. Римське приватне право: підр. для вищ. навч. закл. / Р.А. Калюжний. В.М. Вовк. - К.: Атіка, 2012. - 408 с.

12. Колісніченко А. І. Історія держави і політико-правових вчень Стародавньої Греції та Риму: Навч. посіб. для студ. вищ., закл. освіти, що навч. за напрямом політологія та правознавство / А.І. Коліснеченко. - Миколаївський держ. гуманітарний ун-т ім. Петра Могили. — Миколаїв: Видавництво МФ НиУКМА. 2002. — 274 с.

13. Лубко І. Законы XII таблиц: Навч. посібник / І. Лубко. - Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2006. — 64 с.

14. Лубко І. Основи римського практичного права: практичний посібник / І. Лубко. — Черкаський національний університет ім. Б.

Хмельницького, 2006. - 92 с.

15. Макарчук В. С. Основи римського приватного права: Навч. посіб. для вищих навч. закладів / В.С. Макарчук — Львівський ін-т внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України. — К.: Атіка, 2000. — 175с.

16. Макарчук В. С. Основи римського приватного права: Навч. посібник / В.С. Макарчук. — Львівський ін-т внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України; Міжнародна асоціація істориків права. — 2-ге вид., доп. — К.: Атіка, 2003. — 255 с.

17. Муромцев С.А. Гражданское право Древнего Рима / С. А. Муромцев.- М.: Статут, 2003. - 685 с.

18. Новицкий И. Б. Римское право: Основы рим. гражд. права : [Учеб. пособие для юрид. фак. ИБП] / И.Б. Новицкий. - Ин-т. бизнеса и политики.— М.: Хронограф, 1998. -311с.

19. Новицкий И. Б. Основы римского гражданского права. / И.Б. Новицкий. - М: Юридическая литература. 1972. - 296 с.

20. Орач Є. М. Основи римського приватного права: Курс лекцій / Є.М. Орач, Б.Й. Тищик. - Львівський держ. ун-т ім. Івана Франка. — К.: Юрінком Інтер, 2000. —272 с.

21. Основи римського приватного права: Підручник / ІЗ.І. Борисова, Л.М. Баранова, М.В. Домашенко та ін.-- Х.: Право 2008. - 224 с.

22. Памятники римского права: Законы XII таблиц; Институции Гая; Дигести Юстиниана. — М.: Зерцало, 1997. — 608 с.

23. Підпригора О. А. Римське приватне право. Академічний курс: Підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закладів / О.А. Підпригора. — 3. вид., перероб.та доп. — К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. — 440 с.

24. Підпригора О.А. Римське право: Підручник / О.А. Підпригора, Є.Ю. Харитонов.— К.: Юрінком-Інтер, 2008. - 528 с.

25. Покровский И. А. История римского права / И.А. Покровский. -

А.Д. Рудоквас (вступ.ст.,пер.с лат., науч.ред.и примеч.). — Изд. испр., с изм. — СПб.: Издательско-торговый дом «Летний Сад», 1999. — 533 с.

26. Харитонов Є. О. Приватне право у Стародавньому Римі: Навч. посібник. / Є.О. Харитонов. — О.: АО БАХВА, 1996. — 160 с.

27. Хвостов В. М. Система римского права: Учебник. — / В.М. Хвостов. - М.: Спартак, 1996. — 52 2с.

28. Черниловский З. М. Римское частное право: Элементарный курс / З.М. Черниловский. — М.: Новый Юрист, 1997. — 224 с.

29. Шевчук Л. З- Основи римського цивільного права: Навч. посіб. / Л.В.Шевчук. - Чернівці: Рута. 2003. — 88 с.

ДОДАТКОВА НАВЧАЛЬНА ТА НАУКОВА ЛІТЕРАТУРА:

1. Безклубий І. Зобов'язання з деліктів у Стародавньому Римі /І. Безклубий // Вісник Київського національного ун-ту ім. Г. Шевченка. - Юридичні науки. -Випуск 74-76. - 2007. - С. 115-117.

2. Васильченко В. В. Рецепція римського спадкового права в сучасному спадковому праві України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київський ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 1997. — 20 с.

3. Васильченко В. В. Рецепція римського спадкового права в сучасному спадковому праві України: Дис... канд. юрнд. наук: 12.00.03 / Київський ун-т ім. Т.Шевченка. — К, 1997. — 175 с.

4. Вовк В.М. Порівняльна характеристика сучасного українського цивільного процесу та екстраординарного судового процесу в Римі / В.М. Вовк // Українське правосуддя: здобутки та перспективи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 16 травня 2008 року. - Чернівці: Рута. - 2008. -С. 258-263.

5. Вовк В.М. Взаємозв'язок релігії, магії і права в римській культурі / В.М. Вовк //Часопис Київського університету права. - 2008. - № 4. - С. 24-29.

6. Вовк В.М. Система римського права / В.М. Вовк // Науковий вісник газети «Іменем Закону». - 2008. - № № 4. - С. 73-78.

7. Вовк В.М. Приватно-правова технологія древніх римлян як конструювання правової реальності / В.М. Вовк // Адвока. - 2009. - № 2. - С. 22-26.

8. Гонгало Р. Ф. Суперфіцій у римському праві та його рецепція у сучасному цивільному праві України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. — К., 2000. — 18 с.

9. Гонгало Р. Ф. Суперфіцій у римському праві та його рецепція у сучасному цивільному праві України: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Одеська держ. юридична академія. — О., 2000. — 152 арк.

10. Гончаренко В.О. Договір позички за римським приватним правом та його рецепція у сучасному цивільному законодавстві України: Автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.03 [Електронний ресурс] / В.О. Гончаренко. - Одеська нац. юридична академія. - О. - 2005. -19 с.

11. Гончаренко В,О. Система договорів римського права та деякі питання її рецепції в сучасному цивільному законодавстві України / В.О. Гончаренко // Університетські наукові записки. -2005. - № 3 (15). -С. 121-125.

12. Гутьєва В. В. Емфітевзис у римському праві та його рецепція у праві України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 /Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. — Л., 2003. — 19 с.

13. Гужва А. М. Формули у договорі найму за римським правом / А.М. Гужва // Актуальні проблеми держави і права. - Випуск 51.- Одеса. - 2009. - С. 14-17.

14. Давид Р. Основные правовые системы современности (сравнительное право): Пер.с.фр. - М.: Прогресе. - 1967. - 496 с.

15. Дихта Я.М Поняття та характерні риси договору доручення за римським приватним правом ТІ Актуальні проблеми держави і прана. — Випуск 51.-Одеса.-2009.-С. 17-21.

16. Дождев Д. В. Основные зашити владення в римском праве / Д.В. Дождев. - РАН; Институт государства и права (Москва). — М., 1996. — 238

с.

17. Дячук Л. Римське визначення шлюбу у візантійському праві / Л. Дячук // Вісник Київського національного ун-ту ім. Т.Шевченка. Юридичні науки. - 2010 - № 83 - С. 25-32.

18. Дячук Л.В. Конкубіна́ту візантійському праві класичної доби /Л.В. Дячук// Держава і право. - 2011.-Випуск 53.-С. 128-133.

19. Задорожний Ю.А. Римське право - доктринальна першооснова права та юридичної науки в країнах романо-германської правової сім'ї та України: Автореф, дис...канд. юрид. наук: 12.00.01 [Електронний ресурс] / Ю.А. Задорожний. - Київський нац. ун-т внутр. справ. - К.: 2008. - 21 с.

20. Коссак В. Рецепція положень римського права про іпотеку в законодавство України / В. Коссак // Римське право та правова культура Європи. - Люблін: Вид. Люблінського католицького ун-ту. - 2009. - С. 63-67.

21. Кофанов Л.Л. Публичніє сервитути в Римской республике /. Л.Л. Кофанов // Вестник древней историн. - 2008. - № 4. - С. 55-67.

22. Лоський К. Історія і система римського приватного права / К. Лоський. — К.; Відень: Історія і право, 1921.-145 с.

23. Латинские юридические изречения / Е.И. Темнов (еост.). - М.: Юрист,- 1996.- 400 с.

24. Малков А.Д. Сушність договору в римском праві / А.Д. Малков // Древнее право.- 1999. -№ 1 (4). --С.180-187.

25. Малишев Б. Судова правотворчість у Стародавньому Римі та середньовічній Англії: порівняльний аналіз / Б.Малишев //Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. - Юридичні науки. - 2007. - Вип. 74-76. - С. 37-39.

26. Онофрейчук В. Д. Прекарій у римському праві: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / " Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 1996. —25 с.

27. Онофрейчук В. Д. Прекарій у римському праві: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 1996. - 146 с.

28.Омельченко О. А. Основи римського права: Учеб. пособие. / О.А. Омельченко. — М: Изд. фірма «Манускрипт», 1994. -218 с.

29.Природні умови обмеження правосуб'єктності фізичних осіб у Стародавньому Римі / В.О. Качур /7 Часопис Київського університету права. — 2010. —№3. — С. 8-12.

30.Пучкова Г.В. Зобов'язання, що виникають внаслідок безпідставного набуття або збереження мана за римським приватним правом та їх рецепція в у цивільному законодавстві України / Г.В. Пучкова. - Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. - Одеса. 2007. - 20 с.

31. Пухан И., Поленак-Акимовская М. Римское право;(Базовий учеб.): / И. Пухан, М. Поленак-Акимовская. - Пер. с македон. / Под ред. В. А. Томсинова; Моск. гос. ун-т им. М. З. Ломоносова. - Юрид. фак. — М.: Зерцало, 1998.-324 с.

32. Римське право і сучасність: матеріали 5-ї Міжнародної науково-практичної конференції. - 30-31 травня 2008 р. - Одеса: Фенікс. - 2008. - 292 с.

33. Русу С. Д. Історико-правові передумови римського приватного права / С. Д. Русу // Університетські наукові записки. - 2005. - № 3. - С. 12-16.

34. Святоцька. В. Адвокатська професія в античних країнах / В. Святоцька // Вісник Львівського ун-ту. - 2009. - Вил. 49. - С. 54-59.

35. Скрейпек М. Римське коріння договору схову в чеському праві / М. Скрейпек // Римське право та правова культура Європи. - Люблін: Вид. Люблінського католицького ун-ту. - 2009. - С. 68-76.

36. Сінейко В. О. Основи римського приватного права: Хрестоматія: Навч. посібник з семінарських занять / В.О. Сінейко. - Кіровоградський держ. технічний ун-т. — Кіровоград, 1999. — 43 с.

37. Сліпченко С. О. Римське приватне право в таблицях / С.О. Сліпченко, Р.Б. Шишка. - Національний ун-т внутрішніх справ. — Х., 2001. — 252 с.

38. Смирин В.М. Свобода раба и рабство свободного / В.М. Смирин // Вестник древней истории. - 2000. - № 2. - С. 56-63.

39. Соціальні умови обмеження правосуб'єктності фізичних осіб у Стародавньому Римі / В.О. Качур // Часопис Київського університету права. — 2010. — №4,- С. 23-27.

40. Спиченко Н.К. Правовое положение городского вольноотпущенника в эпоху Римской империи / Н.К. Спиченко // Вестник древней истории. - 2006. - №3. - С. 38.

41. Харитонов С.О. Рецепція римського-приватного права. Теоретичний та історико-правові аспекти. / Є.О. Харитонов. - Одеса. - 1997. - 258 с.

42. Харитонов Є.О. Рецепція римського приватного права як підґрунтя сучасної цивілістики / Є.О. Харитонов // Вісник Академії правових наук. - [1998. - №2(13).-С. 107-108.

43. Штаммлер М. Задачи по римскому праву. Пособие при изучении системы римского гражданского права / М. Штаммлер. - Одеса. - 1904. -- 135 с.

44. Федущак-Паславська Г. Джерела та основні риси приватного права у Європі періоду середньовіччя / Г. Федущак-Паславська // Вісник Львівського університету: серія юрид. - 2011. - вип. 54. - С. 89-96.

45. Федущак-Паславська Г. Становлення і розвиток правових конструкцій у Давньому Римі / Г. Федущак-Паславська // Вісник Львівського ун-ту. Серія: юридичні науки. - 2011. - Вип. 52. - С. 120-126.

46. Федосєв П.М. Інститут поруки за римським правом та його рецепція у цивільному праві України: Автореф. дію...канд. юрид. наук: 12.00.03 [Електронний ресурс] / П.М. Федосєв. - Нац. ун-т внутр. справ. - Х.: 2003. - 19 с.

ДОДАТОК В

Програма архівної практики студентам спеціальності 081-право

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ**

Кафедра спеціальних юридичних дисциплін

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Перший проректор

_____ Левицька С.О.

“ ____ ” _____ 2013 року

РОБОЧА ПРОГРАМА

Архівна практика

(шифр і назва навчальної дисципліни)

0304 «Право»

(шифр і назва галузі знань)

6.030401 «Право»

(шифр і назва спеціальності)

кафедра спеціальних юридичних дисциплін

(назва інституту, факультету, відділення)

Рівне – 2013

Робоча програма архівної практики для студентів» за напрямом підготовки 6.030401 «Право», в галузі знань 0304 «Право». – Рівне: НУВГП, ____ с.

Розробник: асистент Гришко В.І.

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри спеціальних юридичних дисциплін

Протокол № 1 від «18» березня 2013 року

Завідувач кафедри

спеціальних юридичних дисциплін

В.І. Цимбалюк

«18» березня 2013 року

Схвалено методичною комісією НУВГП за спеціальністю 6.030401 «Право».

Протокол № 1 від «15» березня 2013 року

«15» березня 2013 року

Голова _____ (проф. Кафарський В.І.)

1. Мета архівної практики: знайомство студентів з основами архівоведення органами виконавчої влади, судової влади, нотаріату, державними обласними або районними архівними фондами, специфікою роботи в них; формування у студентів практичних навичок роботи з використанням архівних джерел при написанні студентських наукових робіт, статей та курсових робіт.

У результаті проходження архівної практики студент повинен:

Знати: основні поняття архівної справи; систему архівних установ України; загальну структуру державних архівів різних видів; теоретичні основи і нормативно-правову базу діяльності державних архівів різних видів; специфіку і склад документації минулих років; особливості документації особово-службового походження.

Вміти: працювати з описом справ; визначати автора, час і місце створення документа; здійснювати описи документів; робити архівні виписки і копії; оформляти посилання на архівні матеріали та бібліографічні записи в списку використаної літератури та джерел; здійснювати науково-дослідну роботу.

2. Завдання архівної практики:

- ознайомити студентів з принципами функціонування архівів, зі змістом і складом архівних фондів виконавчої влади, судової влади, нотаріату, державних обласних або районних фондів федеральних, загальними цілями їх діяльності;

- сформувати у студентів алгоритм вирішення історико-правових задач;

- виробити у студентів практичні навички роботи з архівними джерелами при проведенні історико-правових досліджень та написанні науково-дослідних, а також уміння працювати з інформаційно-довідковим апаратом архівних установ;

- навчити студентів принципам роботи з документальними джерелами різних видів з метою закріплення теоретичних знань з дисциплін історико-правового спрямування;

- виробляти у студентів навички критичного аналізу історико-правових джерел.

3. База архівної практики: нотаріат; МВС; виконавча служба; центральні органи виконавчої влади та їх територіальні управління; управління праці та соціального захисту населення; архіви місцевих державних адміністрацій; суди; судові адміністрації; державні обласні архіви; державні районні архіви.

4. Базові компетентності студентів, що формуються в результаті проходження архівної практики.

Етична компетентність:

- володіння культурою мислення;
- здатність розуміти значення культури як форми людського існування та послуговуватися у своїй діяльності сучасними принципами толерантності та співробітництва;

- толерантне сприйняття соціальних та культурних відмінностей, дбайливе ставлення до історико-правового спадку та культурних традицій;

- розробка і реалізація культурно-просвітницьких програм для різних категорій населення, тому числі з використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій;

- професійна взаємодія з учасниками культурно-просвітницької діяльності;

- здатність до використання українського та зарубіжного досвіду організації культурно-просвітницької діяльності;

- здатність виявляти і використовувати можливості регіонального культурного навчального середовища для організації культурно-просвітницької діяльності;

- здатність спів ставляти власні ціннісно-орієнтаційні установки з історично складеними світоглядними системами, релігійними і научними картинами світу.

Навчальна компетентність:

- володіння культурою мислення, здатність до узагальнення, аналізу, сприйняття інформації;

- здатність розуміти рушійні сили та закономірності історико-правового розвитку, місце людини в історичному процесі, політичної організації суспільства;

- здатність встановлювати просторові рамки історичних процесів і явищ на локальному, національному і глобальному рівнях;

- здатність аналізувати історичні державо- та правотворчі події, явища та процеси;

- здатність характеризувати моделі суспільного розвитку;

- здатність орієнтуватися у наукових концепціях, що пояснюють єдність і багатогранність історичного процесу, специфіку інтерпретації минулого різними школами і напрямками в історико-правовій науці;

- готовність використовувати нормативно-правові джерела своєї діяльності;

- готовність до синтезу знаннєвих, діяльнісних і ціннісних елементів навчальної компетентності як основи діяльності майбутнього правознавця;

- готовність застосовувати методи комплексного аналізу історико-правових джерел;

- здатність використовувати загальнонаукові принципи та методи пізнання при аналізі істотко-правових джерел.

Інформаційна компетентність

- здатність самостійно добувати інформацію з історико-правових джерел, вміти їх аналізувати, порівнювати, узагальнювати;
- здатність використовувати основні методи, засоби і способи отримання, зберігання і переробки інформації;
- здатність працювати з комп'ютером як засобом управління інформацією;
- здатність працювати з базою даних;
- здатність працювати з інформацією у глобальних комп'ютерних мережах.

Комунікативна компетентність:

- уміння чітко та логічно будувати думку та аргументувати її;
- здатність працювати з джерелами, укладеними на інших мовах (зі словником);
- уміти писати реферати, статті, доповіді, курсові роботи;
- володіти професійною термінологією;
- уміти виступати перед аудиторією.

Соціальна компетентність

- здатність аналізувати світоглядні, соціальні, особистісні філософські проблеми;
- здатність розуміти соціальну значимість майбутньої професії, володіти мотивацією до здійснення професійної діяльності.

5. Структура та зміст архівної практики:

Тривалість архівної практики: 2 тижні.

Організаційний етап:

- вивчення змісту програми архівної практики, її цілей та завдань;
- проведення настановчої конференції в університеті;
- отримання завдань для виконання дослідної роботи

Науково-дослідний етап:

- знайомство зі структурою та основними напрямками діяльності бази практики;

- знайомство з особливостями відбору, зберігання і комплектування документів у архівах;
- знайомство з фондами базами практики, архівним каталогом, змістом основних фондів;
- робота з описами фондів, виявлення справ по темі науково-дослідної роботи;
- обробка і аналіз отриманої інформації із архівних справ;
- виконання науково-дослідної роботи (заняття щодо збору, обробки і систематизації архівного матеріалу, робота над написанням рефератів, курсових робіт, статей).

Заключний етап.

- написання звіту з архівної практики;
- захист звітів;
- складання заліку з практики;
- заключна конференція в університеті, презентація рефератів, курсових робіт, видача збірника студентських статей за матеріалами практики.

ДОДАТОК Г

Анкета для визначення ставлення сучасних студентів до вивчення історико-правових дисциплін та значення історії для майбутніх правознавців

1. Чи подобалося Вам вивчення історії в школі? Чому?
2. Чи вважаєте Ви доречним складання тестів з історії України при вступі на юридичну спеціальність? Чому?
3. Чи хотіли Ви продовжувати вивчення історії у ВНЗ? Чому?
4. Як Ви вважаєте, чи має історія тісний зв'язок з правовими дисциплінами? В чому він виявляється?
5. Назвіть дисципліни історико-правового спрямування. Які з них найцікавіші? Чому?
6. Чи цікаво Вам вивчати ці дисципліни у ВНЗ? Чому?
7. Які методи та засоби впроваджують викладачі у процесі вивчення історико-правових дисциплін?
8. Як би Ви хотіли удосконалити вивчення цих дисциплін?
9. Яке значення має історія для розвитку професійних навичок майбутніх правознавців?
10. Як Ви вважаєте, при яких виробничих ситуаціях досвід, набутий під час вивчення історико-правових дисциплін, стане в нагоді майбутнім правознавцям?
11. Як Ви вважаєте, що має на меті вивчення дисциплін історико-правового спрямування майбутніми правознавцями?
12. Чи доречне буде їх вивчення під час навчання у магістратурі? Чому?

ДОДАТОК І

Тема практичного заняття: «Суд над М. Грушевським»

Мета практичного заняття: навчити самостійно використовувати знання, навички з юриспруденції, сприяти розвитку аналітичного, логічного та критичного мислення; сформувати вміння будувати, висловлювати, аргументувати та доводити думку; сформувати чітке уявлення про послідовність судового процесу; навчити працювати з історико-правовими документами; виховувати культурні та моральні цінності.

Заняття поділене на 3 етапи

- І етап – акцентування уваги безпосередньо на актуальності даного питання.
- II етап – Гра – Суд на М. Грушевським.
- III етап – студенти як виконуючі ролі присяжних обговорюють вирок та ведуть дискусію щодо його правомірності вироку.

ХІД ЗАНЯТТЯ:

СЛОВО ВИКЛАДАЧА:

Сьогодні ми будемо говорити у формі суду. Темою нашого заняття буде «Суд над М. Грушевським». Вона має дуже важливе значення для нас, тому що ті явища та події в яких перебував М. Грушевський певній мірі повторюються сьогодні це не тільки політичний конфлікт, а й юридична визначеність. І вам, молодому поколінню, потрібно проаналізувати і зрозуміти передумови тих подій та рішень Української Центральної Ради та її голови, щоб прийняти правильне рішення, щоб наша Батьківщина в майбутньому була вільною, демократичною, відкритою країною.

Ми переглянемо одну із сторінок історії України 20 х років ХХ ст., до чого призвели рішення М. Грушевського як голови УЦР, ми матимемо можливість чути про основні державно-політичні акти, грамоти та причини відмови від сильної армії.

Прошу всіх встати суд іде!

Суддя

Прошу всіх сідати

Розпочинаємо судове слідство прошу прокурора оголосити обвинувальний висновок.

Прокурор

Оголошується обвинувачення. Михайло Сергійович Грушевський обвинувачується у підриві економічної стабільності Української Народної Республіки та бездіяльність яка призвела до втрати незалежності, які він скоїв будучи головою Центральної Ради Української Народної Республіки

з 27 березня 1917 р. по 29 квітня 1918 р. Грушевський перебуваючи головою Центральної ради розпочав дуже повільно впроваджувати економічні реформи та наполягав на автономній одиниці федеративного союзу з Росією від початку існування Української Народної Республіки замість суверенітету. Слідством було встановлено, що М. Грушевський не приймав до уваги усі зовнішньополітичні фактори. Таким чином вчинені дії кваліфікуються за п.3 ст.206 та ст.364 Кримінального кодексу України.

Суддя

Підсудний встаньте будь ласка. Підсудний ви будете давати суду свідчення. Чому ви проводили саме таку політику?

Підсудний

За час коли я обіймав посаду голови Центральної Ради, УНР здобула незалежність хоча не відразу. Ідею автономності на федеративному союзі з Росією я пояснив у Конституційному проекті однак тоді його ніхто також не підтримав. Щодо нашого проголошення, що із сусідами живемо у мирі ми дійсно так вважали і мали бажання так побудувати державу тому і відмовились від війська як такого хоча ми мали великий потенціал у військовому плані. Економічні реформи дійсно ішли дуже по малу знаки давалися розбіжності та й війна яка тривала не додавала нам оптимізму.

Прокурор

От Ви вказуєте на те, що була війна то поясніть чому була така категорична відмова від війська?

Підсудний

Ми відразу розпочали переговори з міжнародними організаціями, з Тимчасовим урядом Росії. Перший універсали вони повністю стосувалися автономії, законодавчої та виконавчої гілки влади, формування війська під наглядом Тимчасового уряду Росії, національних меншин. Знаєте нам здавалося, що можна почати з автономії і по малу дійти до суверенітету.

Прокурор

Ось ви вказуєте на те, що приступили до формування війська під наглядом Росії у першому універсалі, але ж це не так це було в другому універсалі також було створення Генерального секретаріату – як виконавчої гілки влади.

Адвокат

Версія яку висуває підсудний вона пояснює мотив його дій як голови натомість обвинувачення нам мотиву не пояснює просто взяв і почав приймати або не приймати універсали.

Суддя

Ще є запитання до підсудного. Немає. Сідайте підсудний. Не дуже зрозуміла ваша позиція до кінця але тим не менш давайте перейдемо до допиту свідків. Пане судовий розпорядник запросіть до зали судового засідання свідка Володимира Кириловича Винниченка.

Суддя

Скажіть будь ласка в момент скоєння цих злочинів згідно матеріалів справи Ви були заступником підсудного у Центральній раді. Це так?

Свідок Винниченко В.К.

Так коли на посаді голови Центральної ради був М. Грушевський я був його заступником.

Суддя

Тоді можете в деталях розказати суду, що відбувалося і свідком чого ви стали?

Свідок Винниченко В.К.

Так, звісно отже коли ми тільки отримали влади ми відразу приступили до роботи домовились із самостійниками, що спочатку потрібно взяти курс на автономію що правда згодом я очолив генеральний секретаріат. Всі законодавчі акти та І універсал були на писані мною особисто. Ми були обережні у земельному питанні внаслідок чого втратили підтримку мас.

Перший та другий універсали заклали фундамент для створення незалежної УНР однак прорахунки які ми зробили зіграли проти нас.

Суддя

Виникає логічне питання якщо більшість законодавчих актів писали Ви тоді чому проти Вас нема справи?

Свідок Винниченко В.К.

Тому, що Грушевський М. взяв на себе усю відповідальність за дії усього уряду.

Прокурор

Як відреагувало населення на проголошення другого універсалу?

Свідок Винниченко В.К.

Населення розцінювало це як державну зраду. Відбувалося декілька збройних виступів військових частин але були придушені військами Тимчасового уряду на наше прохання.

Адвокат

Яка причина того що все ж таки ви залишились з Росією на федеративних засадах?

Свідок Винниченко В.К.

Після приходу Тимчасового уряду до влади були підготовлені зміни досить таки реальні та суттєві для усіх верств населення. На той час якби вони були усі реалізовані можна було ствердити, що це були б найдемократичніші зміни у Європі.

Адвокат

Пане Винниченко коли стало зрозуміло, що потрібно міняти курс держави?

Свідок Винниченко В.К.

Зрозуміло стало після Жовтневого перевороту та спроби більшовиками захопити владу в Києві. Оскільки ідеї котрі несли більшовики це була лише гарна обгортка і все.

Суддя

Ще запитання до свідка? Свідок займіть місце на лаві свідків. Перейдемо до допиту наступного свідка. Пане судовий розпорядник запросіть до зали судового засідання свідка Сергія Олександровича Єфремова.

Суддя

Що ви можете повідомити про обставини справи?

Свідок Єфремов С.О.

Можу повідомити багато обставин, нюансів оскільки я був заступником Грушевського М.

Прокурор

Скажіть будь ласка, що стало причиною для прийняття третього універсалу?

Свідок Єфремов С.О.

Найпершим це спроба захоплення більшовиками влади у Києві та Жовтневий переворот. Саме після цих подій Михайло Сергійович сказав, що потрібно міняти курс оскільки ми можемо втрати все, що мали на той час. Через 12 днів ми проголосили третій універсал.

Прокурор

Які основні пункти зазначені в третьому універсалі?

Свідок Єфремов С.О.

Основними пункти ми проголосили

1. Україна проголошується Українською Народною Республікою, не відділяючись від Росії;

Прокурор

А чому знову не відділяючись від Росії?

Свідок Єфремов С.О.

Тому, що згодом ми побачили що більшовики не змогли закріпитись у Києві і переворот стався у Петрограді. Ми гадали що громадянська війна в Росії приведе знову Тимчасовий уряд. Однак ми помилялися.

2. До установчих зборів в Україні вся влада належить УЦР та Генеральному Секретаріату;

3. Скасовується право приватної власності на землю;

4. УЦР починає мирні переговори з Німеччиною та її союзниками;

5. Впроваджуються демократичні свободи: свобода мови, свобода друку та ін.;

6. Запроваджується 8 годинний робочий день;

7. Встановлюється державний контроль над виробництвом;

8. На грудень призначаються вибори до всеукраїнських установчих зборів.

9. Судова реформа.

10. Амністія політичних в'язнів.

Адвокат

Якою була реакція населення на проголошені пункти?

Населення ставилось з підтримкою до цих пунктів, однак це не сподобалось більшовикам і призвело до війни. Також після застосування цих норм та інших врешті решт почала працювати економіка.

Суддя

Коли ви зрозуміли, що буде війна які були дії вашого уряду?

Підсудний

Ми відразу звернулись до міжнародної спільноти, що будемо проводити зовнішню політику окремо від Росії. І приєдналися до Брест-Литовських мирних переговорів де домоглися закінчення військових дій на Українській ділянці фронту та входження до складу Української Народної Республіки Галичини, Буковини, Закарпаття, Холмщини. Дані переговори не сильно вплинули на радянську сторону і ми проголосили четвертий універсал в якому було оголошено незалежність.

Основні пункти:

1. УНР проголошується незалежною, вільною суверенною державою українського народу;
2. З усіма сусідніми країнами УНР прагне жити у мирі та злагоді;
3. Влада в Україні належить народу України, від імені якого, допоки не зберуться українські Установчі збори, буде правити ЦР;
4. УЦР зобов'язується вести боротьбу проти прибічників більшовиків в Україні;
5. УЦР зобов'язувалась негайно почати мирні переговори з Німеччиною;
6. УЦР планує провести земельну реформу в інтересах селян;
7. Держава має встановити контроль над торгівлею та банками

Суддя

Ще запитання до свідка? Немає. Свідок займіть місце на лаві свідків. Перейдемо до допиту наступного свідка. Пане судовий розпорядник запросіть до зали судового засідання свідка Всеволода Олександровича Голубовича.

Суддя

Що Вам відомо про дану справу?

Свідок Голубович В. О.

В Уряді Михайла Сергійовича я був головою Ради народних міністрів, а також був головою делегації під час підписання Берестейського мирного договору. Причини підписання були дуже прості, загроза з боку більшовиків обов'язки з нашої сторони це поставляти їм їжу. Хочу попередити заздалегідь, що дана справа це є абсурд оскільки невідомо, що було б сьогодні якби був інший голова Центральної ради.

Адвокат

Це всі обов'язки з нашої сторони?

Свідок Голубович В. О.

Ні. Було ще чотири це:

1. УНР виходила з Першої світової війни

2. УНР було визнано незалежною, рівноправною державою
3. Холмщина та Підляшшя входили до складу України
4. Німеччина і Австро-Угорщина зобов'язувались допомогти УЦР звільнити територію України від більшовиків

Прокурор

Підсудний розкажіть про Конституцію УНР прийняту 29 квітня 1918 р.? Чи був розділ який стосувався державного устрою?

Підсудний

Після встановлення нашої влади ми відразу розпочали конституційний процес реформування держави. Відразу в цій Конституції писалося, що «*УНР проголошувалася "державою суверенною, самостійною і ні від кого незалежною"*». Бачили нашу державу парламентською республікою без президента.

Адвокат

Скільки розділів мала Ваша конституція?

Підсудний

Конституція складалась з 8 розділів та 83 статей.

Суддя

Запитання у сторін є до свідка? Немає. Свідок займіть місце на лаві свідків. Запитання у сторін до свідків є? Немає. Тоді переходимо до судових дебатів. Прошу пане прокурор.

Прокурор

Ваша честь я звертаю вашу увагу на підсудного якби він міг змінити власні погляди на будівництво держави. Проголосити в першому універсалі суверенітет УНР розвиток пішов би по іншому. Жодного разу не було прийнято документа який надав незалежність окрім Конституції яка розроблялась від початку встановлення влади ЦР та четвертого універсалу. Якби все було раніше прийняте були б втрати набагато менші зокрема і в людському факторі. Прошу суд визнати Грушевського М. С. винним скоєному злочині передбаченого п.3 ст.206 та ст.364 Кримінального кодексу України і призначити покарання у вигляді 7 років позбавлення волі. Дякую Ваша честь.

Адвокат

Ваша честь я не можу погодитись з такою однобічною інтерпретацією подій. Гадати, що сталося якби було прийнято раніше це займання популізмом та екс-постфактум. Тому я хочу звернути увагу на інший бік ситуації зокрема проте, що ще зароджувалась не тільки нова країна, а й народжувалась нація. Яка піддавалась багатьом впливам. Підсудний отримав у свої руки не країну, а територію де було самовизначення, де не було окрім імперського права, та нагайки нічого демократичного. І звинувачувати в тому, що перша УНРівська українська влада робила хибні кроки та потрібні які призвели до незалежності УНР. Також показано прокурором, що всі недоліки є прописаними в універсалах і це є основним аргументом у

звинувачення, але давайте глянемо з іншої сторони це є і виправлення тих недоліків і помилок. Тому я на полягаю на звільнені підсудного в залі суду.

Суддя

Підсудний Вам надається слово.

Підсудний

Що ж дивлячись з висоти пройдених років розумієш усі свої помилки, недоліки, зловживання владою. На той час в нас була одна мета зберегти Українську державність так дещо не правильними шляхами але заради нашого майбутнього.

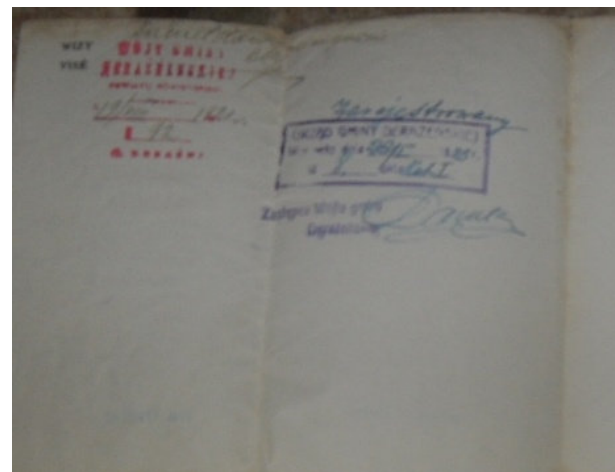
Суддя

Шановні присяжні,судові дебати закінчилисяі вам потрібно винести судовий вирок, щодо політики Грушевського М. С. Вирок оголошують учні. Кожен може висловити власну думку чи коментар.

ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО

ДОДАТОК Д

**Копія закордонного паспорта (1920-х р.р.) жителя Західної України
для використання на практичних заняттях з курсу «Історія держави і
права України»**

ДОДАТОК Е

Фотографія, яку студентам пропонується аналізувати під час вивчення теми «Держава і право України в період перебудови» з курсу «Історія держави і права України»

ДОДАТОК Є

Рівні сформованості базових компетентностей у майбутніх правознавців під час вивчення історико-правових дисциплін

Рівні сформованості	КОМПЕТЕНТНОСТІ				
	Навчальна	Комунікатив-на	Етична	Соціальна	Інфор-маційна
Початковий	Студент оперує основними датами з теми чи розділу, частково орієнтується у історичних періодах розвитку та становлення того чи іншого державо- та правотворчого процесу або явища, визначає послідовність подій, встановлює хронологічні межі існування державно-правових інститутів, використовувати їх ключові етапи, характеризує стан, динаміку та наслідки, виокремлює чинники, значимі для виникнення, розвитку та регуляції тих чи інших історико-правових явищ, процесів і	Студент уміє визначати та характеризувати різні системи правових цінностей в їх історичному розвитку та їх вплив на розвиток роз суспільства, формулювати усні та письмові повідомлення щодо виникнення, тлумачення та розвитку термінологічного апарату історико-правових знань на конкретних етапах їх формування, представляти результати навчання та навчально-дослідницької діяльності науковою мовою, чітко, стисло, зрозуміло, доступно та результативно для успішного навчання та громадської аудиторії	Студент має уявлення про значення норм поведінки особистості у суспільстві в контексті світового історичного досвіду, вміє аналізувати на основі опрацьованої літератури морально-етичну поведінку відомих історичних особистостей, розуміє значення законів Кодексу юриста для своєї подальшої праці	Студент уміє характеризувати версії й оцінки динаміки державно-правових систем і еволюції державо- і правотворчого процесу загалом, характеризувати та порівнювати вплив соціально-економічних, політичних та соціокультурних чинників, властивих тому чи іншому періоду розвитку цивілізації та в певний історичний час, на перебіг правотворення і правозастосування в цілому, студент уміє пояснювати та	Студент передбачає уміння отримати інформацію різними способами, працювати з джерелами історико-правової інформації, робити висновки щодо динаміки державно-правових явищ і процесів на різних етапах їх розвитку

	державно-правових систем, частково орієнтується в історичних картах, державних кордонах, територіальних особливостях, передбачає уміння структурувати державно-правовий простір за особливостями організації, властивостями і функціями, орієнтується в ньому			аналізувати державні і правові факти, визначати основні тенденції, зв'язки та взаємовплив соціально-економічних, соціо- та етнокультурних, релігійних явищ і процесів в історичній динаміці державно-правового простору, сучасній стадії його розвитку та прогнозувати його динаміку у майбутньому	
Середній	Студент називає основні дати, встановлює взаємозв'язок, послідовність та тривалість подій, встановлює синхронність подій у межах теми чи розділу, може на карті показати місця основних подій, супроводжує показ історико-правових об'єктів їх словесним описом	Студент дає загальну характеристику події, узагальнює окремі факти, формулює висновки, бере участь в обговореннях теми на заняттях	Студент на основі історичного досвіду ставить інтереси суспільства та держави вище власних інтересів, у нього виробляється позиція гуманізму, пріоритету прав людини і громадянина, поваги до особи та соціальної справедливості ;	Студент уміє застосовувати засоби та технології аналізу, порівняння та використання правових знань, порівнювати і співвідносити розуміння соціально-економічних, політичних, етнокультурних та релігійних явищ і процесів щодо правотворення та правозастосування у різні історичні періоди.	Студент за допомогою викладача, користуючись необхідними засобами вміє знаходити інформацію, аналізує за поданою схемою окремі її особливості, має елементарні навички роботи з комп'ютером, з електронними базами даних
Достатній	Студент уміє виокремлювати чинники, значимі для виникнення,	Студент готує доповіді та реферати на задану тематику, бере активну	Студент може навести приклади відхилення конкретної	Студент уміє розрізняти властивості елементів державно-	Студент уміє застосовувати сучасні методи, способи, засоби для здобуття

	розвитку та регуляції стану тих чи інших історико-правових явищ, студент, читає історичні карти та карти-схеми, аналізує зміст історичної карти, визначає суттєві ознаки і тенденції розвитку найважливіших державно-правових явищ та процесів, що лежать в основі правотворення та правозастосування	участь у практичних заняттях різного виду, підтримує бесіду, дискусію самостійно встановлює причинно-наслідкові зв'язки, дає власну оцінку історико-правовим фактам	особи від норм моралі та вплив цього відхилення на розвиток державо- і правотворчих процесів в контексті історії,	правових систем у їх взаємозв'язку, встановлювати ієрархічні взаємодії, структурно-функціональну і співвідношення компоненто на всіх рівнях соціально-економічної, політичної і правової організації, визначати вплив історико-правових знань на становлення наукового світогляду та загальну культуру особистості	необхідної інформації щодо аналізу державно-правових систем, стану їх розвитку, стійкості та відповідності портебам особи і суспільству, уміє аналізувати історичні документи подані викладачем чи авторами підручників, оцінювати їх об'єктивність
Високий	Окрім усього зазначеного вище, студент встановлює синхронність подій у світовій історії та історії України, співвідносить історико-правові процеси з історичними періодами на основі наукової періодизації, розв'язує та складає історичні задачі, знаходить, описує та порівнює прояви правової поведінки людини і суспільства у різних історичні часи в різних соціокультурних системах	Окрім усього зазначеного вище, студент володіє загальною та спеціальною термінологією, застосовує навички мовлення та норми відповідної мовної культури, інтерактивні використовує загальну та спеціальну інформацію історико-правового характеру, оцінює діяльність історичних осіб, політичних, релігійних і громадських об'єднань, моделює різні життєві ситуації та знаходить ім. вирішення, бере участь у олімпіадах, конференціях, круглих столах, пише	Окрім усього зазначеного вище, на основі світового історичного досвіду студент може моделювати свою поведінку залежно від ситуації, укріплювати життєву позицію використовуючи досвід історико-політичних діячів, залежно від поставленої перед ним проблеми може виокремлювати та застосовувати саме ті суспільні норми поведінки, які в даній ситуації вироблені історичним	Окрім усього зазначеного вище, студент уміє порівнювати особливості розвитку державно-правових явищ і процесів різної сутності та рівня складності, встановлювати і відмінності між ними та комплексну взаємодію у формуванні цивілізаційних правових систем в історичному аспекті. Студент моделює структуру державно-правових систем на всіх етапах їх	Окрім усього зазначеного вище, студент уміє на основі самостійної роботи з історичними документами док аналізувати та оцінювати найважливіші досягнення національної, європейської та світової правової науки і практики, орієнтується у чинному законодавстві, уміє порівнювати та аналізувати документи різних періодів, самостійно працює в архіві.

	<p>Студент зіставляє і систематизує дані історичних карт і застосовує їх під час характеристик и подій, співвідносить розуміння історичного становлення і сучасного стану правових явищ і процесів щодо політичних, економічних суспільних процесів в Україні та світі.</p>	<p>наукові статті.</p>	<p>досвідом, оперувати всіма законами Кодексу юриста, реалізувати у професійній поведінці стратегії і тактики етично адекватного спілкування з оточуючим середовищем.</p>	<p>розвитку, визначає напрями та швидкість розвитку процесів та їх наслідки Студент визначає основні елементи, характеризує та порівнює моделі державно-правових систем співвідносно з динамікою соціально-економічних, політичних процесів і їх історичному розвитку з метою удосконалення правотворення і правозастосування як невід’ємних передумов розвитку суспільства.</p>	
--	---	------------------------	---	--	--

ДОДАТОК Ж

Тести з дисципліни «Історія держави і права України»

Мотиваційний компонент

1. В якому столітті була утворена Київська Русь?

- А. V ст.
- Б. VII ст.
- В. IX ст.

2. Які німецькі вчені створили норманську теорію?

- А. Байєр, Міллер
- Б. Байєр, Міллер, Шлітцер
- В. Міллер, Шлітцер

3. Хто був наступником княжого престолу після вбивства князя Ігоря древлянами?

- А. Володимир Святославич
- Б. Княгиня Ольга
- В. Святослав Ігорович

4. Верховна влада в князівстві належала?

- А. віче
- Б. князь
- В. князь, боярська рада, віче

5. Чи була присутня система державного управління як дуумвірат в Галицько-Волинському князівстві?

- А. так
- Б. ні

6. Кріпосне право на українських землях Російської імперії було скасоване:

- А. в 1880 році;
- Б. в 1861 році;
- В. в 1900 році;
- Г. в 1700 році

7. Хто став головою Центральної Ради?

- А. С. Єфремов
- Б. Грушевський
- В. Винниченко

Г. Петлюра

Д. Петровський

8. Незалежність УНР була проголошена:

А. I Універсалом

Б. II Універсалом

В. III Універсалом

Г. IV Універсалом

9. Яку назву носила Україна в період правління П.Скоропадського?

А. Українська Народна Республіка

Б. Українська Держава

В. Українська Соціалістична Радянська Республіка

Г. Гетьманщина

Д. Республіка Україна

10. Кодифікація – це

А. спосіб систематизації нормативних актів, здійснюється шляхом перероблення та зведення правових норм

Б. документ, прийнятий у визначеному порядку компетентним державним органом, у якому містяться норми права

В. форма систематизації законодавства через зведення у єдиний нормативно-правовий акт декількох актів, що регулюють певну сферу суспільних відносин без зміни їх змісту

11. Із смертю якого комуністичного лідера СРСР завершився так званий культ особи?

А. В. Леніна

Б. М. Кагановича

В. Л. Брежнєва

Г. Й. Сталіна

Д. М. Хрущова

12. В яких роках уряд Радянського Союзу здійснив штучний голод, визнаний парламентом України як геноцид українського народу „голодомор”?

А. 1927–1928 рр.

Б. 1932–1933 рр.

В. 1937–1938 рр.

Г. 1922–1923 рр.

13. Яке місто було центром Рейхскомісаріату „Україна”?

А. Львів

Б. Луцьк

В. Київ

Г. Харків

Д. Рівне

14. Коли і де було створено УПА?

А. Волинь, 1945 р.

Б. Рівненщина, 1941 р.

В. Галичина, 1943 р.

Г. Буковина, 1944 р.

Д. Полісся, 1943 р.

15. Хто був обраний першим Президентом України?

А. В.Ющенко

Б. Л.Кучма

В. Л.Кравчук

Г. П.Симоненко

Д. О.Мороз

Операційний компонент

16.Привілейованою частиною населення в Київській Русі були:

А. Смерди

Б. Бояри

В. Ізгої

17. За час правління яких князів Київська держава набула періоду розквіту.

А. Ярослав Володимирович, Святослав Ярославич

Б. Володимир Святославич, Ярослав Володимирович

В. Святослав Ігорович, Ярополк Святославич

18. Більш впливовими у Галицько-Волинському князівстві були?

А. галицькі бояри

Б. волинські бояри

19.Органами влади у Галицько-Волинському князівстві були?

А. віче

Б. князь

В. князь, боярська рада, віче

20. З чого складалося військо галицько-волинських князів?

А. вої

Б. дружина

В. вої та дружина

21.Верховною владою в УНР часів Директорії була:

А. Директорія

Б. Трудовий Конгрес

В. Рада народних міністрів

22. Яку назву носив перший уряд автономної України на початку ХХ ст.?

А. Державний Секретаріат

Б. Генеральний Секретаріат

В. Народний Секретаріат

Г. Рада народних міністрів

Д.Рада народних комісарів

23. Коли була проголошена Злука ЗУНР і УНР?

А. 1 листопада 1917 р.

Б. 1 листопада 1918 р.

В. 22 січня 1917 р.

Г. 22 січня 1919 р.

Д. 29 квітня 1918 р.

24. Вищим виконавчим органом державної влади радянської України був:

А. Всеукраїнський з'їзд рад

Б. Народний Секретаріат

В. Всеукраїнський революційний комітет

25. Коли було прийнято Конституцію УСРР:

А. 20-24 лютого 1919 р.

Б. 10-14 квітня 1919 р.

В. 10-14 березня 1919 р.

26. Яку назву носив вищий виконавчий та розпорядчий орган Української РСР за Конституцією 1978 р.?

А. Рада Міністрів

Б. Верховна Рада

В. Президія Верховної Ради

Г. Всеукраїнський з'їзд Рад

Д. Рада Народних Міністрів

27. Назвіть найвищий орган влади СРСР за Конституцією 1924 р.

А. Всесоюзний з'їзд Рад

Б. Всесоюзний з'їзд робітників

В. Всесоюзний з'їзд трудящих

Г. Всесоюзний з'їзд народних депутатів

Д. Верховна Рада СРСР

28. Коли було укладено пакт Молотова-Рібентропа?

А. 23 серпня 1939 р.

Б. 1 вересня 1939 р.

В. 22 червня 1941 р.

Г. 7 вересня 1939 р.

Д. 1 листопада 1938 р.

29. Який орган СРСР було створено 30 червня 1941 р. постановою Президії Верховної Ради СРСР, Ради Народних Комісарів в СРСР і ЦКВКП(б) з метою мобілізації всіх сил держави?

А. Українське державне управління

Б. Всесоюзний з'їзд Рад

В. Державний комітет оборони

Г. Генеральний штаб

Д. Всесоюзний військовий комітет

30. Хто був першим керівником Організації Українських Націоналістів?

А. Є. Коновалець

Б. Р. Шухевич

В. С. Бандера

Г. А. Мельник

Д. Я.Стецько

31. Яку назву носила Галичина після її захоплення гітлерівською Німеччиною у 1937–1944 рр.?

- А. Дистрикт Галичина
- Б. ЗУНР
- В. Галицька держава
- Г. Рейхскомісаріат Україна
- Д. Трансністрія

32. За яким договором західноукраїнські землі увійшли до складу Польщі на початку ХХ ст.?

- А.Ризький
- Б.Варшавський
- В.Андрусівський
- Г.Брестський
- Д. Сен-Жерменський

33. У відповіді під яким номером правильно вказано орган, що прийняв Акт проголошення незалежності України?

- А. Верховною Радою УРСР
- Б. Народом України
- В. Президією Верховної Ради України
- Г. Президентом України
- Д. Референдумом

Рефлексивний компонент

34. Як називалася перша система управління у Київській Русі:

- А.Десяткова
- Б. Система посадництва
- В. Двірцево-вотчинна

35. Міжкнязівські з'їзди в Київській Русі збирались.

- А. в залежності від потреби, у зв'язку із необхідністю вирішення актуальних питань;
- Б. 1 раз в рік;
- В. 1 раз в місяць.

36. Вищою мірою покарання вважалося:

- А. Смертна кара
- Б. Привселюдна ганьба злочинця та його сім'ї
- В. Конфіскація майна злочинця на користь князя та вигнання його разом із сім'єю

37. Які соціальні групи населення належали до вільних?

- А. челядь, холопи
- Б. боярство, духовенство
- В. селянство.

38. Судочинство у Галицько-Волинському князівстві здійснювали:

- А. представники адміністрації;
- Б. професійні судді.

39. Яка була основна форма правління Галицько-Волинського князівства?

- А. демократія
- Б. монархія
- В. республіка

40. Буржуазні реформи 60-70 років XIX ст.

- А. торкнулись різних напрямків суспільно-політичного життя;
- Б. стосувались лише судових органів;
- В. були спрямовані лише на ліквідацію кріпацтва.

41. Військова реформа 1863-1888 років на українських землях, що входили до складу Російської держави:

- А. збільшила строк служби в армії;
- Б. скоротила строк служби в армії;
- В. залишила строк служби в армії без змін.

42. Найвищою судовою інстанцією в УНР часу Директорії створено:

- А. Генеральний суд
- Б. Апеляційний суд
- В. Надвищий суд

43. Центральна Рада спочатку існувала як:

- А. вищий орган законодавчої влади;
- Б. вищий орган виконавчої влади;
- В. громадський орган.

44. Першим узагальненим документом, який регламентував діяльність Центральної Ради став:

- А. «Наказ Українській Центральній Раді»
- Б. «Закон про порядок діяльності»
- В. «Регламент діяльності Української Центральної Ради»

45. За часів гетьманату Павла Скоропадського:

- А. не було внесено змін в законодавство;
- Б. були внесені суттєві зміни в законодавство, прийнято ряд важливих законів;
- В. практично ніяких змін в законодавстві не відбулось

46. Судові органи в період УНР, Гетьманату, Директорії:

- А. діяли ефективно;
- Б. не змогли в повній мірі забезпечити захист прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

47. Яка форма правління існувала в ЗУНР протягом листопада 1918 – травня 1919 р.?

- А. парламенська республіка
- Б. президенська республіка
- В. парламенсько-президенська республіка
- Г. президенсько-парламенська республіка
- Д. монархія

48. Коли встановилась нова назва — Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР):

А. 6 січня 1919 р.

Б. 6 грудня 1920 р.

В. 6 березня 1918 р.

49. Яку назву носив уряд, створений більшовиками у Петрограді у листопаді 1917 р.?

А. Рада Міністрів

Б. Народний Секретаріат

В. Генеральний Секретаріат

Г. Рада народних комісарів

Д. Рада народних трудівників

50. Який з наведених кодексів не було створено під час першої кодифікації права у 1922–1927 рр.?

А. Кодекс законів про працю

Б. Кримінальний кодекс

В. Цивільний кодекс

Г. Адміністративний кодекс

Д. Кримінально-процесуальний кодекс

ДОДАТОК 3
Тести з дисципліни «Основи римського приватного права»
Мотиваційний компонент

1. Римське право якого часового проміжку називали класичним:

- А) періоду ранньої Республіки
- Б) періоду пізньої Імперії
- В) періоду пізньої Республіки та ранньої Імперії
- Г) періоду зародження римської державності

2. Джерело права — це:

- А) історична форма виникнення права (літописи, збірники законів, судові справи);
- Б) фактор правотворчості (шляхи формування права);
- В) форма зовнішнього прояву норм права

3. Звичай як джерело права – це:

- А) рішення народних зборів
- Б) наказ імператора
- В) неписана норма поведінки
- Г) накази магістратів

4. Найдавнішим джерелом права Риму були:

- А) Кодекс Юстиніана
- Б) Закони XII таблиць
- В) право народів
- Г) сенатус-консульти

5. Колони – це:

- А) кочовий народ
- Б) соціальна група, створена з вільновідпущених
- В) вільні, але другорядні жителі Риму, що переселилися з латинських колоній
- Г) дрібні орендарі землі

6. Який з елементів не є складовою повної правоздатності у Римі:

- А) статус свободи
- Б) сімейний статус
- В) статус громадянства
- Г) статус власника

7. Особи, підпорядковані владі pater familia – це:

- А) когнати
- Б) агнати
- В) клієнти
- Г) феціали

8. Яким видом діяльності не займалися римські юристи:

- А) юридичні консультації
- Б) нотаріат
- В) адвокатура
- Г) лихварство

9. Право користування чужою річчю – це:

- А) сервітут
- Б) легат
- В) інтердикт
- Г) манципація

10. Який з елементів не є складовою повної правоздатності у Римі:

- А) статус свободи
- Б) сімейний статус
- В) статус громадянства
- Г) статус власника

11. Хто виступав першими суддями у Стародавньому Римі:

- А) жерці
- Б) претори
- В) трибуни
- Г) імператор

12. Вихід з-під влади домогосподаря – це:

- А) сервітут
- Б) інтенція
- В) еманципація
- Г) традиція

13. Як у Римі називалися особисто вільні люди, які не володіли землею і не мали права обіймати державних посад?

- А) плебеї
- Б) патриції
- В) раби
- Г) консули

14. Найвища державна рада у Давньому Римі:

- А) сейм
- Б) конгрес
- В) сенат
- Г) парламент

15. Інституції Юстиніана — це:

- А) збірник законів;
- Б) підручники цивільного права

Операційний компонент

16. Над ким з цих осіб встановлювалось піклування:

- А) жінки;
- Б) неповнолітні;
- В) особи з фізичними недоліками;
- Г) малолітні

17. В якому процесі вперше вводиться апеляція?

- А) у формулярному процесі
- Б) у екстраординарному процесі
- В) у легісакційному процесі

18. Позовна давність — це:

- А) прохання, з яким особа після винесення судового рішення зверталася у вищестоящі суди, вимагаючи перегляду рішення судової справи;
- Б) встановлений законом максимальний термін, після закінчення якого погашалась можливість процесуального захисту порушеного права особи, що не потребувало перегляду самої справи

19. З якого віку дозволялося укладання шлюбу:

- А) жінкам — з 12 років; чоловікам — з 14 років
- Б) жінкам, і чоловікам — з 25 років
- В) жінкам — з 17 років; чоловікам — з 18 років

20. Що означає термін “конкубінат”:

- А) шлюбні відносини між рабами;
- Б) стійке співжиття чоловіка і жінки з наміром створити сім'ю;
- В) шлюбні відносини між переґрінами

21. Власність — це:

- А) можливість мати і бути носієм закріплених у правових нормах суб'єктивних прав та обов'язків;
- Б) найповніше і повністю безконтрольне право користування і право

розпорядження своєю річчю, захищене проти усілякого втручання з боку інших осіб. Це виключне право особи володіти, користуватися і розпоряджатися річчю згідно зі своїми інтересами

22. Володіння — це:

- а) реальне володіння річчю, поєднане з наміром ставитися до неї як до своєї і забезпечене юридичним захистом;
- б) ставлення людини до речі, яка їй належить як до своєї

23. Спадкування майна було можливе з наступних правових підстав:

- А) за законом
- Б) за заповітом
- В) за законом та заповітом одночасно

24. Іпотека частіше за все була засобом забезпечення договору:

- А) купівлі-продажу
- Б) підряду
- В) позики
- Г) зберігання

25. Стипуляція – це:

- А) спрощений за формою контракт, який не передбачав спеціальних обрядів
- Б) довгострокова оренда необроблених земельних ділянок
- В) різновид застави, при якому боржник, одержуючи позику, зберігає заставлену річ у себе
- Г) контракти, які укладалися в певній письмовій формі

26. Право користування чужою річчю – це:

- А) сервітут
- Б) легат
- В) інтердикт
- Г) манципація

27. Яка власність іменувалася у римському праві квірітською:

- А) власність громадян Риму
- Б) власність рабів
- В) власність чужинців
- Г) власність вільно звільнених

28. Позначте, що не відносять до засобів забезпечення зобов'язань

- А) застава
- Б) поручительство
- В) завдаток
- Г) позичка

29. Позначте дату публікації Законів XII таблиць:

- А) 450 – 451 рр. до н.е.
- Б) 264 – 241 рр. до н.е.
- В) 200 р. до н.е.
- Г) 753 р. до н.е.

30. Навмисна дезорієнтація особи, яка призвела до її помилкових вчинків, в результаті яких особі була завдана майнова шкода – це:

- А) грабунок
- Б) обман
- В) погроза
- Г) доручення

31. Який термін дії едикту претора:

- А) безстроковий
- Б) один рік
- В) десять років
- Г) місяць

32. Право забудови на чужій ділянці – це:

- А) суперфіцій
- Б) емфітевзис
- В) легат
- Г) традиція

33. Позначте, що не відносять до засобів забезпечення зобов'язань

- А) застава
- Б) поручительство
- В) завдаток
- Г) позичка

34. Позначте вид сингулярного наступництва:

- А) пекарій
- Б) віндикація
- В) легат
- Г) манципація

Рефлексивний компонент

35. Передача однією стороною іншій якоїсь речі для забезпечення повернення боргу з умовою, що річ буде повернена в момент сплати боргу, а не передачі речі – це:

- А) застава

- Б) завдаток
- В) позика
- Г) позичка

36. Який вид договору не міг бути укладений між подружжям:

- А) договір міни
- Б) договір доручення
- В) договір дарування
- Г) шлюбний контракт

37. Який з елементів не є складовою повної правоздатності у Римі:

- А) статус свободи
- Б) сімейний статус
- В) статус громадянства
- Г) статус власника

38. Позначте річ, що не відносять до категорії неподільних:

- А) картина
- Б) табун коней
- В) пляшка колекційного вина
- Г) собака

39. Позначте групу контрактів, до якої відносять договір зберігання:

- А) реальні
- Б) літеральні
- В) консенсуальні
- Г) вербальні

40. Різновид застави, при якому боржник, одержуючи позику, зберігає заставлену річ у себе – це:

- А) прекарій
- Б) стипуляція
- В) позичка
- Г) емфітевзис

41. Право забудови на чужій ділянці – це:

- А) суперфіцій
- Б) емфітевзис
- В) легат
- Г) традиція

42. Будь-яке зменшення наявного майна визначалось як:

- А) позитивний збиток
- Б) упущена вигода

- В) дебіторська заборгованість
- Г) банкрутство

43. За статусом свободи розрізнялись:

- А) голова родини та підвладні
- Б) вільні і раби
- В) римські громадяни та інші вільні особи

44. Римські юристи розробили такі види позовів:

- А) цивільні позови;
- Б) гонорарні позови;
- В) суперечливі позови

45. Над ким з цих осіб встановлювалась опіка:

- А) особи у віці 12-25 років;
- Б) неповнолітні;
- В) душевнохворі;
- Г) марнотратники

46. В якому процесі вперше вводиться запис у судовий протокол?

- А) у формулярному процесі
- Б) у екстраординарному процесі
- В) у легісакційному процесі

47. Хто є родичами прямої лінії споріднення:

- А) рідні і неповнорідні брати і сестри;
- Б) двоюрідні брати і сестри;
- В) батько, діти, дід, онуки

48. В якому процесі вперше вводиться апеляція:

- А) екстраординарному
- Б) легісакційному
- В) формулярному
- Г) суд жрецьких колегій

49. Запозичення однією державою більш розвинутої системи права іншої країни – це:

- А) ініціація
- Б) манципація
- В) рецепція
- Г) реставрація

50. Частина преторської формули, яка містить звинувачення, називається:

- А) сервітут
- Б) інтенція
- В) еманципація
- Г) традиція

ДОДАТОК И

Результати ЗНО з предмету «Історія України» у студентів контрольних груп

№ п/п	Бал
1	154
2	166
3	156
4	158
5	166
6	152
7	158
8	161
9	158
10	162
11	167
12	160
13	143
14	168
15	155
16	156

17	177
18	168
19	153
20	160
21	154
22	153
23	156
24	161
25	163
26	151
27	148
28	155
29	158
30	175
31	152
32	167
33	158

34	155
35	158
36	155
37	161
38	161
39	157
40	166
41	159
42	171
43	170
44	169
45	154
46	154
47	163
48	168
49	157
50	152

51	172
52	172
53	157
54	145
55	159
56	164
57	164
58	158
59	157
60	159
61	161
62	167
63	144
64	168
65	164
66	149
67	163

68	161
69	164
70	154
71	162
72	166
73	153
74	162
75	158
76	150
77	160
78	163
79	169
80	160
81	169
82	151
83	178
84	156
85	165
86	166
87	175
88	168
89	164
90	166
91	167

92	162
93	159
94	177
95	157
96	163
97	158
98	170
99	158
100	173
101	166
102	162
103	152
104	148
105	156
106	158
107	151
108	160
109	168
110	169
111	154
112	164
113	159
114	170
115	153

116	152
117	171
118	163
119	166
120	169
121	158
122	151
123	161
124	167
125	150
126	156
127	166
128	161
129	164
130	159
131	143
132	153
133	171
134	160
135	161
136	163
137	164
138	178
139	157

140	164
141	163
142	139
143	161
144	164
145	164
146	163
147	162
148	156
149	164
150	153

ДОДАТОК І

Результати ЗНО з предмету «Історія України» у студентів експериментальних груп

№ п/п	Бал	22	153	44	165	66	153
1	160	23	163	45	153	67	165
2	148	24	166	46	160	68	159
3	157	25	170	47	162	69	165
4	155	26	150	48	159	70	156
5	160	27	163	49	163	71	156
6	163	28	146	50	149	72	156
7	164	29	139	51	163	73	155
8	170	30	160	52	165	74	161
9	156	31	159	53	172	75	144
10	161	32	152	54	153	76	147
11	158	33	164	55	164	77	162
12	148	34	155	56	149	78	153
13	157	35	174	57	173	79	149
14	168	36	154	58	158	80	165
15	163	37	168	59	153	81	166
16	155	38	156	60	163	82	140
17	160	39	161	61	154	83	160
18	163	40	153	62	158	84	162
19	168	41	141	63	153	85	149
20	153	42	163	64	164	86	163
21	152	43	174	65	174	87	156

88	163
89	160
90	161
91	156
92	157
93	163
94	155
95	163
96	152
97	162
98	147
99	158
100	150
101	171
102	165
103	174
104	152
105	162
106	154
107	172
108	153
109	159
110	167
111	158

112	154
113	164
114	158
115	162
116	159
117	145
118	165
119	157
120	151
121	169
122	169
123	156
124	159
125	167
126	162
127	161
128	140
129	167
130	162
131	164
132	169
133	158
134	166
135	152

136	152
137	154
138	156
139	149
140	158
141	162
142	159
143	161
144	160
145	168
146	178
147	154
148	169
149	156
150	165
151	177
152	164
153	180
154	182

ДОДАТОК І

Результати навчальних досягнень з курсу «Історія держави і права» в КГ

№ п/п	Бал	21	80	42	72	63	69
1	72	22	86	43	74	64	80
2	70	23	71	44	60	65	69
3	77	24	77	45	68	66	60
4	72	25	68	46	69	67	80
5	60	26	76	47	90	68	77
6	76	27	81	48	61	69	72
7	75	28	75	49	77	70	73
8	74	29	79	50	82	71	77
9	71	30	77	51	75	72	97
10	79	31	75	52	73	73	54
11	69	32	74	53	76	74	81
12	80	33	80	54	65	75	63
13	76	34	81	55	75	76	76
14	75	35	74	56	73	77	73
15	79	36	69	57	84	78	73
16	61	37	69	58	74	79	61
17	83	38	77	59	71	80	70
18	72	39	81	60	76	81	64
19	68	40	71	61	68	82	74
20	71	41	79	62	78	83	87

84	64
85	77
86	80
87	82
88	80
89	74
90	86
91	70
92	71
93	77
94	79
95	69
96	74
97	69
98	69
99	74
100	71

101	84
102	69
103	78
104	92
105	74
106	67
107	69
108	66
109	68
110	63
111	75
112	66
113	78
114	60
115	71
116	81
117	74

118	84
119	71
120	70
121	77
122	78
123	73
124	76
125	77
126	81
127	63
128	75
129	68
130	76
131	73
132	79
133	72
134	71

135	66
136	76
137	74
138	86
139	70
140	91
141	74
142	63
143	80
144	67
145	79
146	90
147	75
148	69
149	80
150	71

ДОДАТОК Й

Результати навчальних досягнень з курсу «Основи римського приватного права» в КГ

№ п/п	Бал	21	83	42	74	63	70
1	73	22	90	43	75	64	83
2	72	23	73	44	60	65	70
3	80	24	80	45	69	66	60
4	74	25	69	46	70	67	83
5	60	26	78	47	94	68	80
6	78	27	84	48	61	69	74
7	77	28	77	49	79	70	75
8	76	29	81	50	85	71	80
9	70	30	80	51	77	72	95
10	82	31	77	52	75	73	53
11	70	32	76	53	78	74	84
12	82	33	83	54	65	75	63
13	78	34	84	55	77	76	79
14	77	35	76	56	75	77	75
15	82	36	70	57	87	78	75
16	62	37	70	58	76	79	61
17	86	38	79	59	73	80	72
18	73	39	84	60	78	81	65
19	69	40	72	61	69	82	76
20	73	41	82	62	80	83	91

84	65
85	80
86	83
87	86
88	83
89	75
90	90
91	71
92	73
93	80
94	82
95	71
96	76
97	70
98	70
99	76
100	73
101	90
102	70
103	80
104	85
105	76
106	68
107	70

108	66
109	69
110	63
111	78
112	67
113	80
114	60
115	73
116	84
117	76
118	92
119	72
120	72
121	79
122	81
123	75
124	79
125	79
126	84
127	62
128	77
129	69
130	79
131	75

132	82
133	74
134	72
135	61
136	78
137	76
138	90
139	71
140	85
141	76
142	60
143	83
144	68
145	81
146	87
147	77
148	70
149	83
150	71

ДОДАТОК К

Результати навчальних досягнень з курсу «Історія держави і права України» в ЄГ

№ п/п	Бал
1	90
2	83
3	88
4	80
5	78
6	77
7	94
8	81
9	78
10	80
11	84
12	86
13	88
14	76
15	78
16	84
17	76
18	79
19	82
20	84

21	80
22	82
23	85
24	74
25	76
26	84
27	83
28	85
29	63
30	83
31	88
32	80
33	70
34	90
35	86
36	84
37	75
38	61
39	72
40	76
41	90

42	74
43	86
44	78
45	86
46	79
47	84
48	92
49	81
50	71
51	86
52	75
53	60
54	82
55	89
56	85
57	71
58	75
59	78
60	89
61	81
62	75

63	83
64	72
65	78
66	79
67	78
68	68
69	80
70	84
71	98
72	75
73	88
74	76
75	73
76	91
77	86
78	87
79	92
80	83
81	78
82	93
83	92

84	82
85	86
86	85
87	72
88	92
89	76
90	91
91	71
92	83
93	82
94	76
95	93
96	89
97	73
98	87
99	83
100	84
101	84

102	86
103	80
104	65
105	85
106	79
107	90
108	82
109	68
110	97
111	85
112	74
113	82
114	90
115	80
116	88
117	88
118	97
119	68

120	80
121	98
122	76
123	87
124	76
125	79
126	74
127	82
128	87
129	80
130	78
131	79
132	80
133	82
134	83
135	84
136	79
137	82

138	85
139	91
140	90
141	92
142	80
143	87
144	76
145	78
146	78
147	82
148	85
149	78
150	75
151	78
152	71
153	75
154	93

ДОДАТОК Л

Результати навчальних досягнень з курсу «Основи римського приватного права» в ЕГ

№ п/п	Бал	21	77	42	94	63	67
1	77	22	76	43	93	64	85
2	90	23	79	44	92	65	87
3	79	24	84	45	77	66	70
4	81	25	86	46	77	67	86
5	91	26	74	47	86	68	84
6	75	27	71	48	91	69	87
7	81	28	78	49	80	70	77
8	84	29	81	50	75	71	85
9	81	30	96	51	95	72	89
10	85	31	75	52	95	73	76
11	90	32	90	53	80	74	85
12	83	33	81	54	68	75	81
13	62	34	78	55	82	76	71
14	91	35	81	56	87	77	83
15	78	36	78	57	87	78	86
16	79	37	84	58	81	79	92
17	95	38	84	59	80	80	83
18	91	39	80	60	82	81	92
19	76	40	89	61	84	82	74
20	83	41	82	62	90	83	99

84	79
85	88
86	89
87	98
88	91
89	87
90	89
91	90
92	85
93	82
94	96
95	80
96	86
97	81
98	93
99	81
100	96
101	89
102	85
103	75
104	68
105	79
106	81
107	73

108	83
109	91
110	92
111	77
112	87
113	82
114	93
115	76
116	75
117	94
118	86
119	89
120	92
121	81
122	74
123	84
124	86
125	71
126	79
127	89
128	84
129	87
130	82
131	62

132	76
133	94
134	83
135	84
136	86
137	87
138	94
139	80
140	87
141	86
142	64
143	84
144	87
145	87
146	86
147	85
148	75
149	87
150	76
151	82
152	78
153	88
154	87

ДОДАТОК М

Показники рівнів сформованості мотиваційного компонента базових компетентностей у студентів КГ

№ п/п	Рівень	22	70	44	69	66	81
1	89	23	76	45	77	67	81
2	80	24	72	46	80	68	77
3	81	25	81	47	80	69	73
4	85	26	65	48	74	70	83
5	73	27	70	49	80	71	78
6	78	28	82	50	91	72	68
7	60	29	90	51	79	73	84
8	70	30	68	52	65	74	89
9	90	31	87	53	73	75	75
10	69	32	71	54	67	76	67
11	87	33	78	55	84	77	79
12	78	34	71	56	86	78	87
13	68	35	61	57	81	79	76
14	76	36	62	58	97	80	73
15	62	37	77	59	73	81	62
16	79	38	77	60	62	82	85
17	79	39	73	61	76	83	64
18	73	40	72	62	78	84	79
19	76	41	90	63	76	85	84
20	84	42	86	64	81	86	95
21	73	43	75	65	93	87	74

88	83
89	79
90	87
91	85
92	75
93	78
94	64
95	67
96	68
97	85
98	82
99	71
100	85
101	87
102	79
103	76
104	72
105	78
106	80
107	88
108	80
109	86
110	74
111	67

112	80
113	73
114	83
115	73
116	80
117	77
118	75
119	86
120	70
121	83
122	81
123	79
124	73
125	75
126	76
127	76
128	86
129	82
130	84
131	75
132	87
133	74
134	80
135	74

136	82
137	65
138	75
139	73
140	76
141	71
142	77
143	91
144	75
145	88
146	67
147	74
148	79
149	77
150	95

ДОДАТОК Н

Показники рівнів сформованості мотиваційного компонента базових компетентностей у студентів ЕГ

№ п/п	Рівень	22	78	44	86	66	81
1	82	23	85	45	84	67	77
2	82	24	92	46	87	68	97
3	80	25	88	47	80	69	87
4	95	26	81	48	70	70	89
5	84	27	86	49	87	71	81
6	93	28	95	50	78	72	83
7	80	29	86	51	95	73	79
8	88	30	84	52	83	74	86
9	79	31	91	53	77	75	82
10	84	32	62	54	83	76	98
11	78	33	74	55	84	77	84
12	82	34	85	56	86	78	81
13	89	35	85	57	90	79	80
14	80	36	84	58	80	80	83
15	83	37	74	59	80	81	83
16	87	38	75	60	87	82	86
17	90	39	95	61	88	83	88
18	84	40	94	62	83	84	88
19	93	41	76	63	90	85	99
20	81	42	92	64	79	86	77
21	80	43	76	65	73	87	82

88	87
89	84
90	86
91	93
92	85
93	80
94	95
95	88
96	78
97	79
98	78
99	86
100	81
101	94
102	94
103	68
104	83
105	61
106	80
107	82
108	84
109	72
110	79
111	78

112	87
113	86
114	83
115	89
116	83
117	83
118	70
119	84
120	93
121	81
122	86
123	88
124	84
125	76
126	75
127	79
128	97
129	85
130	82
131	89
132	71
133	78
134	95
135	88

136	84
137	82
138	97
139	98
140	90
141	84
142	76
143	88
144	95
145	91
146	79
147	79
148	85
149	85
150	95
151	89
152	86
153	77
154	75

ДОДАТОК О

Показники рівнів сформованості операційного компонента базових компетентностей у студентів КГ

№ п/п	Рівень	21	82	42	73	63	69
1	72	22	89	43	74	64	82
2	71	23	72	44	60	65	69
3	79	24	79	45	68	66	57
4	73	25	68	46	69	67	82
5	60	26	77	47	93	68	79
6	77	27	83	48	60	69	73
7	76	28	76	49	78	70	74
8	75	29	80	50	84	71	79
9	72	30	79	51	76	72	94
10	81	31	76	52	74	73	60
11	69	32	75	53	77	74	83
12	81	33	82	54	62	75	62
13	77	34	83	55	76	76	78
14	76	35	75	56	74	77	74
15	81	36	69	57	86	78	74
16	63	37	69	58	75	79	60
17	85	38	78	59	72	80	71
18	72	39	83	60	77	81	64
19	61	40	71	61	68	82	75
20	72	41	81	62	79	83	90

84	64
85	79
86	82
87	85
88	82
89	74
90	89
91	70
92	72
93	79
94	81
95	70
96	75
97	69
98	69
99	75
100	72
101	86
102	69
103	79
104	84
105	75
106	67
107	69

108	65
109	68
110	62
111	77
112	66
113	79
114	61
115	72
116	83
117	75
118	86
119	71
120	71
121	78
122	80
123	74
124	78
125	78
126	83
127	62
128	76
129	68
130	78
131	74

132	81
133	73
134	71
135	65
136	77
137	75
138	89
139	70
140	84
141	75
142	62
143	82
144	67
145	80
146	86
147	76
148	69
149	82
150	71

ДОДАТОК П

Показники рівнів сформованості операційного компонента базових компетентностей у студентів ЕГ

№ п/п	Рівень	21	78	42	83	63	93
1	77	22	91	43	90	64	91
2	83	23	91	44	91	65	76
3	82	24	85	45	78	66	84
4	96	25	99	46	83	67	86
5	92	26	95	47	89	68	80
6	92	27	79	48	62	69	80
7	81	28	87	49	73	70	93
8	87	29	88	50	76	71	77
9	96	30	83	51	80	72	83
10	78	31	97	52	90	73	81
11	77	32	90	53	85	74	74
12	79	33	71	54	81	75	88
13	83	34	86	55	82	76	80
14	95	35	81	56	78	77	95
15	92	36	79	57	79	78	80
16	76	37	87	58	86	79	82
17	70	38	84	59	94	80	94
18	83	39	84	60	75	81	99
19	77	40	86	61	64	82	73
20	94	41	78	62	93	83	76

84	85
85	77
86	88
87	89
88	68
89	77
90	87
91	86
92	80
93	79
94	77
95	89
96	73
97	81
98	88
99	95
100	85
101	88
102	86
103	94
104	87
105	78
106	61
107	83

108	91
109	95
110	94
111	74
112	89
113	78
114	86
115	87
116	87
117	90
118	87
119	73
120	90
121	88
122	81
123	87
124	72
125	75
126	81
127	81
128	92
129	92
130	86
131	84

132	84
133	88
134	84
135	75
136	79
137	96
138	94
139	81
140	96
141	84
142	61
143	89
144	76
145	81
146	69
147	82
148	86
149	80
150	78
151	87
152	90
153	80
154	88

ДОДАТОК Р

Показники рівнів сформованості рефлексивного компонента базових компетентностей у студентів КГ

№ п/п	Рівень	21	83	42	76	63	84
1	72	22	77	43	75	64	76
2	78	23	72	44	76	65	80
3	73	24	78	45	77	66	77
4	76	25	76	46	66	67	76
5	72	26	80	47	86	68	79
6	70	27	79	48	77	69	75
7	61	28	71	49	80	70	79
8	70	29	77	50	77	71	75
9	90	30	67	51	67	72	80
10	78	31	78	52	73	73	72
11	83	32	81	53	76	74	71
12	80	33	81	54	87	75	73
13	62	34	75	55	85	76	70
14	83	35	74	56	68	77	79
15	75	36	80	57	69	78	72
16	67	37	67	58	74	79	82
17	67	38	76	59	81	80	85
18	86	39	88	60	76	81	79
19	60	40	71	61	75	82	76
20	80	41	67	62	75	83	70

84	78
85	70
86	72
87	67
88	80
89	86
90	72
91	74
92	80
93	62
94	67
95	78
96	76
97	52
98	79
99	81
100	76
101	70
102	77
103	72
104	76
105	61
106	74
107	75

108	76
109	78
110	68
111	73
112	78
113	76
114	72
115	71
116	90
117	83
118	73
119	82
120	91
121	79
122	67
123	82
124	74
125	67
126	71
127	80
128	73
129	86
130	91
131	93

132	60
133	68
134	83
135	78
136	79
137	77
138	81
139	73
140	81
141	78
142	70
143	89
144	75
145	75
146	80
147	89
148	75
149	71
150	81

ДОДАТОК С

Показники рівнів сформованості рефлексивного компонента базових компетентностей у студентів ЕГ

№ п/п	Рівень	21	86	42	84	63	86
1	85	22	62	43	85	64	61
2	85	23	89	44	89	65	87
3	95	24	87	45	80	66	97
4	83	25	92	46	84	67	77
5	88	26	88	47	98	68	93
6	91	27	85	48	89	69	93
7	77	28	94	49	62	70	80
8	89	29	95	50	75	71	81
9	83	30	79	51	78	72	86
10	82	31	77	52	85	73	76
11	78	32	85	53	74	74	87
12	80	33	83	54	90	75	88
13	88	34	86	55	83	76	76
14	94	35	88	56	79	77	90
15	81	36	88	57	91	78	81
16	91	37	91	58	87	79	76
17	84	38	87	59	86	80	77
18	80	39	89	60	81	81	84
19	74	40	79	61	85	82	87
20	83	41	91	62	92	83	81

84	95
85	78
86	83
87	77
88	90
89	65
90	92
91	86
92	78
93	78
94	93
95	93
96	70
97	92
98	85
99	91
100	89
101	71
102	85
103	88
104	88
105	92
106	83
107	78

108	89
109	82
110	85
111	89
112	79
113	81
114	83
115	81
116	95
117	76
118	85
119	81
120	72
121	80
122	91
123	78
124	98
125	83
126	87
127	78
128	81
129	86
130	80
131	77

132	79
133	86
134	88
135	72
136	79
137	80
138	82
139	86
140	81
141	77
142	89
143	81
144	60
145	92
146	92
147	79
148	77
149	81
150	79
151	95
152	87
153	79
154	77

